

QÜVVƏT ELMDƏDİR, ELMƏ DOĞRU!

AZİMUT

«HƏRBİ BİLİK» JURNALININ ELMİ-NƏZƏRİ AYLIQ BÜLLETENİ №3, 2014

QÜVVƏT ELMDƏDİR, ELMƏ DOĞRU!

AZİMUT

№ 3 (3) MART 2014-CÜ İL

«HƏRBİ BİLİK» JURNALININ HƏRBİ ELMİ-NƏZƏRİ AYLIQ BÜLLETENİ

MÜNDƏRİCAT

BAŞ REDAKTOR

Mayor

Zakir HÜSEYNOV

BAŞ REDAKTOR
MÜAVİNİ, MƏSUL İCRAÇI

Mayor

İsmayıl ABDULLAYEV

REDAKSİYA KOLLEGİYASI

**N. QƏMBƏROV
Z. HÜSEYNOV
F. QULAMOV
B. GÖZƏLOV
S. BABAYEV
C. AĞAYEV**

Redaksiyaya daxil olmuş əlyazmalar, fotolar, illüstrasiyalar geri qaytarılmır. Müəllif hərbi elmi-nəzəri və tarixi faktlara görə məsuliyyət daşıyır. Bülletəndə verilmiş materiallar redaksiya kolleqiyası tərəfindən müzakirə olunur.

DÖYÜŞ HAZIRLIĞI

Tank əleyhinə müdafiənin təkmilləşdirilməsi haqqında A. Babayev	2
Hücum döyüşünün növləri B. Təşəroğlu	7
Motoatıcı bölmələrin dağlarda hücumunun təşkili və idarə edilməsi F. Cavadov	12
Marşın təşkili və marşın icrası F. Rəhimov	18
Hərbi hava qüvvələrinin əsasları, qoşun növləri və zenit-raket artilleriya bölmələrinin döyüş imkanları R. Babayev	26
Xüsusi şəraitlərdə (dağlıq və meşəlik ərazilərdə) hücum zamanı rabitənin təşkilinin xüsusiyyətləri T. Bodurov	33
Hücum zamanı MABr-ın müdafiəyə keçməsi Y. İsmayılov	41
Hücuma hazırlıq dövründə MABr qərargahının işinin təşkili İ. Mədətov	46
Zenit-raket qoşunlarının hissə və birləşmələrində döyüş tətbiqinin əsas prinsipləri və mahiyyəti R. Səfərli	52

MADDİ-TEXNİKİ TƏMİNAT

Dağlarda hücum zamanı motoatıcı briqadanın maddi-texniki təminat (MTT) bölmələrinin idarə edilməsinin təşkili R. Orucov	57
Düşmənlə birbaşa təmas olmadıqda müdafiəyə hazırlıq zamanı motoatıcı briqadanın maddi-texniki təminatının təşkilinin xüsusiyyətləri E. Rəhimov	63
Motoatıcı briqadanın müdafiə döyüşündə maddi-texniki təminatın təşkili və idarə edilməsi K. Məmmədov	71

MİLLİ MÜNASİBƏTLƏR

Konfliktologiyanın mahiyyəti və təsnifatı Ə. Hüseynov	76
--	----

TANK ƏLEYHİNƏ MÜDAFİƏNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ HAQQINDA

Polkovnik-leytenant Anar BABAYEV

Açar sözlər: tank əleyhinə artilleriya bölmələri, tank hücumu, tank əleyhinə mübarizə, tank əleyhinə ehtiyat, tank əleyhinə top- lar, tank əleyhinə idarəolunan raket kompleksləri, tank əleyhinə müdafiənin təkmilləşdirilməsi, səyyar maneəqurma dəstəsi, döyüş helikopteri, müdafiə əməliyyatı, tanklar.

Ключевые слова: подразделения противотанковой артилле- рии, атака танков, противотанковая борьба, противотанковый резерв, противотанковые орудия, противотанковый управляе- мый ракетный комплекс, совершенствование противотанковой обороны, подвижной отряд заграждения, боевые вертолеты, оборонительная операция, танки.

Keywords: anti-tank artillery troops, tank attack, anti-tank fight- ing, anti-tank reserve, anti-tank gun, anti-tank guided rocket complex, improving of anti-tank defence, mobile obstacles detach- ment, fighting helicopters, defensive operation, tanks.

E-mail: anarb77@mail.ru

haribəsinin birinci döyüşlə- rində düşməne hiss olunan dərəcədə itki verməyə im- kan vermişdi. Belə ki, 22-24 iyun 1941-ci ildə Şaulay şəhəri yaxınlığında 9-cu tank əleyhinə artilleriya briqadası təxminən 70 tank və digər zirehli texnika məhv etmiş- dir. Eyni müvəffəqiyyətlə, 23 iyun-19 iyul 1941-ci ildə 5-ci ordunun müdafiə zola- ğında, həmçinin Moskva ya- xınlığında gedən döyüşlərdə, 1-ci bölmənin tank əleyhinə artilleriyaçıları xüsusilə fərq- lənmişdir. Qeyd etmək la-

XX əsrin başlanğıcında silah və texnika ilə bağlı həqiqətən də inqilabi dəyişikliklər baş vermişdir. Bu əsrdə ilk dəfə olaraq döyüş sahəsində tanklar peyda oldular. 15 sentyabr 1916-cı ildə Fler (Fransa) kəndi yaxınlığında baş verən döyüşdə cəmi 18 ingilis zirehli ma- şının iştirak etməsinə baxmayaraq, təsdiq et- mək olar ki, bu tarixi gündən artilleriya üzrə yeni tapşırıq əmələ gəlmişdir – düşməni tankları ilə mübarizə.

Tank birliklərinin döyüş tətbiqi onların çox sürətlə inkişafına təkan verdi. Tank birlikləri bütün inkişaf etmiş dövlətlərin quru qoşunların- da zərbə birliklərinin əsasını təşkil etdi. Sovet İttifaqına hücum zamanı faşist Almaniyası onun sərhədlərində təxminən 4300 tank cəmləşdir- mişdi.

1941-ci ilə Qırmızı Orduda tank əleyhinə ar- tilleriya bütün ümumqoşun birliklərinin tərkibi- nə daxil edilmişdi. Bu artıq Böyük Vətən mü-

zimidir ki, Böyük Vətən müharibəsinin bütün döyüşlərində tank əleyhinə artilleriyanın döyüş- çüləri mərd və cəsarətlə hərəkət edib, yüksək döyüş bacarığını göstərərək, qoşunlarda xüsusi hörmətə layiq görülmüşlər. Əldə edilmiş döyüş təcrübəsi tank əleyhinə bölmələrin taktikasının təkmilləşdirilməsinə imkan yaradırdı. Tank əleyhinə artilleriya bölmələri əsasən ümumqo- şun birliklərinin tank əleyhinə ehtiyatlarının tərkibində vuruşurdu. Əksər hallarda onlar o son həddi müdafiə edirdilər ki, hansı ki, yarıl- ması düşməne açıq əməliyyat sahəsinə çıxma- ğa imkan verirdi. Bunu anlayaraq tank əleyhinə artilleriyaçıları sona qədər döyüşürdülər.

Tank əleyhinə bölmələrin döyüş tətbiqinin başqa yeni forması onların ümumqoşun birliklə- rin döyüş düzülüşündə istifadəsi olmuşdur (həm müdafiədə, həm də hücumda). Qarşılıqlı əlaqənin bu forması «bölük-tabor» səviyyələri üçün xarakterik idi.

Müdafiədə tank əleyhinə bölmələr müdafiə-

nin dərinliyinə soxulmuş düşmən tanklarını və digər zirehli texnikanı məhv edir, dost birliklərin yenidən qruplaşmasını təmin edir, ikinci eşelonun atəş xəttinə və əks-həmlə keçirmək üçün açılmasına kömək edir, düşmənin kütləvi atəş və nüvə zərbələri nəticəsində müdafiədə əmələ gəlmiş yarılımları, bölmələr arasındakı boşluqları və bölmələrin açıq cinahlarını qoruyur, düşmənin hava desantını məhv etməyə cəlb edilir.

Hücumda tank əleyhinə bölmələr bölmələrin hücum üçün irəliləməsini və açılmasını (qruplaşmasını) dəstəkləyir düşmən tanklarının əks-həmləsini dəf edir, ikinci eşelonun irəliləməsini, açılmasını və döyüşə yeridilməsini, bölmənin açıq cinahlarını qoruyur, tutulmuş hüdudların möhkəmlənməsində iştirak edir. Həmlənin artilleriya hazırlığı dövründə tank əleyhinə bölmələr düşmənin ön xəttində müdafiənin yaxın dərinliyində müşahidə olunan düşmənin atəş vasitələrini məhv etməyə cəlb oluna bilər.

Eyni zamanda taktikanın inkişafı ilə tank əleyhinə bölmələrin ştat strukturu da dəyişdirilməkdə idi. Artıq 1943-cü ilin ortalarında, xüsusilə Kursk qövsü döyüşlərinin gedişində, ordunun tank əleyhinə ehtiyatı öz tərkibində birdən-altıyadək tank əleyhinə alaya qədər, cəbhə TƏ ehtiyat isə – iki-üç briqada və ya iki-üç alay mövcud idi. Ümumqoşun birliklərində belə güclü tank əleyhinə ehtiyatların mövcudluğu, onların dərinliyə bacarıqla eşelonlaşdırılması və əməliyyatın gedişində düzgün planlaşdırılmış manevr, təhlükəli istiqamətlərdə tank əleyhinə vasitələrin sıxlığının yaradılması və düşmənin güclü zirehli tank qruplaşmalarının dağıdılması üçün ilkin şəraiti yaradırdı. Böyük Vətən müharibəsinin ən böyük əməliyyatlarının hazırlığı vaxtı bütün atıcı diviziyalarda və hətta bəzi atıcı alaylarda güclü TƏ ehtiyat yaradılırdı.

Müasir şəraitdə düşmənin zirehli tank birlikləri ilə mübarizənin aparılması əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşmişdir. Bu ilk növbədə zirehli texnikanın təkmilləşdirilməsi ilə meydana gəlmişdir. ABŞ və Almaniya kimi dövlətlərin tank parkı son illər ərzində iki dəfə yenilənmişdir. Hal-hazırda onlar silahlanmaya ikinci nəsil tipi-

nin M60A3, «Leopard-1A4» və üçüncü nəsil tipinin M1M1A1 «Abrams», «Leopard-2», həmçinin onların modifikasiyaları olan maşınları daxil edir. 1992-ci ildən NATO qoşunlarına M1A2 dördüncü nəsil Amerika tankları daxil olmağa başlayıb.

Üçüncü nəsil tanklar əhəmiyyətli dərəcədə modernləşdirilmiş taktiki-texniki xüsusiyyətlərə malikdir və buna görə də onların döyüş imkanları da artmışdır. Onların zirehinin təkmilləşdirilməsi ön zirehinin möhkəmlilik ekvivalentini artırdı və bu da öz növbəsində beş dəfə kumulativ, üç dəfə zirehdələn çapaltı döyüş sursatlarından daha artıq müdafiə olunmağa imkan verdi. Müasir tankların atəş tezliyi, dəqiqliyi və atəşinin uzaqlığı da yüksəlmişdir. Onlar yeni nişangahlarla, naviqasiya və kosmik avadanlıqlarla, avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri ilə təchiz edilmişdir və bu onların həm gündüz, həm də gecə vaxtı effektiv fəaliyyət göstərməsinə imkan verir. Bütövlükdə, son 15 il ərzində tankların və həmçinin PDM, ZTR və digər zirehli texnikanın sonrakı təkmilləşdirməsi NATO-ya əsas ümumqoşun birliklərinin döyüş potensialını iki dəfə artırmağa imkan vermişdir.

Bütün bunlar onu göstərir ki, NATO komandanlığı, müasir əməliyyatlarda ən əhəmiyyətli rolunu tank birliklərinə ayırmağa davam edir. Belə ki, 1991-ci ildə İraqa qarşı hərbi aksiyanın hazırlığı zamanı, NATO-nun çoxmillətli qüvvələrin komandanlığı tərkibinə ABŞ-ın 7-ci ordu korpusu (1-ci və 3-cü td, 1-ci və 2-ci md, 1-ci pd), Böyük Britaniyanın 1-ci tank diviziyası, Fransanın 6-cı tank diviziyası və başqa dövlətlərin tank birlikləri daxil edilən güclü qruplaşmanı yaratdı. Qruplaşmanın tərkibində təxminən 4 min tank və çoxlu sayda başqa zirehli texnika var idi.

Tankların döyüş imkanları artdıqca artilleriyanın tank əleyhinə silahlarının təkmilləşdirməsi də zəruri idi. Hesabatlara görə, müharibənin başlanğıc dövründə müdafiə əməliyyatı apararaq, hətta bütün raket və artilleriya bölmələri ən yeni silahlarla təchiz olunarsa, tank və başqa zirehli texnikalarla mübarizədə tank əleyhinə vasitələrin payına cəbhənin 20%-nə qədər tap-

sırıǵı düşür. Cədvəl 1-də müxtəlif tank əleyhinə vasitələrin tank və PDM-ə qarşı döyüş effektivliyi əmsalları göstərilmişdir.

döyüş əməliyyatının kədərli təcrübəsi göstərir ki, müasir əməliyyatlarda hava hücumundan müdafiə (HHM) vasitələri ilə qoşunların etibarlı

mühafizəsi olmadan müvəffəqiyyətə nail olmaq mümkün deyil. HHM bölmələri yalnız ümumqoşun birlikləri tərkibində mövcuddur, tank əleyhinə bölmələrdə onlar praktiki olaraq yoxdur. Lakin məhz tank əleyhinə bölmələr qoşunlar tərəfindən tutulmamış sahələri (cinahları) örtəcək və ya müdafiə olunan birliklər (həmçinin onların HHM sistemi) böyük itkilərə məruz qaldığı yerlərdə döyüş aparacaqlar. Belə bir vəziyyətdə

Tank əleyhinə vasitələr	Səngərdə		Açıqda	
	Əmsallar			
	Tank	PDM	Tank	PDM
TƏQ-7	0,3	0,5	0,2	0,5
Qumbaraatan DTQ-9	1	2	0,8	1
100 mm MT-12	2	3	1,5	2
TƏİRK «Metis»	1	1,5	0,8	1
9K111 «Fəqot»	2	3	1,5	2
9P149 «Şturm-S»	2,4	3	2	2,4
PDM	2	3	1,5	2
T-55, T-62	2,5	3	2	3
T-64, T-72, T-80	3	4	2,5	3
Döyüş helikopterləri	4	5	4	5

CƏDVƏL 1. TANK ƏLEYHİNƏ VASITƏLƏRİN DÖYÜŞ EFFEKTİVLİYİ ƏMSALI CƏDVƏLİ

Qeyd: 1. Effektivlik əmsalları elə şərait üçün hesablanıb ki, tank əleyhinə vasitələr hazırlanmış mövqələrdə açılıb və atəş maneəsiz aparılır, eləcə də tank əleyhinə vasitələr atışda tankları qabaqlayır.

2. Maneələr varsa tank əleyhinə vasitələrin imkanları 30-40% azalır.

3. Tank əleyhinə vasitələr hücum edən tankların bilavasitə önündə müşahidə olunan ərazidə açılırsa tank əleyhinə vasitələrin imkanları 1,5-2 dəfə azalır.

4. Tank əleyhinə vasitələr hazırlanmış açılma hədlərində açılıbsa tank əleyhinə vasitələrin imkanları 15-20% artır.

Lakin qoşunları yeni raket və artilleriya silahları ilə təchiz etməklə tam həcmdə zirehli tank qruplaşmaları ilə mübarizə problemini həll etmək olmayacaq. Bunun üçün tank əleyhinə artilleriya bölmələrinin strukturunun və taktikasının sonrakı təkmilləşdirməsi gərəkdir.

Koalisiya qüvvələrinə qarşı İraq ordusunun

də HHM-in ümumi sistemi çərçivəsində tank əleyhinə bölmələrin mühafizəsinin etibarlılığına ümid etmək olmaz. Bundan başqa, hesablamlar göstərir ki, müdafiə əməliyyatında ordunun tank əleyhinə ehtiyatı hələ açılma həddinə irəliləməsi zamanı, hər şeydən əvvəl düşmən aviasiyasının zərbələrindən öz döyüş tərkibinin üçdə-birindən yarısına qədər itirə bilər. Əgər nəzərə alsaq ki, müdafiənin yarılmasında düşmənin tank və mexanikləşdirilmiş birlikləri ilə yanaşı çoxlu sayda döyüş helikopteri istifadə olunacaq, onda tank əleyhinə ehtiyatlar hələ döyüşə girənə qədər məhv edilmiş ola bilər.

Burdan nəticə çıxararaq, tank əleyhinə artilleriya bölmələri öz ştatında HHM vasitələrinə malik olmalıdır. Bu problemi tank əleyhinə birliklərdə DZRK silahlandırılmış ştatdankənar atıcı-zenitçiləri daxil etməklə həll etmək olar. Yalnız bu halda döyüşün gedişində mütəxəssislər hər şeydən əvvəl bilavasitə öz funksional vəzifələrini yerinə yetirəcəklər və atıcı-zenitçilər kimi yalnız cəmləşmə rayonlarında və

marşda fəaliyyət göstərə biləcəklər. Buna görə, hesab edirəm ki, hər bir ayrı tank əleyhinə divizion öz ştat HHM bölməsinə malik olmalıdır. Tank əleyhinə artilleriya briqadası helikopterlərlə, həmləedicilərlə və başqa hava hədəfləri ilə effektiv mübarizəni aparmaq bacarığında olan HHM bölməsinə malik olmalıdır. İmkan daxilində tank əleyhinə ehtiyatların döyüş tətbiqinin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onların HHM bölməsi, həmçinin yerüstü zirehli obyektlərlə (PDM, ZTR və s.) mübarizə aparmaq bacarığında olmalıdır.

Müasir şəraitdə tank əleyhinə artilleriya, tank bölmələrindən başqa, hava-taktiki (dəniz) və ya operativ-taktiki desantlarla, reydlər və dəstələri ilə mübarizə aparmağa məcbur ediləcək. Buna görə, fikrimcə, TƏ-nin ehtiyat faktiki olaraq, tərkibi qarışıq olmalıdır və korpusun tərkibinə PDM (tank) bölüyü daxil etmək lazımdır. Bu halda TƏ ehtiyatın motoatıcı bölmələrlə gücləndirilməsinə ehtiyac qalmayacaq. Lakin bu zaman onların yerinə yetirəcəyi döyüş tapşırıqlarına, yer və vaxta görə fəaliyyətlərinin dəqiq uyğunlaşdırılmasının ehtiyacı yaranacaq.

TƏ-nin ehtiyatın döyüş tətbiqində daimi olaraq döyüş helikopterləri və səyyar maneəqurma dəstəsi ilə (SMD) qarşılıqlı əlaqəsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Tank əleyhinə vasitələrin və helikopterlərin birgə tətbiqi zamanı TƏ ehtiyatının döyüş imkanları 2-3 dəfə və daha çox artır. Hətta TƏ ehtiyatın açılma həddinə irəliləməsinə müşayiət edən helikopterlərin bir manqası, qabaqcadan düşmənin olduğu yeri və onun hərəkət istiqaməti haqqında xəbərdarlıq edə bilər.

Döyüşün bütün növlərində tapşırıqların müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi, tank əleyhinə ehtiyat və səyyar maneəqurma dəstəsi ilə və həmin istiqamətdə döyüş aparan birliklərlə qarşılıqlı əlaqənin bacarıqlı və dəqiq təşkil edilməsindən asılıdır. Tank əleyhinə ehtiyat və səyyar maneəqurma dəstəsinin fəaliyyətlərinin uzlaşdırılması bütün hallarda onların döyüş imkanlarının maksimal istifadəsini təmin etməlidir. Məsələn, tank əleyhinə ehtiyatı əks-həmlənin və ya müdafiəyə soxulmuş düşmən tankla-

rının hücumunu dəf etdikdə və səyyar maneəqurma dəstəsinin qurduğu maneələr və hazırladığı dağıntılar təkcə düşmən texnikalarını sıradan çıxarmaq deyil, həm də düşmən tanklarını məhv etmək üçün əlverişli şərait yaratmaq, düşmənin tank əleyhinə ehtiyatının cinahlarına çıxışını əngəlləməlidir.

Müasir zamanda müxtəlif orduların silahlanmasında üç nəsli tank əleyhinə idarəetmə raketləri (TƏİR) mövcuddur. Əgər birinci nəsli TƏİR-in vurma dəqiqliyi 0,5-0,6 olmuşdursa sonrakı nəsillərdə bu göstərici 0,8-0,9 olmuşdur. Hal hazırda zirehli hədəflərin düzünə tuşlamaqla tələfata uğradılması «aşkar etdim - atəş açdım - tələfata uğradım» prinsipinə əsaslanır. Belə ki, ikinci dünya müharibəsi zamanı tankların əsas itkiləri tank əleyhinə lüləli artilleriyanın atəşi nəticəsində olurdusa, sonradan, məsələn, Ərəb-İsrayıl müharibəsində (1973-cü il) bu itkilər daha böyük olmuşdur (əsasən döyüş helikopterlərinə quraşdırılmış TƏİR atəşindən) və növbəti qaydada bölünmüşdür: TƏİR atəşinin – yarısından çoxu, tankların atəşindən – 22%-dək, aviasiya və başqa vasitələrdən – 28 %-dək.

NƏTİCƏ

Tank əleyhinə müdafiənin təşkil olunması mürəkkəb problem olaraq qalır. O əhəmiyyətli dərəcədə tankların döyüş xüsusiyyətlərindən və onlarla mübarizə vasitələrindən asılıdır. Müasir əməliyyatlarda düşmənin zirehli tank birlikləri ilə mübarizə, atəş üstünlüyü və ya havada üstünlüyü əldə etmək kimi aktual olacaq. Bu, tank əleyhinə bölmələrin tətbiqi nəzəriyyəsi və praktikasının sonrakı inkişafını, onların təşkilat strukturunun təkmilləşdirilməsini və müasir kəşfiyyat və tələfatvermə vasitələri ilə təchiz edilməsini tələb edir.

Tanklarla mübarizənin vasitə və metodlarının təkmilləşdirilməsi üçün vahid bir dəyişilməyən yol ola bilməz. Bunun üçün çoxlu sayda imkanlar mövcuddur. Etibarlı tank əleyhinə müdafiənin yaradılması üçün yararlı olan bütün vasitələrinin qarşılıqlı əlaqəsi lazımdır. Bunu döyüş

əmaliyyatlarının aparılması və birliklərin idarə edilməsinin təşkili ilə yanaşı, silahların texniki inkişafının istiqamətinin müəyyən edilməsində də nəzərə almaq lazımdır. Bu, həmçinin müasir ordunun təşkilatında, silahlanmasında və təhcizatında öz əksini təpəmlidir. Əgər tank əleyhinə müdafiənin bütün vasitələri ağılla və sıx qarşılıqlı əlaqədə istifadə olunarsa, onda tanklarımızı onların əsas tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün azad etmək olar.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq bunları qeyd etmək istəyirəm:

1. Tank əleyhinə ehtiyatın mübarizə aparacağı düşmən hədəfləri, bir qayda olaraq, tank və motoatıcı bölmələrdən ibarət və ya qarışıq tərkibdə olduğundan, onlara və aidiyyətli idarə etmə məntəqələrinə, cəmləşmə rayonunda və hərəkətdə olarkən, aviasiya və artilleriya ilə tələfat verilməsi vacibdir. Bu halda düşmən ehtiyatları təyin edilmiş vaxtdan gec və mütəşəkkiliyi itirmiş vəziyyətdə olacaq, bununla da tank əleyhinə ehtiyatın tapşırığının yerinə yetirilməsi müvəffəqiyyəti daha da artacaq. Düşmən ehtiyatlarının və onların fəaliyyətinin vaxtında aşkar edilməsi üçün əlavə kəşfiyyat vasitələri (radiolokasiya stansiyaları, pilotsuz uçan aparatlar) ilə qarşılıqlı əlaqənin təşkil edilməsi əhəmiyyətlidir.

2. Müasir əməliyyatlarda tank əleyhinə ehtiyatın minimum itkilərlə döyüş tapşırığının cəld və effektiv yerinə yetirilməsi üçün düşmən ehtiyatları qarşısında məsafədən minalamaqla sahələrin yaradılması və döyüş helikopterlərin düşmən ehtiyatlarına qarşı tətbiq edilməsi vacibdir.

3. Tank əleyhinə bölmələrin qarşısında qoyulan tapşırıqlardan irəli gələrək, onların ştatı qarşılıqlı tərkibli olmasına və onların ehtiyac olan kəşfiyyat, HİM vasitələrilə komplektləşdirilməsinə yenidən baxılmalıdır.

Yuxarıda göstərilən təkliflərin səmərəli istifadəsi üçün birliklərin tərkibinin dəyişdirilməsi və keçirilən təlimlərdə göstərilən digər qoşun növləri ilə birlikdə planlaşdırılması məqsədə uyğundur.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ракетные войска и артиллерия в операциях. Учебник. М., ВАГШ, 1999
2. Методика оперативно-тактических расчетов при планировании огневого поражения противника ракетными войсками и артиллерией в операции (бою), Книга 1-4. М., Воениздат, 1990
3. Журнал «Военная мысль» №2 - 1997, №4 - 1999
4. Səyyar maneəqurma dəstələrinin fəaliyyətləri üzrə metodiki vəsait, I fəsil, 2005
5. Воробьев И.Н, Москва – 2002, Тактика – искусство боя
6. Зайцев А.С., Булатов О. Г., О совершенствовании противотанковой обороны.

**РЕЗЮМЕ
О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ
ПРОТИВОТАНКОВОЙ ОБОРОНЫ
А. БАБАЕВ**

В этой статье отражено применение противотанковой артиллерии в операциях (боях) и особенности их взаимодействия с другими родами войск при совершенствовании противотанковой обороны, а также рассмотрены вопросы создания дополнительных сил и средств в структуре штата, согласно выполняемым ими задачам.

**SUMMARY
INPROVING OF ANTI-TANK DEFENCE
A.BABAYEV**

In this article it has been reflected the application of the improvement of anti-tank protection of the anti-tank artillery in operation (battle), the characteristics of mutual relations of other arms and services, also the points in the creation of forces and means in the structure of staff according to their missions.

HÜCUM DÖYÜŞÜNÜN NÖVLƏRİ

Mayor Bəxtiyar TƏŞƏROĞLU

Açar sözlər: düşməyə yaxınlaşma, hazırlıqsız hücum, hazırlıqlı hücum, müvəffəqiyyətdən faydalanma, təqib.

Ключевые слова: подход к противнику, неподготовленное наступление, подготовленное наступление, пользоваться успехом, преследование.

Keywords: enemy to approach, unprepared attack, prepared attack, success to benefit, pursuit (to pursue).

mək lazımdır. Təmas vəziyyəti yaranmamışdan öncə, qüvvələrin qalan hissələri dərhal əks-təsir göstərmək üçün hazır olmalıdırlar. Təmas vəziyyəti yaranandan sonra komandir qüvvə toplamaq üçün manevr edərək vəziyyəti inkişaf etdirə və

Hücum – briqadanın taktiki fəaliyyət növüdür və düşməni məhv etmək, vacib rayonları (hüdudları, obyektləri) ələ keçirmək məqsədilə keçirilir. Hücum döyüşündə, hücum qüvvələri tərəfindən yerinə yetiriləcək əsas üç tapşırıq var: düşmənin yerini aşkarlamaq və mövqelərinə girmək, taktiki üstünlük təmin edəcək şəkildə manevr etmək, qəti nəticə təmin edən yer və vaxtda güclü hücumlarla düşməni məhv etmək. Bu üç tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün hücum döyüşünün, tətbiq olunmasına dəyişikliklər tələb edilir. Düşmən, ərazi və hava şəraiti, hazırlıq vaxtı, komandirin niyyəti və döyüşün məqsədi hansı hücum döyüşünün tətbiq ediləcəyini təmin edən amillərdir.

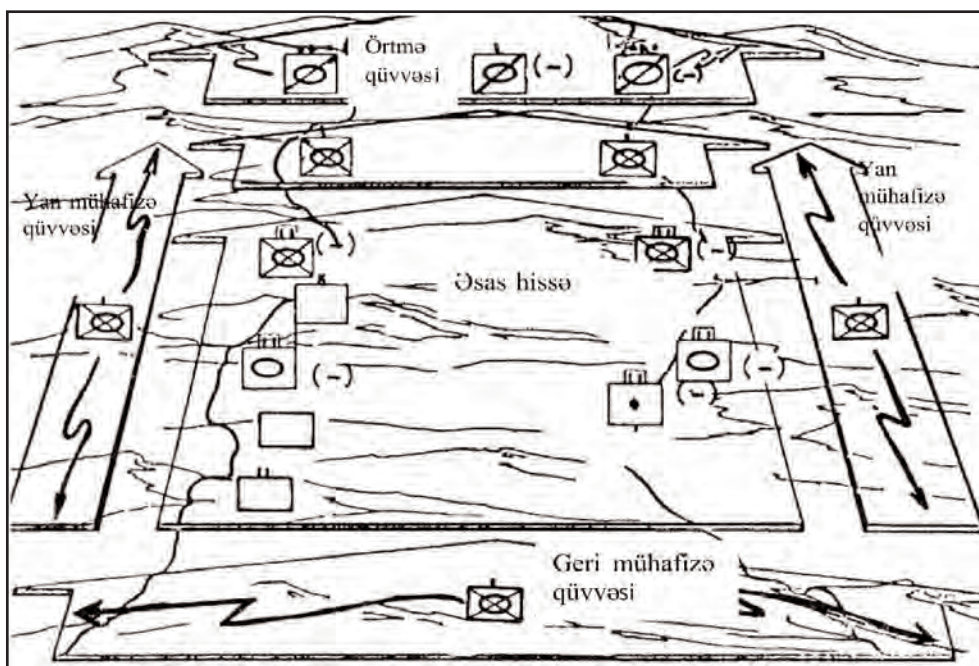
Hücum döyüşü, düşməyə yaxınlaşma, müvəffəqiyyətdən faydalanma və təqib etməklə, əsas döyüş növünün biri və ya bir neçəsini əhatə edə bilər. Döyüş növləri müvəffəqiyyətli bir döyüşdə bir-birinin arxasınca istiqamətləndirilə və idarə edilə bilər. Hücum döyüşü düşmənin yerini aşkar etmək üçün düşməyə yaxınlaşma ilə başlayır, düşmənin təqib və məhv edilməsi ilə qurtarır.

DÜŞMƏNƏ YAXINLAŞMAQ

Hücum çox halda düşməyə yaxınlaşmaqla başlayır. Düşməyə yaxınlaşmanın məqsədi, düşmənlə təmas vəziyyətində olmaq və ya yenidən təmas yaratmaq, düşmən üzərində üstünlük təmin etmək, vəziyyəti əvvəlcədən inkişaf etdirmək və bunu, qüvvənin mümkün qədər kiçik hissəsini təhlükəyə məruz qoyacaq şəkildə yerinə yetir-

hücum edə bilər. Düşməyə yaxınlaşarkən briqada ön, yan və arxa mühafizə bölmələrini çıxararaq döyüş düzülüşünə açılır. Bu, kəşfiyyət birliyi və ya gücləndirmə qüvvəsi ola bilər. Briqada düşməyə yaxınlaşmanı təkbəşinə yerinə yetirdiyi zaman örtmə qüvvəsi bir qayda olaraq, briqadanın önündə və nəzarətində saxlanılır. Briqada daha böyük qüvvənin hissəsi kimi hərəkət etdiyi zaman mühafizə qüvvəsi yuxarı qərargah tərəfindən çıxarılır və nəzarətə götürülür. Bu vəziyyətdə briqadanın ön mühafizə qüvvəsi briqada ilə mühafizə qüvvələri arasında təmas qüvvəsidir. Briqadanın iki və ya daha çox taboru bir qayda olaraq, iki xətt boyunca hərəkət edir. Düşməyə yaxınlaşma mərkəzdən nəzarət edilməyən və qüvvələrin ön yürüş kolonundan sürətlə döyüşə girməsi ilə xarakterizə olunur. Düşməyə yaxınlaşma təyin edilmiş bir hədəfin ələ keçirilməsi ilə və ya irəliləməni davam etdirmək üçün əlaqələndirilmiş hücumla başa çatdırılır. Düşməyə yaxınlaşmanın xüsusiyyəti sürətli və məhvedici döyüşə girməkdir.

Örtmə, böyük hissənin hərəkətinə qarşı hərəkət edə biləcək düşmən qüvvələrini öz imkanı və qabiliyyətləri ilə məhv edir, məhv etmədiyi halda aşkarlayır. Örtmə qüvvəsinin yandan ötürülməsi düşmən qüvvələrinin aradan qaldırılması üçün böyük hissə öz tabeliyində olanlara tapşırıq verir və ya məcburiyyət qarşısında qaldıqları halda bunu arxadan gələn qüvvələrə və ya dəstək birliklərinə həvalə edir. Briqada düşmənin olduğu yerləri, maneələri və ehtimal olunan KQS ilə zəhər-

ŞƏKİL 1. BRIQADANIN DÜŞMƏNƏ YAXINLAŞMASI

lənmiş bölgələri aşkar etmək üçün kəşfiyyat aparır və maneələri aşmaqla, dar keçidləri sürətlə keçməyə hazırlaşır. Bir qayda olaraq, marş bir çox istiqamətlərdə həyata keçirilir.

Briqada marş kolonlarına və hücum düzülüşlərinə atəş dəstəyini təmin edir. Bir qayda olaraq, bu ön gücləndirmə qüvvəsinin arxasında artilleriya batareyasını və təqib edən gücləndirmə qüvvəsinin arxasında qalan batareyaları əhatə edir. Gücləndirici artilleriya batareyaları briqadadan çox irəliddə, bir qayda olaraq, ikinci gücləndirmə qüvvəsinin arxasında yer alır.

Briqada mövcud hava hücumundan müdafiə silahları ilə, müşahidə aparən və atəşləri təmin edən bütün şəxsi heyətlə təmin edilir. Hava hücumundan müdafiə bölmələri, marş yolu boyunca seçilmiş mövqelərdə yerləşdirilir və hərəkət vəziyyətində olan kolonla birləşir. Həmin bölmələr alçaqdan uçan hava hədəflərindən müdafiəni təmin edirlər.

Düşməne yaxınlaşma ən çox gecə və zəifgörmə şəraitində yerinə yetirilə bilər. Bu şəraitdə düşmən müşahidəsinə qarşı mühafizənin artmasına rəğmən, tanıma və birliklərin ərazidə hərəkətləri çətinləşir. Yolların nişanlanması, təyin olunmuş şəxsi heyətlə mühüm nöqtələrin tanınması üçün

ardıcıl təlimatların hazırlanması, idarəetmə və nəzarətin ciddi tətbiq olunması ilə bu problemlər aradan qaldırıla bilər. Məhdudgörmə şəraiti, düşmənin hava və xüsusi silahlarından passiv qorunmanı təmin edib, düşmənin müşahidəsinə məhdudlaşdırsa da, öz tərəfimizdən görmə imkanlarını azaldır və düşmənlə təmas vəziyyətini çətinləşdirir. Nəticədə isə vizual kəşfiyyata əsas-

lanmayan kəşfiyyat və müşahidə vasitələrinə daha çox arxalanmaq məcburiyyəti yaranır. Düşməne yaxınlaşmada birliklər kolon düzülüşü, xətt düzülüşü və ya pilləli düzülüşdə irəliləyirlər. Mühafizə qüvvələrinin marş düzülüşü bir qayda olaraq, komandirlər tərəfindən, böyük hissənin marş düzülüşü isə kolon komandiri tərəfindən təyin olunur.

HÜCUM (HAZIRLIQSIZ VƏ HAZIRLIQLI)

Motoatıcı birliklərin hücum döyüşündəki xüsusiyyəti, düşməne yaxınlaşmaq və onu məhv etmək üçün atəş gücü və döyüşdən əlaqələndirilmiş istifadəsi, yəni hazırlıqlı hücumdur. Ümumi bir qayda olaraq, əgər irəliddə olan tabor tapşırıq qüvvələri qarşılaşdığı düşməni sürətlə məhv etməyəcək, ətrafından dolanmayacaq və düşmənlə döyüşməyəcəksə, briqada komandiri hazırlıqsız hücum üçün qərar verməli və ya hazırlıqlı bir hücum üçün vəziyyəti inkişaf etdirib, vaxt qazanmalıdır. Hər bir vəziyyətdə briqada komandiri düşmən qüvvəsinə ortaya çıxarmaq üçün hazırlıqsız bir hücum üzərində düşünməlidir. Çünki düşmən yayındırma döyüşü apara bilər. Əgər hazırlıqsız hücum edilərsə, sürətlə tapşırıq tipli əmrlər verilməlidir. Bu əmrlər müstəqil tapşırıq

alan və dəstəkləyən səhra artilleriyasını, hücum helikopterlərini və hava hücumu dəstəyini düşmənin zəif nöqtələrinə və cinahlarına hücum üçün hərəkətə gətirir. Sürət olduqca vacibdir. Əgər irəliləmə sürəti itirilərsə, hazırlıqsız hücum uğursuz olur.

HAZIRLIQSIZ HÜCUM

Hazırlıqsız hücum, ümumilikdə təmas üçün düşməyə yaxınlaşandan sonra və ya düşmənlə gözlənilmədən təmas vəziyyəti yarananda tətbiq olunur. Hazırlıqsız hücumun, kəşfiyyat və mühafizə elementlərinin irəliləməsi, mühafizə qüvvələri ilə döyüş üçün tərtiblənmə, hücum etmə, böyük hissə ilə hücum etmə olmaqla üç mərhələsi var.

Briqada, vaxtında mövcüd mənbələrlə sürətini qoruyub saxlamaq üçün hazırlıqsız hücum edir, hücum edən birliklər yuxarı komandirlərin niyyət və məqsədinə görə, ümumilikdə müvəffəqiyyəti təhlükəyə məruz qoymayan ərazi əngəlləri və müqavimət göstərən düşmən birliklərinin ətrafında dolana bilərlər. Keçilən düşmən qüvvələri, daha sonra yuxarı komandanlığın cavabdehliyinə həvalə edilir. Ən mühüm nəzarət tədbirləri hədəflər, mərhələ xətləri, nəzarət nöqtələri, irəliləmə istiqamətləri və ara xətləridir. Ara hədəflərdən hücum qüvvələrinin hərəkətlərini əlaqələndirmək üçün istifadə edilə bilər, lakin həmin hədəflərdən həddən artıq istifadə olunması hücumun sürətini azalda bilər. Hədəflərdən təqib edən qüvvələri və ehtiyatları sürətlə yönləndirmək və bütün qüvvələrlə taktiki maneənin elastikliyinə artırmaq üçün istifadə edilir.

Düşməyə yaxınlaşma və hazırlıqsız hücum üçün atəş dəstəyinin planlaşdırılması fasiləsiz işdir. Artilleriya birlikləri, marş kolonları və hücum düzülüşləri vəziyyətində toplanaraq irəli atəş mövqelərinə doğru hərəkətə hazır olurlar. Artilleriyanın yerdəyişməsi birliklərə ayrılan atəş dəstəyinə ara verməmək üçün nəzarətdə saxlanılmalıdır. Atəş dəstəyi vasitələrinin çoxu əsas qüvvə bölgəsində saxlanılır. Korpus dərin hədəflərə hücum, düşmənin hava hücumundan müdafiəsini təzyiqlə altınd saxlamağa və qarşı tərəfi sıxışdırmaq üçün atəş gücünü təmin etməyə davam edir.

Briqada komandiri və atəş dəstəyi koordinatoru gözlənilməz böyük taktiki hadisələri nəzərə alır və irəliləmə tapşırıq qüvvələrinə və sonradan döyüşə girən tapşırıq qüvvələrinə müvafiq atəş dəstəyini təmin edir.

HAZIRLIQLI HÜCUM

Hazırlıqlı hücum, təfəssilatlı kəşfiyyat, çox diqqətli planlaşdırma və qüvvələrin sürətlə cəmləşdirilməsi, basqın, düşmənin zəif yerlərinə hücum, güclü istiqamətləndirmə və idarəetmə, müvəffəqiyyətdən faydalanmaq üçün ilkin tapşırığı təhvilə alma və ya hədəfdəyişdirmə eyni zamanda bütün komanda pillələrində müsbət, döyüşkən rəhbərliklə səciyyələndirilir.

Hazırlıqlı hücum göstərilən şəraitdə aparılır: hazırlıqsız hücum müvəffəqiyyətsiz olduğu zaman; düşmən çox yaxşı mövqeləndiyi zaman; kəşfiyyat məlumatlarının toplanılması və hücum hazırlığı üçün kifayət qədər vaxtın olduğu zaman.

Əgər hazırlığa lazım olduğundan artıq vaxt itirilərsə, düşmən güclənə və hətta briqadaya qarşı hücumla keçə bilər. Bu vəziyyətin nəticəsi olaraq təşəbbüs əldən verilə bilər. Hazırlıqlı hücum bir qayda olaraq, qüsursuz kəşfiyyat, döyüş gücünün yaxşı qiymətləndirilməsi, hədəflərin aşkar edilməsi, vəziyyətə təsir göstərən bütün digər amillərin sistemli təhlilindən sonra aparılır. Bu hücumun məqsədi düşmənin müqavimətini qırmaqdır.

Hazırlıqlı hücumda təfərrüatlı planlaşdırma əsasdır. Olduqca yaxşı hazırlanmış, mühəndis-texniki cəhətdən möhkəmləndirilmiş düşmən mövqeyinin yarılması və ya bu mövqeyin məhv edilməsi çətin olduqda, bir qayda olaraq, hazırlıqlı hücumun aparılması gərəkdir.

Hazırlıqlı hücum, ən yüksək səviyyədə döyüş gücünü əmələ gətirmək üçün təşkilatlandırılmış qarışıq qoşun növlərinin istifadəsini zəruri edir.

Hazırlıqlı hücumun aparılmasında komandirə ən yüksək səviyyədə hərəkət sərbəstliyi və dəstək verilməli, bu zaman nəzarəti davam etdirmək və qonşu qüvvələrlə qarışmamaq üçün ara xətləri təyin olunmalıdır.

Nüvə və kimyəvi silahlardan istifadə edilən döyüşdə hücum qüvvəsinin hazırlanması, cəmləşdi-

rilməsi düşmən təsirlərinə qarşı zəiflik və təhlükə müddətinin azaldılması üzərində düşünülməli olan başlıca məsələdir. Nüvə şəraitində qüvvələrin tapşırıqlarını yerinə yetirdikdən sonra sürətlə səpələnmələri üçün planlar hazırlanmalıdır. Belə bir şəraitdə sürətlə cəmləşmə, hədəfə doğru hərəkət, hədəfdə sürətlə səpələnmə və düşmən təhlükəsini qabaqlamaq baxımından yenidən cəmləşmə üçün hərəkət qabiliyyəti əsasdır.

MÜVƏFFƏQİYYƏTDƏN FAYDALANMAQ

Müvəffəqiyyətdən faydalanma, döyüşdə müvəffəqiyyətdən tam fayda götürmək üçün daha əvvəldən əldə edilən uğuru artırmaqdır. Müvəffəqiyyətdən faydalanma, hücumun düşməni müdafiə olunmaq üçün yenidən tərtiblənmə imkanından məhrum edən və ya qüvvələrinin məhv edilməsi, yaxud əsir alınması təhlükəsi qarşısında düzgün şəkildə düzülməsini qabaqlayan mərhələsidir.

Müvəffəqiyyətdən faydalanmaya, düşmən mövqeyi müdafiədə açıq çətinə düşdüyü zaman başlanılır. Bölgə miqyaslı müvəffəqiyyətdən faydalanma fəaliyyəti əhəmiyyətsiz görünsə də, onların ümumi təsirləri qəti nəticə verir.

Briqada vəziyyətə və vəzifə quruluşuna görə,

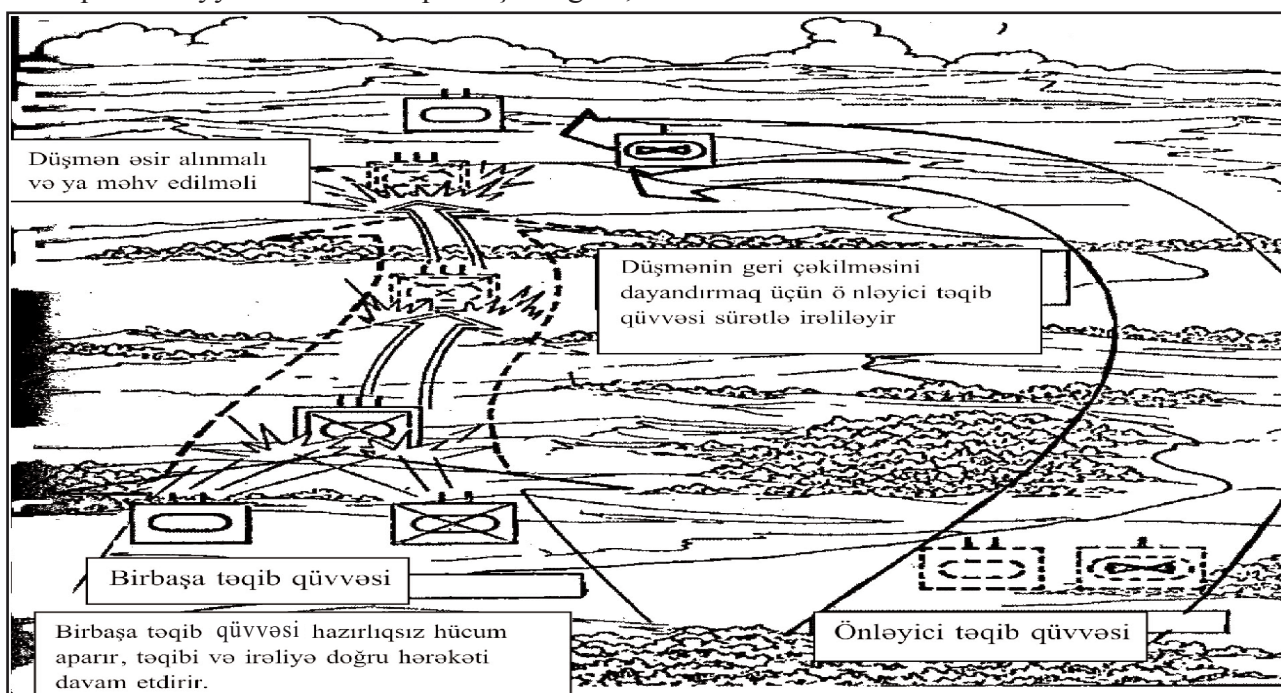
özü əldə etdiyi müvəffəqiyyətdən faydalana biləcəyi kimi, daha yuxarı eşelonun müvəffəqiyyətdən faydalanma qüvvəsi qismində də istifadə oluna və ya digər bir müvəffəqiyyətdən faydalanma qüvvəsini izləyərək dəstəkləyə bilər.

Müvəffəqiyyətdən faydalanma mərhələsinə keçidi müəyyənləşdirən hallar: müvəffəqiyyətdən faydalanma mərhələsi qüvvələrimiz tərəfindən əldə edilən uğurları; düşmən müqavimətində, ələlxüsus atəş dəstəyində zəifləmə; hərbi əsirlərin sayındakı artım və tərk edilmiş əmlak miqdarında çoxalma edə bilər.

Digər əməliyyatdan müvəffəqiyyətdən faydalanma əməliyyatına keçid, ya hücum irəlilədikcə yavaş-yavaş və ya nüvə silahları, yaxud ehtiyatlardan istifadə səbəbindən, ani olaraq baş verir.

Müvəffəqiyyətdən faydalanma mərhələsinə keçildikdən sonra mümkünsə, müqavimət göstərən düşmənin yanından dolanıb keçərək və əlverişli hədəflər çıxdıqca, mövcud atəş dəstəyindən ən yüksək səviyyədə istifadə edərək dayanmadan irəliləməni davam etdirmək üçün hər cür say göstərilməlidir.

Təqib və dəstək birlikləri üzərindən keçilən müqavimət nöqtələri bölgəsini təmizləyir və müvəffəqiyyətdən faydalanma sahəsini genişləndirirlər.

ŞƏKİL 2. BİRBAŞA VƏ ÖNLƏYİCİ TƏQİB QÜVVƏLƏRİ İLƏ TƏQİB

TƏQİB

Təqib, bir qayda olaraq, müvəffəqiyyətdən faydalanmanın son mərhələsidir. Məqsəd düşmənin əsas qüvvəsinin məhv edilməsidir. Müvəffəqiyyətdən faydalanma gözlənilən qaydada inkişaf edir və bu zaman düşmənin vəziyyətə təsir imkanını tükəndikdə, briqadaya təqib əmri verilə bilər.

Təqiblə müvəffəqiyyətdən faydalanma arasındakı fərq, ümumilikdə müvəffəqiyyətdən faydalanmada qəti nəticə əldə etmək üçün düşmənin arxa dərinliyindəki ərazi hissəsinin hücum hədəfi kimi göstərilməsindən ibarətdir. Bu hədəfin ələ keçirilməsi üçün briqada bütün səylərini yalnız ayrılmış hədəfin ələ keçirilməsi üzərində cəmləşdirərək düşmən müqaviməti ilə rastlaşmaqdan çəkinir, ətrafından dolanır və ya yarıb keçir.

Təqibdə briqadaya ərazi sahəsi hədəf kimi göstərilərsə də vəzifə, düşmənin əsas qüvvəsinin məhv edilməsi olduğundan, düşmən qüvvəsinin özü əsas hədəfi təşkil edir.

Təqib döyüşünün başlanması, düşmən mövqeyində qalmaqda çətinlik çəkdiyi zaman komandir, hücumu ləngitmədən davam etdirir və düşməni amansız bir təzyiq göstərir.

Düşmən, artıq mövqeyində qalma iqtidarında olmadığı və qaçmağa çalışdığı zaman təqib üçün əmr verilir. Bu anda, briqadanın hücumu düşmənin məhv edilməsi məqsədinə yönəldilir.

Düşməndə zəifləmənin əhəmiyyətli əlamətləri, qəti nəticə verəcək istiqamətdə düşmən müqaviməti ilə qarşılaşmadan davamlı irəliləmə, mühüm hədəflərin ələ keçirilməsi, hərbi əsirlər, tərk edilmiş silah və döyüş meydanında qalan həlak olanların sayındakı artım, düşmən artilleriyası atəşinin seyrəkləşməsi və ya tamamilə kəsilməsi və digər düşmən əks tədbirləri ilə rastlaşmamaqdır.

NƏTİCƏ

Məqalədə hücum döyüşünün növləri, onların əməliyyat və taktiki səviyyədə tətbiq olunması, qoşunların döyüş sahəsindəki hücum əməliyyatı üzrə imkan və qabiliyyətlərinin ortaya qoymaları üçün ən vacib amillərdir. Bunları nəzərə ala-

raq nəticəyə gəlmək olar ki, hücum döyüşünün müvəffəqiyyətli aparılmasında döyüş növünün düzgün seçilməsi və döyüş sahəsində tətbiq edilməsinin planlaşdırılması komandirlərin daim diqqətində olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. QQT 194 - 2. Atıcı briqada
2. QQT 194 - 5. Tank və motoatıcı briqada döyüşü
3. QQT 100 - 15. Ordu və korpus əməliyyatı

РЕЗИЮМЕ**ВИДЫ НАСТУПАТЕЛЬНЫХ БОЕВ****Б. ТАШАРОГЛЫ**

В статье раскрыты и проведен анализ видов наступательных боев, выполняемые задачи для наступательных сил, их применение в оперативном и тактическом уровне в боях, также исследована суть и значение видов наступательных боев.

SUMMARY**TYPES OF OFFENSIVE****B. TASHAROQLI**

In this essay, types of offensive war, fullfiling missions by main forces of attack and their application in tactical and operation levels were reflected also types of offensive wars described and analyzed.

MOTOATICI BÖLMƏLƏRİN DAĞLARDA HÜCUMUNUN TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ

Mayor Fəxrəddin CAVADOV

Açar sözlər: dağ rayonları, dağ aşırımları, dağ uçqunları, ərazi relyefi.

Ключевые слова: горные районы, горные перевалы, горные оползни, территориальный рельеф.

Keywords: mountainous regions, mountain pass, avalanche, relief of the ground.

E-mail: Saray 1977@mail.ru

müdafiəsi xeyli geniş cəbhədə, hücum edən qoşunların fəaliyyəti üçün mümkün olan əsas yollar boyu istiqamətlərdə yaradılır.

Düşmənin müdafiədə olan əsas qüvvələri, hücum edən qoşunlar üçün əlverişli olan

DAĞLARDA HÜCUM

Hücumun məqsədi – düşməni darmadağın etmək və ərazinin mühüm rayonlarını, obyektlərini ələ keçirməkdir. Buna bütün mövcud olan vasitələrlə, qəti həmlələrlə düşmənin məğlub edilməsi, onun yerləşdiyi mövqelərin dərinliyinə qoşunların sürətlə irəliləməsi, onun canlı qüvvəsinin məhv edilməsi və əsir götürülməsi, silahlarının, hərbi texnikasının, müxtəlif obyektlərinin və qeyd olunmuş rayonların tutulması ilə nail olunur.

Dağlarda hücum dağ rayonlarının təbii şəraitinin xüsusiyyətlərini və onların qoşunların fəaliyyətinə təsirini nəzərə almaqla təşkil edilir və keçirilir. Onların əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

- ərazi relyefinin kəskin dərə-təpəliliyi və çətin keçilən maneələrin olması;
- yolların az olması və onlarla hərəkətin mürəkkəbliyi;
- qoşunların fəaliyyəti üçün mümkün istiqamətlərin rabitəsizliyi və imkanların az olması;
- dağ uçqunlarının çox olması;
- sutka ərzində havanın kəskin dəyişməsi ilə xarakterizə olunan iqlimin özünəməxsus xüsusiyyəti;
- dağların ekranlaşdırma təsiri.

Dağlarda mühüm maneələr çaylardır. Onların axını iti, səviyyəsi tez-tez və kəskin dəyişən, dibi kələ-kötür və sahilləri dik-yüksək olur.

Adi hallardan fərqli olaraq dağlarda düşmənin

istiqamətlərdə hakim yüksəklikləri, dağ aşırımlarını, yol qovşaqlarını və digər mühüm obyektləri saxlamaq məqsədilə cəmləşdirilir. Dağlıq Qarabağda düşmən komandanlığı tərəfindən uzun müddət ərzində yaradılmış müdafiə xətlərinin və mövqelərinin əsasını dairəvi müdafiəyə hazırlanmış böyük və taqım dayaq məntəqələri təşkil edirdi. Orada mühəndis maneələri ilə birləşdirilmiş çoxyaruslu vahid atəş sistemi təşkil edilmişdi.

Düşmənin dağlarda döyüş düzülüşü, aydın sürətdə qüvvə və vasitələrin istiqamətlər üzrə yerləşməsi ilə səciyyələnir. İkinci eşelonlar və ehtiyatlar mühüm istiqamətlərdə bir neçə rayonlarda yerləşdirilir.

Ərazi şəraitini və düşmənin müdafiə quruluşunu nəzərə alaraq dağlarda hücumu ayrı-ayrı istiqamətlərdə, başlıca olaraq yüksəkliklərin yamaqları ilə, dağ sıraları, vadilər və yollar boyu aparmaq tövsiyə edilir. Belə şəraitdə hücum edən qoşunların əsas fəaliyyət forması, yandan ötüb-keçmək və dövrələmə ilə birgə öndən zərbələr endirməkdir. Ötüb-keçən dəstələri, reydlər və dağ-həmlə dəstələrini geniş tətbiq etməklə, əsas qüvvələri hakim yüksəkliklərin, aşırımların, yol qovşaqlarının və başqa mühüm obyektlərin əldə edilməsinə cəmləşdirmək və müdafiədə olanlar üzərində qüvvə və vasitələrdə ikiqat-üçqat ümumi üstünlük yaratmaq lazımdır.

Tabor bir istiqamətdə, əsas qüvvələrdən ayrılıq-

da müstəqil fəaliyyətə hazır olmaqla hücum edə bilər. Briqadanın ilkin tapşırığı aşırıma (mühüm obyektə) yaxınlaşan yollarda müdafiədə olan düşmən bölmələrini məhv etməkdən ibarət olacaq. Sonrakı tapşırıq – aşırımı müdafiə edən düşməni məhv etmək və aşırımı ələ keçirməkdir. Əgər aşırımı müdafiə edən qüvvələr məhdudursa, aşırımın ələ keçirilməsi briqadanın ilkin tapşırığı ola bilər.

Döyüş düzülüşü, hücum üçün seçilmiş istiqamətlərin əhəmiyyətindən və həcmindən asılı olaraq iki eşelonla qurulur. Birinci eşelonda üstünlük motoatıcı (dağ-atıcı) taborlar olmaqla, artilleriya, minaatanlar, mühəndis və kimya bölmələri ilə gücləndirilərək tətbiq edilir. Dağıntı olan rayonlarda qoşunların hərəkətini tez təmin etmək üçün maneələri ləğvetmə qrupları yaradılır. Briqadanın döyüş düzülüşünə reydlər və yandan ötür-keçən bölmələr də daxil ola bilər.

Ötüb-keçən dəstələr motoatıcı bölükdən tabor kimi tank əleyhinə bölmələr, minaatanlar, istehkam və başqa bölmələrlə gücləndirilmiş tərkibdə yaradılır.

Motoatıcı tabor PDM-də və tank taboru, adətən, ikinci eşelonda, yaxud ümumqoşun ehtiyatında istifadə olunur və mümkün olan istiqamətlərdə hücumun inkişafı və düşmənin arxasında və cənablara zərbələr endirmək üçün döyüşə daxil edilir. Tanklar və piyadanın döyüş maşınları birinci eşelonda iki-üç döyüş xəttinə açıla bilər.

Düşməne atəş onun müdafiəsinin çoxyarıslı quruluşunu, yüksəkliklərin yamaclarında, dərələrdə, mağaralarda, yeraltı qurğularda hədəflərin və obyektlərin məhv edilməsini nəzərə alaraq həyata keçirilir və adi şəraitdə hücumda olan dövrələrlə təşkil edilir. Atəş hazırlığı hər bir istiqamətdə, müxtəlif müddətli ola bilər və müxtəlif vaxtda başlanıla bilər.

Aşağı yaruslarda müdafiədə olan düşmənin məhv edilməsi üçün əsas vasitə topların, tankların, PDM və tank əleyhinə vasitələrin düzünə tuşlama atəşi, ikinci yarusda – artilleriyanın minaatanların, tankların atəşi, sonrakı yaruslarda – YARS-ın atəşidir.

Arxa yamaclardakı düşməni məhv etmək üçün

minaatanlar və qaubitsa artilleriyası, həmçinin hakim yüksəkliklərdəki bölmələrin atəş vasitələri cəlb edilir.

DAĞLARDA HƏYATA KEÇİRİLƏN HÜCUM ƏMƏLİYYATININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Dağlardakı hərbi əməliyyatlarda ətraf mühitin şərtlərinin təsiri olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dağ əməliyyatı bir çox şəraitlərlə yanaşı xüsusi təchizatı, xüsusi təlimi, ətrafın (mühitin) havasına öyrəşməni və müvəffəqiyyət əldə edilməsi üçün yüksək nizam-intizamın olmasını tələb edir. Dağ əməliyyatına qoşulmaq (iştirak etmək) tapşırığı almış komandir və qərargah heyəti ilə birgə eyni qərargahda olan aşağı rütbəli şəxs də dağ əməliyyatının şərtlərinə uyğun şəkildə təlimatlandırılmalıdır.

Hərbi əməliyyatın həyata keçirildiyi dağlar dik meyilli bir neçə təbii və nadir hallarda süni yolu olan dərə-təpəli (eniş-yoxuşlu) ərazi olaraq qəbul edilməlidir. Dağlarda iqlimə görə dəyişikliklər baş verir. İqlimin nəzərə alınması planlaşdırmada çox vacibdir. Bir mühiddən başqa bir mühittə keçdikdə havanın dəyişməsi taktiki əməliyyata təsir göstərən mühüm faktordur.

Tarix boyunca dağ əməliyyatının xüsusiyyəti yüksəkliklərə nəzarət etmək (nəzarətdə saxlamaq) uğrunda bir döyüş olmuş, silah və təchizatdakı dəyişikliklər bu vəziyyəti dəyişdirə bilməmişdir. Dağlıq bölgələrin oxşar xüsusiyyəti olan enişli-yoxuşlu ərazi və oynaq hava şərtləri idarəetmə və nəzarət fəaliyyətinin həyata keçirilməsini çətinləşdirir.

DAĞLARDA HÜCUMUN TƏŞKİLİ

Dağlarda hücumun təşkilində briqada komandiri ərazinin öyrənilməsinə xüsusi diqqət verir, bu, əsas zərbənin müəyyən edilməsinə, düşmənin darmadağın edilməsi üsullarına və ardıcılığına həlledici təsir göstərir.

Ərazinin qiymətləndirilməsində bunlar təmin edilməlidir:

- tankların, PDM-in fəaliyyəti və artilleriyanın yerdəyişməsi üçün imkan verən istiqamətlər;
- ötür-keçən dəstələrin fəaliyyəti üçün istiqamətlər.

mətlər;

– düşmənin taktiki cəhətdən daha möhkəm müdafiə edə biləcəyi obyektlərin mövcudluğu və xarakteri, həmçinin bu maneələri keçmək yolları.

Havanın, ilin fəslinə və sutkanın vəziyyətinə xüsusi diqqət verilir. Bu faktorları nəzərə alaraq şəxsi heyətin geyimi, döyüş və digər texnikanın istismarı üzrə lazımı tədbirlər görülür.

Hücum haqqında qərarda briqada komandiri adi məsələlərdən başqa bunları müəyyən edir:

– aşırımların, tunellərin və başqa mühüm obyektlərin tutulmasını;

– ötən dəstələrin vəzifələri və onların cəbhədən hücum edən hissələrlə qarşılıqlı fəaliyyət qaydasını;

– çətin keçilən rayonların dəf edilməsi, səmtləşmə və lazımı istiqamətə müvafiqliyin təminatı üzrə tədbirləri.

Aşırımların və başqa mühüm obyektlərin tutulması qaydasını təyin edərkən komandir göstərir:

– onların yaxınlığındakı hansı hakim yüksəklikləri birinci növbədə əldə etməsini;

– bölmələrin düşmənin cinahlarına və arxasına çıxma üsullarını.

Ötüb-keçən dəstələrə və reydlər dəstələrinə tapşırıq verəndə briqada komandiri göstərir:

– tərkibini, fəaliyyət istiqamətini;

– tapşırığın icra müddəti və cəbhədən hücum edən bölmələrlə qarşılıqlı fəaliyyət qaydasını.

Qoşunların idarə edilməsində fasiləsizliyi təmin etmək üçün idarəetmə məntəqələri, əsas istiqamətdə fəaliyyətdə olan bölmələrə yaxınlaşdırılır. Sıx müşahidə məntəqələri şəbəkəsi yaradılır. Rabitə istiqamətlər üzrə təşkil edilir, və radio və yaxud digər vasitələrlə həyata keçirilir. Hakim yüksəkliklərdə retranslyasiya stansiyaları yerləşdirilir.

Kəşfiyyatın təşkilində komandir və briqadanın qərargahı nəzərə alınmalıdır ki, tapşırığın icrası mürəkkəb olduğundan çox miqdarda qüvvə və vasitələrin cəlb edilməsini tələb edir. Bunun üçün motoatıcı taborların kəşfiyyat taqımları cəlb olunurlar. Ötən dəstənin fəaliyyəti istiqamətində kəşfiyyat əvvəlcədən bu dəstəni göndərən komandirin əmri ilə və hücumun gedişində qoşunların maskalanmasından, ərazinin maskalayıcı

xüsusiyyətlərindən, tüstü və aeroxollardan bacarıqla istifadə etmək yolu ilə əldə edilir.

Mühəndis təminatını təşkil edəndə briqada komandiri diqqət verir:

– mühəndis qoşunları bölmələrinin qoşunların hücumu istiqamətlərində olan dağıntılarda keçidlərin hazırlanmasına;

– körpülərin və dağıdılmış sahələrin bərpası, radio qovşaqlarının hazırlanmasına, yolların genişləndirilməsinə, uçqunların və axıntı tullantılarının təmizlənməsinə, dağ çayları üzərində və körpülərdə keçidlərin saxlanmasına;

– tutulmuş aşırımların, tunellərin, dağ keçidlərinin və yol qovşaqlarının maneələrlə himayə edilməsinə;

– düşmənin hücum edən qoşunlarının arxasına və cinahlarına çıxaran yollarda və cığırılarda maneələr yaradılmasına.

Qoşunların irəliləməsini sürətləndirmək üçün hər hücum istiqamətində hərəkəti təmin edən güclü dəstə, həmçinin maneələri ləğv etmə dəstəsi (qrupu) ayrılır.

Hərəkətin təşkili dəstəsinə mühəndis-inşaat taqımı, mühəndis-yol taqımı ilə TMR, BAT-2, MDK-3 və ekskvator ayırmaq lazımdır.

Dağlarda hücumun planlaşdırılmasında və aparılmasında əvvəlcədən qoyulmuş normadan əlavə döyüş sursatları, yanacaq və su ehtiyatları yaratmaq lazımdır. Yaralıların təxliyyəsi üçün xüsusi qruplar (daşıyıcılar komandası) yaradılır və heyvanlardan istifadə olunur. Çətin keçilən dağ rayonlarında hücumda şəxsi heyət isti geyimlə (sviter, isti alt geyimi) quru ərzaq payı və isidilmə üçün quru yanacaq təmin olunur.

HÜCUMUN APARILMASI

Briqadanın birinci eşelonunun motoatıcı taborları atəşlə məhv etmə nəticələrindən istifadə edərək, dayaq məntəqələrinə və başqa mühüm obyektlərə artilleriya atəşinin himayəsi ilə düşməyə həmlə edir və ilk növbədə aşırımın yaxınlığındakı yüksəkliklərlə yanaşı dayaq məntəqələrini ələ keçirirlər. Sonra onları cinahlardan və arxadan keçərək əsas qüvvələrlə düşməyə yüksəkliklərin yamacları, dağlar, vadilər, yollar boyu və başqa mümkün istiqamətlərdə həmlə edirlər və yandan ötüb-keçmə (dövrələmə) ilə birləşdirməklə aşırı-

mı ələ keçirir, cəsarətlə onun müdafiə dərinliyinə girirlər.

Uzunmüddətli atəş nöqtəsi ilə möhkəmləndirilmiş yüksəkliklərin əldə edilməsi üsulları müxtəlif ola bilər. Gizli yaxınlaşma yolları olduqda yüksəkliyin tutulması bir neçə istiqamətdən həmlə ilə, ötüb-keçən dəstələr və həmlə qrupları ilə sıx qarşılıqlı fəaliyyətdə həyata keçirilir. Ötüb-keçən dəstələr cəbhə xəttini, adətən, gecə, yaxud məhdudgörmə şəraitlərində (duman, yağış və bərk qar yağanda) səssiz, gizli yaxınlaşma yollarından və düşmənin döyüş düzülüşündəki aralıqlardan istifadə edərək keçir, cəsarətlə düşmən müdafiəsinin dərinliyinə girir, dağ aşırımlarının və tunellərin yaxınlığındakı yüksəklikləri ələ keçirir, sonra cinahlara və arxaya atəşlə, həmlə qrupları ilə qarşılıqlı fəaliyyətdə müdafiədə olan düşməyə zərbə endirərək aşırımı tuneli və yaxud hakim yüksəkliyi tuturlar. Aşırıma aparan yollarda qalaqlar yaradılır və mina – partlayıcı maneələri qoyulur. Bunun üçün ehtiyat tərkibindən (ikinci eşelondan) lazımı qüvvələr ayrılır, əsas qüvvələr isə tezliklə əldə edilmiş uğuru genişləndirirlər.

DAĞLARDA QOŞUNLARIN İDARƏDİLMƏSİ VƏ RABİTƏNİN TƏŞKİLİ

Dağlarda, düzənlikdə olduğu kimi döyüş hər hansı bir qərar, alınmış tapşırığın aydınlaşdırılması və vəziyyətin qiymətləndirilməsi əsasında qəbul edilir. Vəziyyətin xarakterizə edilməsi bütün qərargahın işidir. Orada düşmən, öz qoşunları və gələcək döyüş fəaliyyəti rayonu haqqında bütün məlumatlar sistemləşdirilmiş şəkildə olmalıdır. Qərargahın işində düşmən və fəaliyyət rayonu haqqında məlumatların aydınlaşdırılması və işlənilib hazırlanması ən çox vaxt və qüvvə tələb edir.

Dağlarda kəşfiyyat qərar üçün məlumatları vaxtında o zaman verə bilər ki, onun təşkilində verilmiş marşrut üzrə hərəkət üçün və məlumatları çatdırmaq üçün lazımi vaxt düzgün hesablanmış, kəşfiyyat orqanlarının tərkibi vəziyyətə müvafiq olsun və müşahidə ilə kəşfiyyat düzgün uyğunlaşdırılsın. Burada yaxşı təşkil edilmiş və dəqiq işləyən kəşfiyyat böyük əhəmiyyət kəsb edir, onların düşmən haqqında topladıqları məlumatlar

əsas mənbələrdən biri hesab olunur. Dağlarda döyüş fəaliyyətində uğur, ərazinin öyrənilməsindən və ondan bacarıqlı istifadədən asılıdır. Ərazini diqqətlə və daha tam öyrənmiş döyüşən tərəf əvvəlcədən üstünlük əldə edir. Dağlarda qoşunlar düzənliyə nisbətən ağır hərəkət edirlər. Yoxuş və enişlər, qayalı yollar, kiçik və iri maneələr, xüsusən yollardan kənarlarda hərəkət sürətini mütləq aşağı salır. Dağ yollarının çoxunun ensizliyi yürüş kolonlarının uzanmasına yolun kənarında hərəkətin mümkün olmaması açılmanın ləngiməsi-nə səbəb olur.

Ayrı-ayrı istiqamətlərin öz aralarında əlaqəsizliyi bu istiqamətlərdə qoşunların fəaliyyətində təəcrid olunmağa gətirir. Bu isə nəinki briqadaları, taboqları, bəzən taboqlardakı bölükləri istiqamətlərdə qoşunları görmədən və atəş əlaqəsi olmadan fəaliyyətə məcbur edir.

Dağlarda qoşunların döyüş fəaliyyətindəki bu xüsusiyyətlər qoşunların idarəetmə metodlarına xüsusi əlamətlər verir.

Döyüşə qərar qəbul edəndə, bütün dərəcəli komandirlər öz tabeliyindəki qoşun növləri rəislərindən, həmçinin kəşfiyyat orqanlarından, hissə və bölmə qərargahlarından cavab alacağı bu əsas sualları yadda saxlamalıdırlar:

- haradan və necə keçmək mümkündür (yolların olması və onların keçilməsi, yolsuz hərəkət imkanları);
- hərəkət yolundakı təbii maneələr və onların xarakteristikası (dik yoxuşlar, enişlər, dərələr, körpülər, qar və daş uçqunları olan təhlükəli sahələr);
- su maneələri (onların dərinliyi və eni, keçidlər, ayaqla keçmə yerləri);
- müəyyən edilmiş hüdudlar və onların xüsusiyyətləri;
- meşələr, kiçik meşələr və onların xüsusiyyətləri.

Bu məlumatlarla yanaşı, komandirlər rayonun meteoroloji şərait xüsusiyyətlərini bilməlidirlər. Ərazi haqqında məlumat almaq üçün kəşfiyyatın bütün orqanlarından istifadə edilməlidir. Bütün dərəcəli komandirlərin şəxsən vizual kəşfiyyatı dağlarda həyata keçirməsi xüsusilə vacibdir. Bu, hücumda əsas zərbə istiqamətindən asılı olan

ərazi sahəsində (rayonunda) olmalıdır.

Qərar qəbul etməzdən əvvəl komandanlığın düşmən və ərazi haqqında ən müfəssəl və yeni məlumatı olmalıdır. Qərargah bu məlumatları komandirə təqdim edəndə onları sxemlər, istiqamətlər üzrə hesablamalarla təsdiq etməlidir. Yolların olmadığı marşrutlarla hərəkət və döyüş rayonundakı maneələr haqqında məlumatlar, xüsusilə, dəqiq və tam olmalıdır. Qərargahlar marşrutların uzunluğu və yandan ötübkeçmə yollarının, hərəkət tempinin, həmçinin döyüş və maddi təminatın hesablamalarını təqdim etməlidirlər.

Komandirin qərarı vəziyyətə düzgün qiymət verməyə və dəqiq hesablamalara, xüsusi cəsarətə və cürətə, qəfildən və düşməni sarsıdan fəaliyyətə əsaslanmalıdır. Döyüşdə ən böyük uğur onda əldə edilə bilər ki, bölmələrin manevrləri düşmənin gözlədiyi və təsəvvür etdiyi şəraitdən üstün olsun. Düşmən üçün gözlənilməz istiqamətlərdə, hətta kiçik qüvvələrin çıxışı çox vaxt böyük uğura səbəb olur.

Qərarın qəbulunda çalışmaq lazımdır ki, düşmənin zəif yerləri öyrənilsin və təyin edilsin. Bunlar dağlarda əlaqə yolları, vadilərin kəşidiyi yerlər, aşırımlar, hakim yüksəkliklər və dar yerlər ola bilər. Hakim yüksəklikləri, aşırımları və s. tutanda, düşmənin ayrı-ayrı qruplarını dövrəyə almağa, onların bir-birindən təcrid olmalarından istifadə edib hissə-hissə məhv etməyə cəhd etmək lazımdır. Hələ Napoleon öyrədirdi: "Dağlarda möhkəm mövqe tutan qoşunlara heç vaxt həmlə edilməməlidir, onların cinahlarında və arxasında duraraq öz mövqelərini qoyub getməyə məcbur etmək lazımdır".

Əsas zərbənin istiqamətini seçərkən, düşmənin arxasına çıxmaqla onun əsas qüvvələrini darıdan çıxarmaq və onun geriçəkilmə yollarının kəsmək zərurətindən çıxış edilməlidir. Bu vaxt bu istiqamətdə öz qüvvələrindən maksimum istifadə etməyi və öz qoşunlarının döyüş fəaliyyətinin maddi təminat imkanlarını nəzərə almaq lazımdır.

Əsas zərbəni seçərkən ötür-keçmə və dövrələmədə döyüş düzülüşü elə qurulmalıdır ki, düşmənin cinahlarına və arxasına eyni vaxtda zərbələr üçün onun açılması tez olsun. Bu vaxt briqadada

(taborda) döyüş düzülüşü tını irəli - briqadadan tabora kimi, tabordan bölüyə kimi olması daha yaxşıdır. Korpus vasitələri əlahiddə istiqamətlərə, briqadalara (taborlara) onlar üçün vacibliyi və mümkünlüyü nəzərə alınaraq bölüşdürülür.

Ayrı-ayrı istiqamətlərdə məcburi fəaliyyətlər idarəetməni olduqca çətinləşdirir. Dağ ərazisi briqadaları və taboqları nə qədər təcrid etsə, idarəetmə o qədər çəvik, uyusqan olmalıdır. Bütün hallarda hissə və bölmə komandirləri qoşunların idarə edilməsini fasiləsiz və zəmanətlə təmin etməlidirlər.

Dağlarda idarəetməni fasiləsiz təmin edən zəruri şərtlər bunlardır:

- döyüşün bütün mərhələsində tabelikdə olanların rəisinin ümumi niyyətini anlaması;
- vəziyyətin dəyişməsi haqqında vaxtında məlumat;
- rabitə vasitələrinin və üsullarının düzgün seçilməsi. Bu vaxt məcburi şərt odur ki, rabitə zabitləri komandanlığın niyyətindən həmişə müfəssəl xəbərdar olsunlar.

Birliklərə və hissələrə zolaqlar ayırarkən zirvələr, yüksəkliklər sərhəd olmamalıdır, onlar bu və ya başqa zolağa mütləq daxil edilməlidir.

Dağlarda döyüş fəaliyyətində yaranmış döyüş düzülüşünü dəyişmək olduqca çətinidir. Buna görə aydın və konkret tapşırıqlar verilməli, xüsusən də tabor əlahiddə istiqamətdə, yaxud briqadanın cinahında fəaliyyət göstərərkən briqada və taborda ehtiyatların olması zəruridir.

Dağlarda uğur qazanmağın mühüm şərtlərindən biri də təşəbbüskarlıq və qarşılıqlı köməkdir. Hər hansı bir sahədə ən kiçik qrupun əldə etdiyi uğur yuxarıdan göstəriş gözləməyərək komandirlərin təşəbbüsü ilə dərhal inkişaf etdirilməlidir.

Dağlarda komanda məntəqələri ilə qoşunlar arasındakı məsafə düzənliyə nisbətən az olacaqdır. Bu, əlaqənin çətinliyi, görünüşün məhdud olması, ərazinin kəskin dərə-təpəli olması, komanda məntəqələrinin gizlədilməsinin daha asan olması ilə izah olunur. Tabor komandirlərinin komanda və müşahidə məntəqələrinin zirvələrdə, yaxud yamaclarda yerləşməsi daha yaxşıdır. Komanda məntəqələri bütün tabelikdəki komandirlərə, yuxarı qərargahlara, qoşunlara dəqiq məlum olmalı

və onlarla etibarlı əlaqəsi olmalıdır. Yüksəkliklərdə komanda məntəqələrini elə seçmək lazımdır ki, onlar ümumi görünüşdə düşmən nəzərini cəlb etməsinlər. Məlumat yığan məntəqələri yollar boyunca yerləşdirmək lazımdır. Komanda məntəqələri etibarlı təşkil edilmiş mühafizə və düşmənin gözlənilməz hücumundan müdafiə dəstələri ilə təmin olunmalıdır.

Komanda məntəqələrinin köçürülməsi öz qoşunları yaxın zirvələri, ətəkləri, yaxud yüksəklikləri tutandan sonra yol boyu həyata keçirilir. Yeni komanda məntəqəsinin açılışı əvvəlcədən ora ön hissələrlə qərargahın məsul işçisini rabitə rəisi, rabitə vasitələri və mühafizə dəstəsi ilə birlikdə göndərməklə edilir. Komanda məntəqələrinin düşməndən yerüstü maskalanması onların yamaqların arxasında və ərazinin qırıqlarında yerləşdirilməsi, havadan maskalanması isə sığınacaq hazırlamaq, ətraf ərazinin rənginə uyğunlaşdırmaqla əldə edilir.

Yüksəkliklərdən, havanın şəffaflığından və ərazinin dərə-təpəliyindən asılı olaraq piyada və süvari çaparlarla rabitə düzənlikdə olduğundan xeyli ləng həyata keçirilir və böyük fiziki qüvvə tələb edir. Lakin buna baxmayaraq, belə üsul öz etibarlılığı ilə aktualdır.

Lazım olduqda mütəhərrik vasitələrlə uzaq məsafələrdə rabitə saxlamaq üçün ən əlverişli üsul hava rabitəsinin helikopterlərə (Mİ-2) təşkilidir. Çətin keçilən yerlərdə kabellərin çəkilməsinə çox qüvvə və vaxt sərf edilməsinə baxmayaraq, dağlarda telefon rabitəsi öz əhəmiyyətini itirmir. Bunlarla birgə, ayrı-ayrı istiqamətlərdə dağ mühitinin şəffaf havası və yüksəkliklərdən yaxşı görünüş hər cür siqnal vasitələrinin tətbiqi üçün (işıqla, bayraqla, cihazlarla) əlverişli şərait yaradır. Bu üsulun nöqsanı atmosfer şəraitindən asılı olaraq məlumatın çətinliklə və yavaş verilməsi, həmçinin düşmənin bu siqnalları tutma imkanının olmasıdır.

Radiosiqnalların düşmən tərəfindən tutulmasının qarşısını almaq üçün stansiyaları öz qoşunlarının arxasına istiqamətləndirilmiş yamaqlarda yerləşdirmək, lazım olan yerlərdə aralıq retranslyasiya postları yaradılmalıdır. Tez qurulması və ərazinin relyefindən asılı olmaması dağlarda radiorabitəni rabitənin ən əsas vasitələrdən birinə

çevirir. Radiosiqnal vasitəsilə fəaliyyətlərin başlanması, bu və ya digər hüdudların və məntəqələrin tutulması, tapşırığın icrası, düşmənlə təmas və s. haqqında vaxtında mühüm məlumatlar almaq olur. Helikopterlər sürətinə və ərazinin relyefindən asılı olmadığına görə dağlarda geniş tətbiq oluna bilər. Helikopterdən istifadə edərək şəxsən və qərargah zabidləri vasitəsilə döyüş meydanını müşahidə etmək, artilleriya atışına düzəlişlər etmək olur. Rabitə ilin və sutkanın vaxtından, havanın vəziyyətindən, ərazidən, döyüş fəaliyyətinin xarakterindən, düşmənin uzaqlığından və s. asılı olaraq müxtəlif üsulların birgə istifadəsini tələb edir və belə halda bir üsulun nöqsanını digəri tamamlayır.

NƏTİCƏ

İtirilmiş ərazilərin çox hissəsinin dağlıq olduğunu, gələcək əməliyyatların bu ərazilərdə keçiriləcəyini nəzərə alsaq belə nəticəyə gəlmək olar ki, dağlarda hücum mövzusu üzrə keçirilən məşğələ və təlimlərdə görülən tədbirlərin daha da genişləndirilməsi məqsəddə uyğundur.

ƏDƏBİYYAT

1. Xüsusi şəraitlərdə qoşunların döyüş fəaliyyəti. Bakı, Hərbi Nəşriyyat, 2005
2. Ordu və korpus əməliyyatı. QQT-100-15
3. Tank və motoatıcı briqada döyüşü. QQT-194-5

РЕЗЮМЕ

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НАСТУПЛЕНИЯ МОТОСТРЕЛКОВЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ В ГОРАХ Ф. ДЖАВАДОВ

Учитывая, что большая часть захваченных территорий горная местность, а также последующие операции будут вестись в этих местностях, то можно прийти к выводу, что проводимые мероприятия на учениях и занятиях на тему «наступление в горах» целесообразно расширить.

SUMMARY

ORGANISATION AND CARING OUT OF MECHANIZED TROOPS F.CAVADOV

In this essay it has been analyzed the specifications of the organisation and caring out of mechanized troops in the mountainous terrain. As a example of modern warfare, organisation and caring out of mechanized troops in the mountainous terrain has been completed of its conditions, core notions and comparative analysis.

MARŞIN TƏŞKİLİ VƏ MARŞIN İCRASI

Mayor Fərman RƏHİMOV

Açar sözlər: marş, korpus, briqada, tabor, bölmə, kolon.

Ключевые слова: марш, корпус, бригада, батальон, подразделение, колонна.

Keywords: march, corps, brigade, battalion, section, colony.

– qarşılıqlı əlaqənin təşkili-
ni;

– hərtərəfli təminatın idarə
edilməsini;

– marşın planlaşdırılmasını.

MARŞIN TƏŞKİLİ

Əvvəlcə “Marş nədir?” sualına cavab verməyə çalışaq. Marş – hərbi hissə və bölmələrin bir yerləşmə məntəqəsindən digər yerləşmə məntəqəsinə, kifayət qədər böyük məsafələrdə, kolonlarla mütəşəkkil yerdəyişməsidir.

“Marş” anlayışına həm hissələrin (bölmələrin) yerdəyişmə prosesinin özü, həm də bununla əlaqəli olan bütün hazırlıq və digər tədbirlər daxildir. Hazırlıq tədbirinin keçirilməsi, marşın döyüş şəraitində və yaxud sülh dövründə qət edilməsindən asılı olmayaraq məcburi xarakter daşıyır.

Hərb tarixinə nəzər saldıqda görmək olar ki, bölmələrin marş qəzetmək bacarığı, qoşunların daim əsas bacarıqlarından biri hesab edilmişdir. Döyüş meydanına vaxtında və mütəşəkkil gəlib çatmaq, şəxsi heyəti döyüşə hazır vəziyyətdə çatdırmaq, döyüşdə müvəffəqiyyət qazanmağın əsaslarından biri hesab edilirdi. Böyük rus sərkərdəsi generalissimus A.V. Suvorov öz qələbələrinin əksəriyyətini qoşunları lazım olan yerə, lazım olan vaxtda, tez və mütəşəkkil şəkildə gətirməklə, əsgərlərin qüvvəsini saxlaya bilməklə qazanmışdı.

Ümumiyyətlə, şəxsi heyətin döyüş meydanına vaxtında, mütəşəkkil şəkildə, döyüş aparmaq qabiliyyətində gəlib çatması, onların döyüşə hazırlaşmaq üçün ehtiyat vaxta malik olması döyüşdə müvəffəqiyyət qazanmağın əsası hesab edilmişdir.

Marşın təşkili özündə cəmləşdirir:

- qərarın qəbul edilməsini;
- hissələrə (bölmələrə) tapşırıqların qoyulmasını;

Marşın maksimal qısa zamanda təşkili komandirlərdən, qərargahlardan, qərargah mədəniyyətinin və təşkilatçılıq qabiliyyətinin yüksək səviyyədə olmasını tələb edir. Marşa hazırlıq tədbirlərinin qərargahlarda paralel iş metodu ilə işlənməsi, alt bölmələrin fəaliyyətlərinin xəbərdarlıq əmrləri ilə istiqamətləndirilməsi, marşın qısa müddətdə hazırlığını təmin edir.

Sülh dövründə birliyin döyüşə hazırlıq üzrə bu tədbirlər planlaşdırılmalıdır:

- gələcəkdə ola biləcək marşın hazırlığı üçün lazım ola biləcək hesablamalar;
- səfər düzülüşünün variantları;
- marşın hərtərəfli təminatının və idarəetmənin əsasları;
- maddi texniki ehtiyatların yaradılması və yüklənməsi;
- DYM-dən çıxış yolları, sürücü heyətinin hazırlığı.

Marşın konkret hazırlığı marşa tapşırıq alan andan başlayır. Bütün hesablamaları və marşa hazırlıq tədbirlərini komandirin qərarı müəyyənləşdirir. Komandir öz qərarını vəzifə təhlilinin (alınan vəzifəni aydınlaşdırdıqdan, vəziyyətin qiymətləndirməsini apardıqdan və qərargahın apardığı operativ taktiki hesablamaların) nəticələrindən faydalanaraq müəyyənləşdirir.

Komandir vəzifəni aydınlaşdırdıqda – icra olunacaq fəaliyyətin məqsədini və yuxarı komandanlığın niyyətini başa düşməlidir. Yuxarı komandanlığın niyyətini aydınlaşdırdıqda komandir başa düşməlidir:

- marşın məqsədini;
- marşın məsafəsini (uzunluğu), icra ediləcək vaxtı;

- yuxarı (üst) birləyin səfər düzülüşünü;
- yuxarı (üst) rəislərin HHM vasitələri ilə hissə və birliklərin marşda mühafizəsi və onların hər-tərəfli təminatı üzrə tədbirləri;
- qonşuların tapşırıqları və onlarla qarşılıqlı əla-qənin təşkili qaydalarını.

Yuxarı komandanlığın tapşırığının yerinə yeti-rilməsi zamanı komandir öz birləyinin vəzifəsini (təhlilində) müəyyənləşdirdikdə başa düşməlidir:

- birləyin səfər düzülüşündə yerini;
- ayrılan marşrutların sayını;
- çıxış həddi, tənzimləmə hədləri və birləyin on-lardan keçmə vaxtını;
- hərəkətin orta sürətini;
- gücləndirmə vasitələrinin gəlmə vaxtı və ye-rini (əgər onlar verilsə);
- marşa hazırlıq və təyin olunmuş rayona və yaxud təyin olunmuş həddə çıxış vaxtlarını.

Marş üçün keçidin böyüklüyü (dərinaliyi) xəritə ilə təyin olunur. Çıxış həddindən (məntəqə) yeni yerləşmə rayonunun ən uzaq məntəqəsinə sonlu-ğa qədər olan məsafə götürülür. Xəritənin miqya-sından asılı olaraq məsafəni ölçdükdən sonra ali-nan rəqəmi düzəliş əmsalına vurmaq lazımdır.

Ərazi xüsusiyyətlərindən, xəritə miqyasından asılı olaraq düzəliş əmsalının hesablanması cədvəli:

Ərazinin xüsusiyyətləri	Xəritə miqyasından asılı olaraq əmsal		
	1:200000	1:100000	1:50000
Düzənlik ərazi (zəif kəsintili)	1.05	1.00	1.00
Təpəlik (orta kəsintili)	1.15	1.10	1.05
Dağlıq (güclü kəsintili)	1.25	1.20	1.15

CƏDVƏL 1.

Vəzifənin təhlili nəticələrin üzə çıxması ilə tamamlanır.

Nəticələrdə komandir özü üçün müəyyənləşdi-rir:

- marşda birləyin səfər düzülüşünü necə qur-maq və mühafizəsini necə təşkil etməyi;
- marşa hazırlıq üçün hansı tədbirlərin həyata keçiriləcəyinə ehtiyac olduğunu;
- qərarın müəyyənləşdirilməsi üçün hansı mə-lumatları, kimin və hansı vaxta qədər hazırlaya-

cağını.

Bundan əlavə əgər marş düşmənlə toqquşma ehtimalı olduqda keçirilsə, yuxarı komandanlı-ğın niyyətində əsasən dəqiqləşdirilir:

- toqquşma vaxtı döyüş düzülüşü necə olmalı;
- ön dəstənin göndərilmə vaxtı.

Vəzifənin aydınlaşdırılması bitdikdən sonra öz göstərişində komandir adi suallardan əlavə ərazi kəşfi qruplarının sayı, tərkibi və tapşırıqlarını (əgər göndərilirsə) müəyyənləşdirir. Bunların əsasında qərargah rəisi kəşfiyyatı və komendant xidmətinin təşkilini hansı məlumatları əldə et-mək, hansı sənədləri hazırlamaq və tabeçilikdə olan birliklərə xəbərdarlıq əmri №1 göndərmə tapşırıqlarını qərargah zabitlərindən kimə, çatdı-racağını bildirir. Qərargah komandirə təqdim et-mək üçün düşmən və öz qoşunlarımızın imkan və qabiliyyəti, qonşular, hərəkət marşrutları, marşın təşkilində lazımi taktiki hesablamaları, səfər düzülüşü variantları və idarəetmənin təşkili üçün təklifləri hazırlayır.

VƏZİYYƏTİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Düşməni qiymətləndirərkən ilk növbə:

- toqquşma ehtimalı olan düşmən qruplaşması-nın tərkibi;
- fəaliyyəti, güclü və zəif tərəfləri;

– aviasiyasının dəqiq atəşli vasitələrinin, hava desantının, kəşfiyyat təxribat qruplarının imkan-ları;

- ehtimal olunan toqquşmanın hüddud və vaxtı;
- döyüş düzülüşünü;
- kəşfiyyat, mühafizə, HHM tədbirlərini;
- hava (THD) desantına və kəşfiyyat təxribat qruplarının məhv edilməsi üzrə fəaliyyəti bu nə-ticələr müəyyənləşdirilib üzə çıxarılır.

Öz qoşunlarımızı qiymətləndirərkən komandir

araşdırmaçıdır:

- qoşunların şəxsi heyətinin ştata görə doldurulma və onların döyüş hazırlığı səviyyəsini;
- qoşunların mənəvi-psixoloji və döyüş ruhunun səviyyəsini;
- qoşunların marş və döyüşə hazırlığı, komandır və qərargahların təcrübəsi və hazırlığı;
- silah və hərbi texnikanın vəziyyəti, motorsurs ehtiyatı (marş ehtiyatı);
- marşda sıradan çıxma biləcək texnikanı bərpa etmək imkan və qabiliyyətləri;
- maddi-texniki təminat ehtiyatının vəziyyəti, daşınma, doldurma imkanları;
- birliyin düşmənlə toqquşma ehtimalı olan hüdudlarda düşməni məhv etmə imkanları;
- qoşun növünün və xidmətlərin marşın hertərəfli təminatının təşkili üçün imkanlarını.

Bu araşdırma nəticəsində komandır müəyyən edir:

- qoşunların marş düzülüşünü (hər bir alt birliyin marş düzülüşündə yerini);
- qüvvə və vasitələrin kolonlar üzrə bölüşdürülməsini;
- ön dəstənin, mühafizə qüvvələrinin tərkibi və tapşırıqlarını;
- marşın mümkün olan maksimal sürətlə icrasını təmin etmək üçün tədbirləri;
- maddi-texniki təminatın fasiləsiz fəaliyyətini təmin etmək üzrə tədbirləri.

Qoşuları qiymətləndirərkən komandır öz birliyinin irəlisində olan və paralel marşrutlarla hərəkət edən birliklərin imkanlarını, onlarla qarşılıqlı əlaqənin təşkilinin əsaslarını, yuxarı komandanlığın HHM vasitələrinin öz birliyinin himayəsi imkanlarını aydınlaşdırır.

Bu fəaliyyətin nəticəsi kimi komandır müəyyənləşdirir:

- yuxarı komandanlığın HHM vasitələri birliyin HHM-ni hansı səviyyədə dəstəkləyə bilər;
- qoşunların fəaliyyəti birliyin vəzifəsinin icra edilməsini dəstəkləyirmi və onlarla marşda rəbitə əlaqəsinin təşkili və etibarlı saxlanması üsullarını;
- qoşunların marşda, çətin keçilən ərazidə (yarğanlarda, dağıntılı, zəhərlənmiş, su basmış) və düşmənlə toqquşma zamanı qarşılıqlı əlaqənin

təşkili və saxlanılmasını;

- birliyin cinahlarının mühafizəsinin təşkili.

Radioaktiv, kimyəvi, bakterioloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi RKB vəziyyətin qiymətləndirilməsi komandirin niyyətinin elanı vaxtına əldə olunan məlumatlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmənin nəticəsində komandır müəyyənləşdirir:

- şəxsi heyətdə şüalanma səviyyəsini az olması üçün görüləcək tədbirləri;
- zəhərlənmiş bölgələrdən qoşunların keçmə üsullarını;
- kimyəvi təminatın və kəşfiyyatın təşkili üzrə əlavə tədbirləri.

ƏRAZİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Ərazinin qiymətləndirilməsi xəritə, aerofoto şəkillərlə, hərbi-coğrafi açıqlamalar və yuxarı komandanlıqdan alınan məlumatlar əsasında aparılır. Bundan başqa komandır öz kəşfiyyat orqanlarından aldığı məlumatlara istinad etməlidir.

Ərazi qiymətləndirilməsinin nəticələrində komandır müəyyənləşdirir:

- marşrutda olan təhlükəli, çətin keçilən sahələr və onların yanından ötüb-keçmə qaydaları;
- dincəlmə və lazım olarsa döyüşə açılma hüdud və bölgələrini;
- səfər düzülüşündə tankların və digər ağır döyüş texnikasının yerini;
- marşın mühəndis təminatı üzrə tədbirlərini.

Komandır vəzifə təhlilinin sonunda (VQ) qoşunların hərəkətinə havanın, fəslin, günün edə biləcək mənfi təsirinin azaldılması üzrə tədbirlərini müəyyənləşdirir. Beləliklə, komandır vəzifə təhlilindən (VQ) çıxan nəticələrin analizi və qərargahın apardığı operativ-taktiki hesablamalar əsasında öz niyyətini müəyyənləşdirir.

Komandır niyyətini elan etdikdən sonra tabeçiliyində olan və əmrinə verilən birliklərə xəbərdarlıq əmri №2 göndərir. Bundan sonra birliklər arasında qarşılıqlı əlaqə yaradılır və marşın hertərəfli təminatı üzrə tədbirlər komandirin göstərişlərində öz əksini tapır.

Marşa tapşırıq qoyarkən döyüş əmrinin (c) bəndində bölmələrə göstərilir:

- a) Ön dəstəyə – tərkibi, tapşırığı, hərəkət istiqahı

məti, Ç M keçmə vaxtını, düşmənlə toqquşmada fəaliyyətini.

b) Avancarda – tərkibi, tapşırığı, hərəkət marşrutu, Ç M, TM-ni keçmə vaxtlarını, düşmənlə toqquşma dövründə fəaliyyətini.

c) Taborlara – gücləndirmə vasitələrini, hərəkət marşrutlarını, səfər düzülüşündə yerini, YBM-nə çatma vaxtını, toplanma rayonunu, dincəlmə rayonlarının yeri və vaxtını, düşmənlə toqquşma dövründə fəaliyyət qaydalarını və Ç M, TM-ni keçmə vaxtlarını.

ç) HTD – tərkibi, tapşırığı, hərəkət marşrutu, səfər düzülüşündə yeri və Ç M-ni keçmə vaxtını.

d) Komandirin sərəncamında qalan raket və artilleriya birliklərinə – hərəkət marşrutları, səfər düzülüşündə yeri, toplanma rayonuna (və ya atəş mövqeləri bölgələrinə) çatma vaxtı, dincəlmə rayonları və vaxtını, daim döyüş hazırlığı vəziyyətində olmaq və düşmənlə toqquşmada fəaliyyəti qaydaları, həmçinin Ç M, TM-ni keçmə vaxtlarını.

e) HHM bölmələrinə – marş dövründə və ehtimal edilən açılma hüduqlarında tapşırıqları, səfər düzülüşündə, marşrutlarda yeri, dincəlmə bölgərində atəş – start mövqeləri, marşrutlarda və toplanma bölgələrində obyektlərin mühafizəsi qaydaları və Ç M, TM-ni keçmə vaxtlarını.

f) MTT bölmələrinə – hərəkət marşrutları, səfər düzülüşündə yeri, toplanma bölgəsinə çatma vaxtı, dincəlmə rayonlarının yeri və vaxtı, həmçinin Ç M, TM-ni keçmə vaxtlarını.

Qarşılıqlı əlaqəni təşkil edərkən komandir öz göstərişlərində müəyyənləşdirir:

– düşmənin HHQ zərbələrinə qarşı yuxarı komandanlığın HHM vasitələri ilə öz HHM vasitələri arasında əlaqəni və hava zərbələrini dəfətmə qaydalarını;

– qoşunların zəhərlənmiş, su altında qalan, dağıdılmış bölgələrdən keçmə qaydalarını;

– düşmənin nüvə, dəqiq atəşli zərbə, yanğın silahı və vasitələrinin təsirindən aldığı itkilərin və döyüş qabiliyyətinin bərpası üzrə tədbirlərin icrası üçün qoşunların fəaliyyətini;

– düşmənin hava desantına (DHD), kəşfiyyat-təxribat qruplarına (KTQ) qarşı ayrılan qüvvə və vasitələrin fəaliyyətinin aralalarında razılaştırıl-

masını;

– marşda düşmənlə qəfil toqquşmada, döyüş düzülüşünə açılma və düşməni məhv etmə üsullarını, manevr birlikləri ilə raket və artilleriya birlikləri arasında razılaştırılmanı.

Marşın hərtərəfli təminatının təşkili:

a) Kəşfiyyat.

Marş başlanana qədər qərargah rəisi kəşfiyyat tədbirlərini müəyyənləşdirib kəşfiyyatı təşkil edir.

Kəşfiyyatın əsas tapşırıqları:

– marşrutlardakı yolların, körpülərin vəziyyəti;
– maneələrin, zəhərlənmiş, dağıdılmış, yanğın, su altında qalmış ərazi sahələrinin qət edilməsi (yanından dolanaraq keçməsi) üçün yeni kolon yollarının açılma ehtiyaclarının müəyyənləşdirilməsi;

– dincəlmələr üçün təyin edilmiş bölgələrdə ərazinin xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi.

Düşmənlə toqquşma ehtimalı olduqda bunlardan əlavə düşmən qruplaşmasının kəşfiyyatı o cümlədən, havadan kəşfiyyat üçün sifariş və tapşırıqları. Hərəkət istiqamətlərinə yerüstü kəşfiyyat dəstələri göndərilir.

Düşmənlə toqquşma ehtimalı olmadıqda kəşfiyyatın tapşırıqlarını tərkibində qərargah zabidləri, qoşun növü, xidmət birliklərinin nümayəndələrindən olan ərazi kəşfi qrupları icra edir. Bu qrupların tərkibinə mühəndis, kimya bölmələri ilə tibb və alt birliklərinin nümayəndələri də daxil edilir.

Marşda radioaktiv, kimyəvi bakterioloji kəşfiyyat aparılmasını kəşfiyyat bölmələri, ön dəstə, mühafizə və komendant xidmətinə ayrılmış digər bölmələr icra edirlər. Bundan əlavə bu kəşfiyyat məlumatlarını qərargah (komandir) irəlidə fəaliyyət göstərən birliklərdən, hava kəşfiyyatından və yuxarı komandanlıqdan alır.

b) KQSM.

KQSM marşda qoşunların düşmənin kütləvi qırğın və yanğın silahlarının təsirini minimuma endirib, döyüş qabiliyyətini itirmədən təyin edilmiş bölgəyə vaxtında çatmasını təmin etmək məqsədini güdür.

Bu məqsədlərə çatmaq üçün qoşunlar aşağıdakı tədbirləri görməlidirlər:

- səfər nizam-intizamına ciddi riayət etməli;
- dincəlmə, ÇH (M), BH (M) bölgələrində, aşırımlarda, keçidlərdə, qoşunların sıx toplanmasının qarşısını almalı;
- ərazinin, döyüş texnikasının, fərdi qorunma vasitələrinin qoruyucu xüsusiyyətlərindən cəld və məharətlə istifadə edilməsini təmin etməli;
- radioaktiv, kimyəvi, bakterioloji (RKB) zəhərlənmə barədə qoşunların ani xəbərdar edilməsini təmin etməli;
- toplanma və dincəlmə rayonlarının mühəndis hazırlığı səviyyəsini yüksəltməli.

c) Qoşunların dəqiq atəşli zərbə vasitələrindən qorunması.

Qoşunların dəqiq atəşli zərbə vasitələrindən qorunması üçün komandir təbəçiliyindəki birliklərə göstərişlərində təyin edir:

- bu vasitələrə qarşı mühafizə (qorunma) imkanlarının əsas səylərini səfər düzülüşünün hansı elementinə, hansı hərəkət marşrutuna, hansı bölgələrdə cəmləşdirilməsini;
- düşmən kəşfiyyatının effektivliyini və atəş sərrastlığını minimuma endirmək üçün qoşunların fəaliyyətinin maksimum gizlilik qaydalarına riayət edilməsini;
- əsas qorunma tədbirlərinin icra edilmə üsulları və vaxtını;
- qorunma üçün ayrılan qüvvə və vasitələri dəqiqləşdirməni və ya yoxlamalı.

ç) REM.

REM-in təşkili zamanı komandir öz göstərişlərində nəzərə almalıdır:

- qoşunların idarə olunması və silah sistemlərinin düşmənin REM vasitələrindən (özü hədəfi müəyyənləşdirib, hədəfə doğru hərəkət edən mərmə və raketlər, radioelektron susdurma vasitələri) qorunmasının təmin edilməsi üçün tədbirlər;

– düşmənin texniki kəşfiyyat vasitələrinə qarşı tədbirlər.

d) Maskalanma.

Marşda maskalanmanın məqsədi düşməndən qoşunların fəaliyyətini gizlətməkdir. Maskalanmanın əsas səyləri hərəkətdə və dincəlmə bölgələrindəki kolonların, marşrutda olan vacib obyektlərin (keçidlər, körpülər, texnikanın yana-

caqla doldurma məntəqələri və s.) gizlədilməsinə yönəldilir.

Maskalanma tədbirlərini müəyyənləşdirərkən komandir öz göstərişlərində tətbiq edir:

- marşda və dincəlmə bölgələrində vaxta görə icra edilməli əsas tədbirləri;
- maskalanma tədbirlərinin icrasına ayrılan qüvvə və vasitələri;
- komendant xidmətinə ayrılmış qüvvələrlə maskalanma tədbirlərinin icrasına və maskalanma intizamına nəzarətin təşkilini.

Texniki maskalanma vasitələrindən geniş istifadə etməklə, qoşunların fəaliyyətini və vacib obyektləri maskalamaqla düşmən müşahidəsini çətinləşdirmək mümkündür. Bundan ötrü fərqli – maskalanmalardan istifadə edilir və aşağıdakı tədbirlər görülür:

- döyüş və digər texnika fərdi maskalanma vasitələri ilə örtülür;
- radiolokasiya vasitələrinə qarşı, yolüstü və yolkənarı maskalar, maketlər quraşdırılır;
- qoşunların toplanması mümkün ola biləcək bölgələrdə tüstülərdən, aeroxollardan istifadə edilməklə qoşunların fəaliyyəti gizlədilir;
- gecə marşlarında, düşmənin gecəgörmə və radiolokasiya vasitələrinin effektivliyini minimuma endirmək üçün işıq maskalanma qaydalarına ciddi riayət edilməsi təmin edilir.

e) Mühəndis təminatı.

Marşda mühəndis təminatı özündə cəmləşdirir:

- hərəkət marşrutlarının kəşfiyyatını;
- yolların, su maneələrindən keçidlərin hazırlığı və işlək vəziyyətdə saxlanılmasını;
- toplanma, dincəlmə bölgələrinin hazırlığı;
- qoşunların maneələrdən, dağıntılı, yangınlı, su altında qalan bölgələrdən, təbii əngəllərdən keçməsinə təmin edərək, mühəndis maskalanma tədbirlərinin icrasını.

Marşın mühəndis təminatını bütün qoşun növləri yerinə yetirir. Mühəndis bölmələri mühəndis təminatının ən çətin tapşırıqlarını icra edir. Mühəndis kəşfiyyatının işini tezləşdirmək (yollar, keçidlər, körpülər barədə məlumat toplamaq) üçün helikopterlərdən istifadə etmək məqsədəuyğundur.

ə) Kimya təminatı.

Kimya təminatının təşkilində əsas tədbirlər:

– toplanma, dincəlmə rayonlarında və hərəkət marşrutlarında arasıkəsilməz kimyəvi, radioaktiv, bakterioloji kəşfiyyatın təşkili və aparılması;

– qoşunların zəhərlənmiş bölgələri tərk etdikdən sonra adətən dincəlmə bölgələrində olduqda dozimetrik və kimyəvi nəzarətin aparılması;

– təyin olunmuş son bölgəyə, dincəlmə rayonlarına çatmadan ötrü hərəkət marşrutlarında qoşunların tam xüsusi təmizlənməsini icra etmək;

– hərəkət marşrutlarının ehtiyac olan bölgələrində və obyektlərində (keçidlərdə, tunellərdə, körpülərdə) deqozasiya və dezinfeksiya tədbirlərini icra etmək;

– su keçidlərinin tüstü və aerozollarla maskalanmasını təmin etmək.

f) Marşın maddi-texniki təminatı.

Texniki təminatın əsas tədbirlərini müəyyənləşdirərkən komandir öz göstərişlərində:

– zirehli, avtomobil texnikasının və onları istismar edən şəxsi heyətin hazırlığını nəzərə alır;

– zədələnmiş texnikanın təmiri və işlək vəziyyətə gətirilməsi üçün tədbirlər müəyyənləşdirir;

– texniki xidmət vasitələrinin hazırlığı səviyyəsini müəyyənləşdirir;

– zirehli texnika, avtomobillərin keçid imkanlarını artıran və digər vasitələrlə tamamlanmasını nəzərə alır.

Marş dövründə silah, döyüş və digər texnika vasitələrinin xidmət və yoxlanılması dincəlmə bölgələrində təşkil edilir. Sıradan çıxmış texnika yolun sağ kənarına çəkilir və yerində təmir edilir. Yerində təmiri mümkün olmayan texnika OK-nın (briqadanın) zədələnmiş maşınların toplanma məntəqəsinə evakuasiya edilir.

g) Marşın maddi təminatı.

Maddi təminatın təşkili üçün komandir öz göstərişlərində müəyyənləşdirir:

– maddi vasitələr ehtiyatının həcmi, doldurulma vaxtını və daşınma vasitələrindən istifadə qaydalarını;

– YSM və digər maddi vasitələrin istifadə və doldurulma normalarını və yerlərini;

– yaralıların və xəstələrin təxliyyəsi qaydalarını;

– arxa cəbhə ehtiyaclarının təminatının təşkili üçün əlavə ayrılan vasitələri;

– arxa idarəetmə məntəqəsinin səfər düzülüşündə yerini.

g) Marşda idarəetmənin təşkili.

İdarəetmənin təşkilində komandir öz göstərişlərində müəyyənləşdirməlidir:

– qoşunların idarəedilməsi hansı idarəetmə məntəqəsindən və necə icra ediləcək;

– səfər düzülüşündə idarəetmə məntəqələrinin yeri;

– idarəetmə heyətinin, rabitə və nəqliyyat vasitələrinin marşrutlara və idarəetmə məntəqələrinə bölüşdürülməsini;

– havadan idarəetmə məntəqəsinin yerdəyişmə qaydalarını, tabeçilikdəki birliklərə, əmrə verilən və qoşunlarla rabitənin təşkilini;

– idarəetmə məntəqələrinin düşmənin hava zərbələrindən qorunmasının təşkilini.

Əsas KM əsas qüvvələrin bir kolonunun başında, taktiki KM isə digər kolon başında hərəkət edir. Briqadanın KM avanqardın arxasınca və ya əsas qüvvələr kolonunun başında hərəkət edir. Arxa idarə məntəqəsi arxa cəbhə kolonunun başında hərəkət edir. Marşda rabitə əlaqəsi hərəkətli və signal vasitələri ilə icra edilir. Ultraqırsadalğalı və radiorele vasitələrinin istifadəsi yalnız yuxarı komandanlığın sərəncamı və ya icazəsi ilə icra edilir. Düşmənlə toqquşmaya qədər radiostansiyalar yalnız qəbul rejimində işləyirlər. Radiostansiyalarla yalnız kəşfiyyat orqanlarından və vasitələrindən məlumatların alınmasına qısa siqnallarla ötürülməsinə icazə verilə bilər. Bundan başqa marşın tənzimləmə hədlərində (məntəqələrində) açılan ultraqırsadalğalı (UQD) radiostansiyalarla kolonların keçməsi barədə məlumatlar ötürülə bilər. Məcəburiyyət qarşısında tabeçilikdə olan birlik komandirləri ilə UQD radio əlaqə, helikopterlə havaya qaldırılmış UQD radiostansiyalarla və komendant xidmətinin radio qovşağından istifadə etməklə icra edilə bilər. Qoşunların idarə olunmasında komendant xidmətinə ayrılmış qüvvə və vasitələrin rolu artır.

Komendant xidmətinin təşkili marşın başlanmasına qədər tamamlanmalıdır. Marşın nizamlı başlanması və tamamlanmasını təmin etmək məqsədilə komendant xidmətinə ayrılmış qüvvə və vasitələr, qoşunların Ç H(M)-nə hərəkətə başlamaz.

dan öncə, marşrutlarda, dincəlmə və cəmləşmə bölgələrində, düşmənlə toqquşma ehtimalı olduqda isə bundan başqa qoşunların döyüş düzülüşünə açılması üçün hərəkət yollarında təşkil edilir.

Komendant xidmətini təşkil edərkən qərargah rəisi müəyyənləşdirir:

- komendant sahələrinin sayını;
- komendant xidmətinə ayrılan qüvvə və vasitələrin həcmi, onların fəaliyyət qaydalarını;
- KX-nin vacib obyektlərdə təşkili üçün tərkibində mütləq zabit olmalı məntəqələri təyin etməyi;
- komendant xidmətinin təşkilinə və açılmasına ayrılan vaxtı;
- komendant xidmətinə ayrılan ehtiyat və onun marş düzülüşündə yeri;
- marş dövründə idarəetmənin təşkilini.

Böyük yaşayış məntəqəsi, operativ əhəmiyyət kəsb edən körpü, yolkəşməsi əlahiddə komendant sahəsi ola bilər. Hər komendant sahəsinə qərargah zabidləri heyətindən və ya komendant xidmətinə ayrılmış bölmə tərkibindən sahə komendantı təyin edilir. Sahə komendantının sərəncamına komendant xidmətinə ayrılmış bölmə, xüsusi təyinatlı mühəndis və digər texniki vasitələr ayrılır. Marşın dərinliyi 100 km-dən az olarsa komendant sahəsi olmur və bir neçə marşruta bir komendant təyin edilir. Sahə komendantı marşrut komendantına, marşrut komendantı isə qərargah rəisinə tabedir. Komendant xidmətinin aparılması ilk növbədə komendant (qərargah) bölmələrinə həvalə edilir. Qüvvə və vasitələrin çatmadığı halda, öncədən hazırlanmış motoatıcı bölmələrlə icra edilir. Komendant xidmətinin aparılması üçün məntəqələrin sayı və tərkibi marşrutların vəziyyətindən, marş keçirilən ərazidən və düşmənin aktivlik səviyyəsindən asılıdır. Tərkibində zabit olan 2-3 nəfərlik məntəqələr vacib obyektlərdə ÇH (M), TH (M), dəmiryol keçidlərində, aşırımlarda, tunellərdə, böyük YM açılır. Məntəqələrin sayını azaltmaq üçün yol signal işarələrindən geniş istifadə olunur. Məntəqələr marşrutun tam dərinliyinə qədər və ya sahələr üzrə açılaraq icra edilir. Sahələr üzrə ardıcılıqla açıldıqda ilk növbədə sutkalıq keçidin 1-ci yarısında olan məntəqələr açılır.

Qoşunlar məntəqələri keçdikcə məntəqələrdəki şəxsi heyət daşınma vasitəsilə (helikopterlərlə) növbəti məntəqələrə köçürülür. Qoşunlar hərəkət istiqamətini dəyişdikdə komendant xidmətinin yeni marşrutda təşkili üçün ehtiyat qüvvə və vasitələrdən istifadə edilir. KX-nin ehtiyatı marşda qərargahın arxasınca irəliləyir. Marşın təşkili, marş planının təsdiqi və yayımlanması ilə tamamlanır. Marş planında tabeçilikdəki birliklərə tapşırıqları komandir adətən marşın 1-ci sutkalıq keçidi zamanı elan edir, digər sutkalar üçün qoşunlar tapşırıqları dincəlmə bölgələrində alırlar. Bu tapşırıqlar fraqmental əmr formasında verilir. Bu əmrləri ko-mandir şəxsən, müavinləri, qoşun növ xidmət rəisləri və ya qərargah zabidləri ilə çatdırır.

MARŞIN İCRASI

Marşın başlanması əsas qüvvələrin kolon başı ilə ÇM-nin keçməsidir. Taborlar gücləndirmə vasitələri ilə səfər düzülüşünü toplanma (cəmləşmə) bölgələrində tuturlar. Taborların ÇM-nə hərəkəti elə hesablanmalıdır ki, onlar kolon başları ilə ÇM-ni təyin edilmiş vaxtda keçsinlər. Kolonların hərəkətə başlaması vaxtında ÇM-ni keçmələrini qərargah nəzarət altına almalıdır. Marşın uğurla başa çatmasını təmin etmək üçün qoşunlar təşkilatçılıq intizamına, gizlilik qaydalarına ciddi riayət etməklə, təyin edilmiş hərəkət sürətinə məşinlər, kolonlararası məsafəni saxlamaqla, təhlükəsizlik və maskalanma tədbirlərini icra etməklə nail olurlar. Bir kolonun digər kolonu ötüb-keçməsi yalnız marşı təşkil edən komandirin icazəsi ilə mümkündür. Ötüb-keçməni tezləşdirmək, qarışıqlıq və toqquşma hallarını aradan qaldırmaq üçün ötülən kolon yolun sağ kənarında dayandırılır. Böyük yaşayış məntəqələri yanından dolanaraq keçilir, mümkün olmadıqda kolonların keçməsi düz küçələrlə elə planlaşdırılır ki, qoşunların şəhər daxilində toplanmasına imkan verilməsin. Əgər kolonun dar yolda və ya keçiddə hərəkəti gecikdirilirsə, arxasınca gələn kolon müşahidə üçün bağlı yerdə dayandırılmalı və ya dolanma yollarla hərəkəti davam etdirməlidir.

Gecə marşı elə aparılır ki, gün çıxana qədər qo-

şunlar təyin olunmuş bölgədə tam cəmləşsənlər. Hərəkəti gündüz davam etdirmək məcburiyyəti olduqda, gecə marşından gündüz marşına keçmək üçün tədbirlər həyata keçirilir (maşınlar, kolonlar, mühafizə bölmələri ilə əsas qüvvələr arasında məsafələr çoxaldılır, HHM, maskalanma və KQSM tədbirləri gücləndirilir). Qoşunların hərəkətinə nəzarət və vəziyyət haqqında məlumat toplamaq üçün, ÇM, TM-nə göndərilən zabitlərdə kolonların tərkibi, hərəkət ardıcılığı və vaxtı haqqında məlumatlar olmalıdır. OK-nın sərəncamlarını və tabeçilikdəki birliklərdən məruzələri qəbul etmək hərəkətli rabitə vasitələri ilə təyin edilmiş zabitlərlə, briqadalarda isə signal vasitələri ilə icra edilir.

Düşmənin radiolokasiya vasitələrinin görə bilməsi bölgələrində marşın sürəti artırılır, hərəkət mümkün olan çox marşrutlarla və ərazinin gizlətmə xüsusiyyətlərindən maksimum faydalanmaqla icra edilir. Marşrutlar boyu açıq bölgələrdə istilik imitasiya edicilər və əksətdirici maskalar quraşdırılır.

Düşmənin havadan hücumu olarsa, kolonlar hərəkətlərini davam etdirirlər. Hücumun dəf edilməsində bütün zenit raket-artilleriya vasitələri və HHM üçün ayrılmış bölmələr iştirak edir.

Əgər hərəkət yolları, körpülər sıradan çıxarılsa və əlavə hazırlıq tədbirlərini görmədən onları dövrələyib (ötüb keçmək) keçmək mümkün deyilsə, kolon dayandırılır, HHM vasitələri atəş mövqelərində tərtiblənilir, şəxsi heyət yaxınlıqdakı qorunacaqlara keçirilir, döyüş texnikası və avtomobillərin qorunacaqlara keçirilməsi çətindir-sə, yerində maskalanırlar. Marşda kolon düşmənin yandırıcı silahlarının zərbələrinə məruz qalmışsa, kolon yanğın bölgəsindən tez çıxarılır, (ya irəli ya əks külək istiqamətində olan bölgəyə) texnikada yanğın ocaqları söndürülür, şəxsi heyətə ilkin tibbi yardım göstərilir və sonra hərəkət davam etdirilir.

Düşmənin böyük desant qüvvəsinin məhvi 1-ci növbədə o bölgəyə yaxın olan motoatıcı, tank bölmələrinin hərəkətdən döyüş düzülüşünə açıla-raq hücumu, artilleriya və hava qüvvələri ilə qarşılıqlı əlaqədə icra edilir. Əgər vəziyyət mütləq hərəkəti davam etdirməyi tələb edirsə, OK (Br) qüvvəsinin

bir hissəsi ilə hava desantını mühasirəyə alıb, digər hissələri isə hərəkəti davam etdirir.

Marş istiqamətinin kəskin dəyişməsi məcburiyyəti olarsa, komandir marşa yeni qərar qəbul etməli, qərarı qısa müddətdə birliklərə çatdırmalı, kəşfiyyat, mühafizə, ön dəstə bölmələrini, hərəkəti təmin dəstələrini dayandırmalı, onların yeni hərəkət istiqamətində fəaliyyət qaydalarını müəyyənləşdirməlidir. Yeni istiqamətə kəşfiyyat, mühafizə, HTD və komendant xidmətinin təşkili üçün bölmələr göndərilir. Əsas qüvvələrin kolonları dayanmadan tez əlverişli qısa yollarla yeni marşrut istiqamətlərinə göndərilir.

Briqada qoşunlarının təyin edilmiş bölgəyə və ya hüduda çıxması ilə marş tamamlanır.

NƏTİCƏ

Məqalədə marşın təşkili və icrası öz əksini tapmışdır. Marş, döyüş meydanına vaxtında və mütəşəkkil gəlib çatmaq, şəxsi heyəti döyüşə hazır vəziyyətdə çatdırmaq, döyüşdə müvəffəqiyyət qazanmağın vacib elementidir. Döyüş zamanı qoşunların marşının nizamlı, düzgün və vaxtında keçirilməsi qələbənin əsasını təşkil edir və döyüşün uğurla tamamlanmasında əsas rollardan birini oynayır.

РЕЗЮМЕ

ПРОВЕДЕНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ МАРША Ф. РАХИМОВ

Успешное проведение марша – предусматривает умелое управление командиром подчинённых ему частей и подразделений, достижение строгого поддержания дисциплины личного состава, успешного выполнения поставленных обязанностей и боевых задач.

SUMMARY

ORGANISATION AND EXECUTION MARCHE F. RAHIMOV

To fulfill the march successfully intends (means) : to carry out the intended duty and combat task successfully through (by) ruling the unit and sections that is under the control of the commander skillfully, and achieve discipline that followed by the staff seriously.

ƏDƏBİYYAT:

1. QQT 100-15. Ordu və korpus əməliyyatı
2. QQT 194-5. Tank və motoatıcı briqada döyüşü
3. Motorlu daşıma əməliyyatı, QQT 55-30
4. Quru qoşunlarının döyüş nizamnaməsi. II hissə
5. Quru qoşunlarının döyüş nizamnaməsi. I hissə

HƏRBİ HAVA QÜVVƏLƏRİNİN ƏSASLARI, QOŞUN NÖVLƏRİ VƏ ZENİT-RAKET ARTİLLERİYA BÖLMƏLƏRİNİN DÖYÜŞ İMKANLARI

Mayor Rəhman BABAYEV

Açar sözlər: hava hücumundan müdafiə, zenit-raket, hədəf kanalı, atəş imkanları, atəş mövqeyi, kəşfiyyat imkanı.

Ключевые слова: противовоздушная оборона, зенитно-ракетно, целевой канал, огневые возможности, огневая позиция, разведывательная возможность.

Keywords: air defence, guided-missile, target channel, firing capability, firing position, reconnaissance capability.

E-mail: Rəhman Babayev@mail.ru

- hərbi hava qüvvələri (HHQ);
- zenit-raket qoşunlar (ZRQ);
- radio texniki qoşunları (RTQ);
- qoşunların hava hücumundan müdafiəsi (QHMM).

Dünyada bütün aparıcı dövlətlər hərbi əməliyyatların müvəffəqiyyətlə aparılması üçün müasir hava hücumundan müdafiə sistemlərinin inkişaf etdirilməsinə, düşmənin hava hücum vasitələrinin vaxtında aşkar və məhv edilməsinə ciddi fikir verir. Zenit-raket sistemlərini, radiolokasiya sistemlərinin müasir tələblərə uyğun istehsalında inkişafında keyfiyyətli dəyişikliklər aparılır. bu da öz növbəsində döyüş imkanlarının artırılmasına, döyüş tətbiqinin forma və üsullarının daha da təkmilləşdirilməsinə istiqamətləndirilmişdir.

Hərbi hava qüvvələri Azərbaycan Respublikasının silahlı Qüvvələrinin qoşun növüdür. Vahid inzibati-siyasi mərkəzlərin, sənaye obyektlərinin, Silahlı Qüvvələrin qruplaşmalarının, həmçinin hərbi sənayenin və iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən digər obyektlərin düşmənin hava zərbələrindən müdafiəsi üçün təyin edilib.

Hərbi hava qüvvələri öz tapşırıqlarını Silahlı Qüvvələrin digər qoşun növləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olaraq düşmənin hava hücum vasitələrinin havada məhv edilməsi yolu ilə və müstəqil olaraq yerinə yetirirlər.

Hərbi hava qüvvələri təşkilatı olaraq hava hücumundan müdafiə və hərbi hava qüvvələri birlik və birləşmələrindən ibarətdir.

Hərbi hava qüvvələrinin tərkibinə aşağıdakı qoşun növləri aiddir:

HƏRBİ HAVA QÜVVƏLƏRİ (HHQ)

Müasir müharibədə qələbə bütün silahlı qüvvələrin və qoşun növlərinin uğurlu fəaliyyəti hesabına əldə edilir. Buna görə də hərbi hava qüvvələri döyüş tapşırıqlarını Silahlı Qüvvələrin başqa növləri ilə qarşılıqlı əlaqədə icra edirlər. Hərbi hava qüvvələri Silahlı Qüvvələrin yüksək manevrli növüdür. Təyinatı – düşmənin aviasiya, quru və dəniz qüvvələrini məhv etmək, hərbi iqtisadi potensialını sıradan çıxarmaq dövlət və hərbi idarəetməni, həmçinin arxa cəbhənin və nəqliyyatın işini pozmaq, silahlı qüvvələri hava kəşfiyyatı ilə təmin etmək, quru qoşunlarına və dəniz qüvvələrinə yardım etmək, hərbi dəstələri və obyektləri hava zərbələrindən qorumaq, hava desantlarını desantlaşdırmaq, hava daşımalarını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Hərbi hava qüvvələrinin əsas döyüş xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- aviasiya birləşmələri nüvə və adi silahlar döyüş fəaliyyətlərini apara bilər;
- aviasiya – düşmən obyektlərini məhv etmək üçün uzaq məsafəli hərəkət vasitəsidir;
- aviasiya yüksək dəqiqlikli və effektiv zərbələr vurmağa qadirdir;
- aviasiya sərbəst axtarış aparma və düşmənin aşkar olunmuş yerüstü, hava, suüstü, sualtı obyektlərini, əsasən də hərəkətli və kiçikölçülü,

eləcə də çətinkeçilən ərazi rayonlarındakı obyektini dərhal məhv etmə imkanına malikdir;

– aviasiya birlikləri, birləşmələr və hissələr, yüksək manevr qabiliyyətinə malikdir ki, bunlar da həlledici anda gücləri ən mühüm istiqamətlərdə cəmləşdirməyə şərait yaradır;

– öz tərkibində nəqliyyat aviasiyasını birləşdirən HHQ, düşmənin arxasına (geri bölgəsinə) taktiki hava desantını (THD) çıxarmaq, eləcə də qoşunları, döyüş texnikası və müxtəlif yükləri uzaq məsafələrə daşımaq imkanına malikdir;

– kəşfiyyat-aviasiya hissələrinin SQ növləri üçün hava kəşfiyyatını aparma imkanı vardır. Onlar qısa müddətdə böyük ərazini müşahidə etmək, aşkar olunmuş obyektlərin koordinatlarını, yerini, lazımı qərargahlara real vaxt miqyasında kəşfiyyat məlumatlarını dərhal ötürə bilər, eləcə də bu obyektlərin ən zəif nöqtələrinə zərbələr endirə bilər.

HHQ dörd növ aviasiyadan ibarətdir:

- uzaqmənzilli aviasiya;
- cəbhə aviasiyası;
- ordu aviasiyası;
- hərbi nəqliyyat aviasiyası.

Uzaqmənzilli aviasiyanın növləri:

- bombardmançı;
- kəşfiyyatçı;
- xüsusi aviasiya.

Ordu aviasiyasının növləri:

- hücumçu;
- nəqliyyat;
- kəşfiyyat.

Cəbhə aviasiyasının növləri:

- bombardmançı;
- qırıcı-bombardmançı;
- hücumçu;
- qırıcı;
- kəşfiyyat;
- nəqliyyat;
- xüsusi aviasiya.

Hərbi-nəqliyyat aviasiyasının növləri:

- nəqliyyat;
- xüsusi aviasiya.

ZENİT-RAKET QOŞUNLARI (ZRQ)

Hərbi hava qüvvələrinin əsas növüdür. Onlar qı-

rcı aviasiya ilə qarşılıqlı əlaqədə olaraq ölkənin vacib obyektlərinə, həmçinin qoşun qruplaşmalarına düşmənin aviasiya zərbələrinin endirilməsinin qarşısını almağa qadirdir.

Onların silahlanması müxtəlif təyinatlı və məsafəli zenit-raket komplekslərindən ibarətdir. Zenit-raket qoşunları sutkanın istənilən vaxtı hava hücum vasitələrinin uçuşlarının bütün hündürlük və sürət diapazonlarında himayə olunan obyektlərin uzaq məsafələrdən yüksək dəqiqliklə məhv etməyə qadirdir.

Müasir zenit-raket qoşunları təşkilatı olaraq hissələrdən – atəş və texniki bölmələrdən həmçinin idarəetmə və xidmətgöstərmə bölmələrindən ibarətdir.

Dövlət obyektlərinin mühafizə sistemində bir neçə zenit-raket hissələrindən ibarət zenit-raket qoşunları qruplaşmaları təşkil oluna bilər.

RADİOTEXNİKİ QOŞUNLAR (RTQ)

Hərbi hava qüvvələrinin bir növü olaraq hava sahəsinə daimi nəzarət, düşmənin hava hücum vasitələrinin radiolokasiya kəşfiyyatının aparılması və onlar haqqında məlumatların ötürülməsi üçün təyin olunur. Bu da hərbi hava qüvvələrinin aviasiyası ilə zenit-raket qoşunlarının döyüş əməliyyatlarını təmin etmək üçün lazımdır. Radiotexniki qoşunlar müxtəlif növ müasir radiolokasiya stansiyaları ilə təchiz edilib, hansı ki, ilin və sutkanın istənilən vaxtında, pis meteoroloji şəraitdə bütün hündürlüklərdə hava hücum vasitələrinin aşkar olunması, onların koordinatlarının dəqiq müəyyən edilməsi, həmçinin qırıcıların yönləndirilməsi və zenit-raket qoşunlarına hədəf təyini təmin etməkdir.

QOŞUNLARIN HAVA HÜCUMUNDAN MÜDAFİƏSİ (QHMM)

Qoşunların hava hücumundan müdafiəsi ümumqoşun döyüşünün tərkib hissəsidir. O, bütün komandirlər tərəfindən istənilən şəraitdə təşkil olunur və hava düşməninin hücumunu dəf etmək, onu əhəmiyyətli itkilərə məruz qoymaq, qoşun qruplaşmalarını və arxa cəbhənin mühüm obyektlərini hava zərbələrindən etibarlı himayə etmək, həmçinin düşməne hava kəşfiyyatını

aparmağa imkan verməmək məqsədilə aparılır.

Qoşunların hava hücumundan müdafiəsinin əsasını zenit-raket və zenit-artilleriya himayəsinin vahid sistemi təşkil edir. Zenit-raket və zenit-artilleriya himayəsinin vahid sistemi dedikdə, döyüşün (əməliyyatın) niyyəti, hava düşməninin fəaliyyət üsulları və ərazinin xarakterinə uyğun, vahid plan üzrə təşkil olunmuş zenit-raket və zenit-artilleriya birləşmələrinin, hissə və bölmələrinin atəşi başa düşülür.

Qoşunların hava hücumundan müdafiə sisteminin qurulmasının əsas prinsiplərinə aşağıdakılar aiddir:

- hava hücumundan müdafiənin əsas güc və vasitələrinin qoşunların əsas fəaliyyət istiqamətlərinə, onların ən vacib qruplaşmalarının və ən vacib arxa cəbhə obyektlərinin qorunması üçün cəmləşdirilməsi;
- hava zərbələri həmişə qoşunların və arxa cəbhənin ən vacib qruplaşma və obyektlərinə yönəldilməsi;
- hava hücumundan müdafiənin bütün qüvvə və vasitələrinin, öz aralarında, himayə olunan qoşunlarla sıx qarşılıqlı fəaliyyəti və razılaşdırılmış şəkildə tətbiq edilməsi;
- əməliyyatın (döyüşün) hazırlanması zamanı və gedişində həlledici manevr və gözlənilməzlik yaratması;
- qoşunların möhkəm və fasiləsiz idarə olunma-

sı, qoyulmuş tapşırıqların yerinə yetirilməsində inadkarlığın olması.

Təcavüzkarın müharibəyə başladığı halda hava hücumundan müdafiə qoşunları birinci olaraq, hava düşməni ilə döyüşə girir. Bu, hava hücumundan müdafiə qoşunlarının daim yüksək döyüş hazırlığı vəziyyətində saxlanılmasını tələb edir.

Hava hücumundan müdafiə birləşmələrinin hissə və bölmələrinin döyüş hazırlığının əsas tərkib hissəsi aşağıdakılardır:

- qoyulmuş döyüş tapşırıqlarının təyin olunmuş müddətə yerinə yetirilməsinə qoşunların hazırlığı;
- şəxsi heyət, silah və döyüş texnikası ilə kompleksləşdirmə;
- şəxsi heyətin yüksək mənəvi-döyüş və hərbi intizamının vəziyyəti;
- şəxsi heyətin hazırlığı və zabidlərin əməliyyat taktiki hazırlığı;
- silah və texnikanın vəziyyəti, material təminatın bütün növləri ilə təmin etmə;
- səfərbərlik açılması tədbirlərinin keçirilməsinə hazırlıq;
- komanda məntəqələrinin və idarəetmə məntəqələrinin qoşunların idarə olunmasına hazırlığı.

**HAVA HÜCUMUNDAN MÜDAFİƏ
BÖLMƏLƏRİNİN ƏSAS DÖYÜŞ İMKANLARI**

Hündürlük (m)	P-18	P-40	P-15 (P-19)	KUB	OSA	9S16 (9S12)	9S13
50	17	26	26	25	26	10	12
100	33	37	33	33	27	20	12
500	53	65	70	50	38	20	12
1000	66	100	110	54	39	20	12
5000	155	170	170	60	45	20	12
10000	198	170	–	–	–	–	–
20000	230	200	–	–	–	–	–
30000	260	220	–	–	–	–	–

CƏDVƏL 1.

- kəşfiyyat imkanları;
- atəş imkanları;
- manevr imkanları.

Kəşfiyyat imkanları dedikdə, kəşfiyyat vasitələri ilə hava hədəfinin aşkar edilməsi, kimliyinin təyin edilməsi, eyni vaxtda izlənməsi və qoşunlara xəbər edilməsi başa düşülür.

Müasir zenit-raket komplekslərində uzaqgörən optik-tele cihazlar vardır və görmə uzaqlığı aşağıdakı kimidir:

- KRUQ ZR kompleksi üçün 60-70 km;
- KUB ZR kompleksi üçün 35-40 km;
- OSA ZR kompleksi üçün 20 km;
- C-60 kompleksi üçün isə 15 km;
- müşahidə yolu ilə hava hədəfini aşkaretmə məsafəsi 8-10 km;
- optik cihazlar ilə aşkaretmə məsafəsi 10-15 km.

Atəş imkanları dedikdə, hava hücumundan müdafiə vasitələrinin düşmənin hava hücum vasitələrini vəziyyətin konkret şəraitində məhv etmə kimi başa düşülür.

Atəş imkanları aşağıdakılardır:

- eyni vaxtda atəşə tutula biləcək hədəflərin miqdarıdır;
- hədəflərin vurulma ehtimalı;
- vurma (atəş) zonasının ölçüləri;
- hədəflərin ardıcıl atəşə tutulma imkanları;
- atış dövrünün davamiyyəti;
- zenit-raket (zenit-artilleriya) komplekslərinin, qurğularının istənilən hava şəraitində isti-

fadə edilə bilməsi.

HHM hissələrinin (bölmələrinin) keçirdiyi müəyyən miqdarda atışlarda vurulmuş təyyarələrin sayının riyazi gözləməsi aşağıdakı asılılıqdan müəyyən edilə bilər:

$$M_c = N_o \cdot S_a \cdot E_n \cdot \Theta_i \cdot \Theta_d$$

Burada:

M_c – düşmənin HHV-in məhv edilməsinin riyazi yolla gözlənilən hesabı;

N_o – hədəf kanalının sayı;

S_a – hər bir hədəf kanalı ilə keçirilən atışların sayı;

E_n – n sayda döyüş sursatı (raketi) ilə hava hədəfinin məhv etmə ehtimalı;

Θ_i – tətbiq edilən idarəetmə sisteminin etibarlılığını nəzərə alan əmsal;

Θ_d – atışın şəraitini nəzərə alan əmsaldır.

Hədəf kanalı – hava hədəfini müstəqil aşkaretmə, tanıma və atəşə tutma imkanına malik ən kiçik zenit bölməsidir.

Hədəf kanalı sayılır:

- döyüş maşını OSA, Strela-10, Strela-1M, ÖZQ-23-4;
- zenit-raket manqası Strela-2M, Strela-3M, İQLA;
- zenit-artilleriya taqımı ZQ-23-2;
- zenit-artilleriya batareyası S-60 (57-mm), KS-19 (100-mm);

NÜMUNƏ ÜÇÜN ALAYDA, DİVİZİYADA VƏ ORDUDA HƏDƏF KANALININ SAYI

Birləşmələr, hissələr	HƏDƏF KANALININ SAYI						
	Cəmi	Kruq 2k11	Osa	Strela-10 (1m)	ÖZQ-23-4	ZQ-23-2	Strela-2 (3m)
MAA1	18	–	–	4	4	–	10
Tnk.A1	15	–	–	4	4	–	7
MADiv. ZR (OSA) ilə	93	–	20	16	16	–	41
Tnk.Div. ZR (OSA) ilə	81	–	20	16	16	–	29
Ümumqoşun ordusunda	386-525	9	60	64-96	64-96	14	175-245

CƏDVƏL 2.

– zenit-raket batareyası KRUQ, KUB.
Hücum zamanı bir hədəf kanalının atəşinin sayı aşağıdakı düstur ilə hesablanır:

$$m = Q/n \text{ (raketlər üçün);}$$

$$m = Ta/Ta.v \text{ (sursatlar üçün);}$$

m-hücum zamanı bir hədəf kanalının atəşinin sayı;

Q – zenit qurğusunda zenit-raketlərin sayı;

n – hədəf kanalı ilə hədəfin məhv edilməsinə ayrılan zenit-raketlərin sayı;

Ta – bir hücumu ayrılan vaxt;

Ta.v – bir atış üçün ayrılan vaxt.10

P – n sayda döyüş sursatı (raketi) ilə hava hədəfinin məhv etmə ehtimalı aşağıdakı düstur ilə təyin olunur:

$$P_n = 1 - (1 - P)^n$$

P – bir raket ilə hədəfi məhv etmə ehtimalı;

n – hədəfə qarşı tətbiq olunan raketin sayı.

Nümunə üçün: döyüş maşını OSA ilə hədəfi məhv etmə ehtimalı 2 raket ilə 0,75 olacaqdır.

$$P(2) = 1 - 1 - 0,5 / = 0,75$$

MÜXTƏLİF ZAMANDA DÜŞMƏN HÜCUMUNU DƏF EDƏRKƏN HƏDƏF KANALININ ATƏŞİNİN SAYI

Hədəf kanalı	Müxtəlif zamanda düşmən hücumunu dəf edərəkən atəşin sayı								
	3	5	8	10	15	20	30	40	50
ZRBat. KRUQ	1	2	4	5	7	10	10	10	10
Döyüş maşını OSA	1	2	4	5	7	12	12	12	12
ZABat. S-60	3	4	4	4	6	–	–	–	–
Döyüş maşını Strela-10 (1m)	4	4	8	8	8	8	8	8	8
ÖZQ-23-4	6	10	10	10	10	10	10	10	10
Zenit taqımı ZQ-23-2	6	10	10	10	10	10	10	10	10
DZRK	2	2	2	2	2	2	2	2	2

CƏDVƏL 3.

Hədəf kanalı	Təyyarəyə qarşı atəş açanda			Helikopterə qarşı atəş açanda	
	Bir raket ilə	İki raket ilə	Üç raket ilə	HHM kənarında	HHM
Z.R.Bat. Kruq	0,8	0,96	0,99	–	–
Döyüş maşını OSA	0,6	0,86	0,94	0,5	0,9
ZABat. S-60	0,2	0,36	0,5	0,2	0,8
Döyüş maşını Strela-10 (1m)	0,4	0,64	0,78	0,4	0,8
ÖZQ-23-4	0,25	0,44	0,58	0,2	0,8
Zenit taqımı ZQ-23-2	0,1	0,2	0,27	0,1	0,6
DZRK Strela	0,25	0,37	0,58	0,2	0,7

CƏDVƏL 4.

İdarəetmə sisteminin effektivini və döyüş şəraitini nəzərə alan əmsalın etibarlılığı aşağıdakı rəqəmlərdədir:

HHM batareyası, hissəsi, birlikləri	K i.d	Döyüş şəraitini nəzərə alan əmsal		
		M.A (TA)	M.D (TD)	O (TO)
Z.R.Br. "KRUQ"	0,7	–	–	0,5
Z.R.alayı "OSA"	0,6	–	0,6	0,3
Z.A.alayı "S-60"	–	–	0,4	0,1
Döyüş maşını "Strela-10 (1m) "	0,6	0,4	0,3	0,1
ÖZQ-23-4	0,6	0,3	0,2	0,1
DZRK "Strela"	0,5	0,4	0,3	0,1

CƏDVƏL 5.

Nümunə: ZRAL OSA bir döyüş komplektini istifadə edərək nə qədər düşmən hədəfini məhv edə bilər. Hər hədəfə iki raket istifadə etmək şərti ilə. Hesablama aşağıdakı düstur ilə aparılır:

$$M = N : m : Pn : K id : K. dş$$

1. N -hədəf kanalının sayı alayda 20
2. $m = Q/n = 6/2 = 3$
3. $P = 0,75$

$$M = 20 : 3 : 0,75 : 0,5 : 0,6 = 13$$

Zenit-raket alayı OSA bir döyüş komplekti istifadə edərək 13 düşmən hədəfini məhv edə bilər.

Manevr imkanları dedikdə, hava hücumundan müdafiə birləşmələrin (bölmələrin) hərəkət etməsi, döyüş vaxtı qoşunları himayə etməsi və qüvvəni bir istiqamətdən başqa istiqamətə yönəltməsi başa düşülür.

Zenit-raket (zenit-artilleriya) sistemlərinin, radarların və HHM birliklərinin manevr imkanları aşağıdakılarla səciyyələnir:

- HHM birliklərinin döyüş (səfər) vəziyyətinə gətirilmə qabiliyyəti ilə;
- yeni mövqe ərazilərinə hərəkət sürəti ilə;
- atəş söylərinin yeni hədəflərə keçirilmə cəhdləri ilə;
- döyüş texnikasının keçid qabiliyyəti, tırtıl və yanacaq üzrə hərəkət ehtiyatı ilə;
- hərəkət zamanı və qısa dayanacaqlardan atəş-aparma qabiliyyəti ilə.

Manevr növləri:

- HHM birləşmələrinin (bölmələrin) manevri;
- atəş manevri;

– raket manevri.

HHM bölmələri ilə manevretmə onların digər istiqamətlərə yerdəyişməsi və yaxud döyüş düzülüşlərinin dəyişilməsi yolu ilə həyata keçirilir və aşağıdakılarla səciyyələnir:

- yerdəyişmə və yeni döyüş düzülüşlərinin yaradılma göstəriciləri ilə;
- atışı təmin edən vəziyyətlərlə.

Yerdəyişmə və yeni döyüş düzülüşlərinin yaradılma göstəriciləri ilə:

- hərəkət sürəti;
- tırtıl və yanacaq üzrə hərəkət ehtiyatı;
- keçid qabiliyyəti;
- su maneələrini aşma qabiliyyəti;
- döyüş və səfər vəziyyətlərinə gətirilmə vaxtı.

Atışı təmin edən vəziyyətlər:

- yerindən atış;
- qısa dayanacaqdan atış;
- hərəkət zamanı atış.

Atəşlə manevretmə yaranan şəraitə uyğun hədəflər üzrə atəşin cəmləşdirilməsi, paylaşdırılması və bir hədəfdən (istiqamətdən) digərinə keçirilməsindən ibarətdir. Atəşlə manevretmə imkanıyla vurma (atəş) zonalarının ölçüləri və bir hədəfdən digər hədəfə atəşin keçirilmə vaxtından asılıdır. Orta və uzaqmənzilli zenit-raket sistemlərinin atəşlə manevretmə imkanları hava düşməninə zərbələrinə daha çox məruz qalan piyada (mexanikləşdirilmiş, tank) birliklərinin müdafiəsi üçün öz söylərini birliklərlə manevr etmədən cəmləşdirməyə imkan verir.

Raketlərlə manevretmə eyni tipli zenit-raket

Quru qoşunlarının HHM vasitələrinin manevr etmə imkanlarının əsas göstəriciləri 6 saylı cədvəldə göstərilir:

HHMz vasitələri	VAXT (dəq.)		Hərəkət ehtiyatı (km)		Keçid qabiliyyəti			Kütlə (ton)	Üzmə qabiliyyəti
	Səfər vəziyyətinə gətirmə	Döyüş vəziyyətinə gətirmə	Tırtullar üzrə	Yanacaq üzrə	Dirmanma bucağı (dərəcə)	Yana əyilmə dərəcə bucağı (dərəcə)	Bərənin dərinliyi (metr)		
“KRUQ” ZRK	9	16	3000	360	30	20	1	36	–
“OSA” ZRK	5	4	–	500	30	25	–	18	üzən
“Strela-10” ZRK	6	2	6000	500	30	25	–	12	üzən
“Strela-1m” ZRK	2	1	–	580	30	25	–	7	üzən
“ŞİLKA” ÖZQ-23-4	5	0.5	6000	480	30	25	1	21	–
23mm cüt. ZQ-23-2	1,5	0.5	–	500	30	25	0.8	1	–

CƏDVƏL 5.

sistemləri arasında raketlərin bölüşdürülməsi və təchizat qaydalarının dəyişdirilməsindən ibarətdir. Raketlərlə manevr etmə zərurəti hava düşməninin əməliyyatlarının xarakter və miqyasının proqnozlaşdırılmasının mürəkkəbliyindən, HHM sistemlərinin sıradan çıxmasından, daşınan raket ehtiyatının düşmən tərəfindən məhv edilməsindən irəli gələn raketlərin qeyri-bərabər və gözlənilməz surətdə sərf edilməsi ilə yaranır.

Raketlərlə manevr etmə imkanları manevrin həyata keçirilməsinə cəlb edilən HHM birlikləri arasındakı məsafələrdən və raketlərin istiqamətləndirmə radarının radioidarətmə kanalının tezliyində raketlərin uyğunlaşdırılması üçün sərf edilən vaxtdan aslıdır.

NƏTİCƏ:

Müasir müharibələrdə quru qoşunlarının iştirak etdiyi yüksək manevrli döyüş əməliyyatları hissə və bölmələrdən daha da çox müstəqil fəaliyyət göstərməyi tələb edir. Bu, müasir döyüş əməliyyatlarının daha da geniş ərazilərdə cərəyan etməsi, döyüşlərin yüksək temple aparılması və manevrli olması, həmçinin düşmən qoşunlarının ilin bütün mövsümlərində hücumlarının qarşısının alınmasında, hər bir coğrafi ərazilərdə müdafiə döyüşünün planlaşdırılıb aparılmasında müvəfəqiyyətin qazanılmasına hava hücu-mundan müdafiə bölmələrinin düzgün istifadəsi ilə nail olunur.

ƏDƏBİYYAT:

1. Митягин Ю.И., "Боевые возможности войсковой ПВО". М., Воениздат, 1968
2. Буак А.Ю., "Противовоздушная оборона войск". Москва, Воениздат, 1986
3. Генерал-полковник Хюненен А.И., "Тактика зенитных ракетных войск".

РЕЗЮМЕ

**Боевые возможности и основы военно-воздушных сил, вид войск и зенитно-ракетных артиллерийских подразделений
P. БАБАЕВ**

В статье широко нашло свое отражение общие основы противовоздушной обороны и военно воздушных сил, боевые возможности подразделений противовоздушной обороны. Во время ведение боевых действий верность выполнение подразделениями поставленной задачи является залогом успешного выполнения операций.

SUMMARY

**Fundamentals, services and air defence artillery units combat and technical capabilities
R.BABAYEV**

In this paper has been researched the common bases of Air Force, Air Defence and air defence artillery units and their main capabilities. During the battle operation the correct execution of the combat mission by the air defence units provides the success of whole operation.

XÜSUSİ ŞƏRAİTLƏRDƏ (DAĞLIQ VƏ MEŞƏLİK ƏRAZİLƏRDƏ) HÜCUM ZAMANI RABİTƏNİN TƏŞKİLİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Kapitan Tərlan BODUROV

Açar sözlər: idarəetmə, rəbitənin təşkili, radio rəbitəsi, naqıl rəbitəsi, siqnal rəbitəsi, radiostansiya, meşəlik ərazi, dağlıq ərazi.

Ключевые слова: управление, создание связи, радиосвязь, проводная связь, сигнальная связь, радиостанция, лесистая местность, горная местность.

Keywords: control, signal development, radio communication, line communications, signal communication, radio transceiver, wooded terrain, mountainous terrain.

E-mail: Terlan Bodurov@mail.ru

itini və onların yaratdığı vəziyyətləri nəzərə almasaq bu təsvir tam sayılmaz.

Dağlıq əraziyə xas olan bəzi fiziki-coğrafi xüsusiyyətlər:

– dağ relyefinin iti kəşiməsi;

– yolların məhdudiyyəti və onlardan kənar hərəkətin çətinliyi;

– eyni hərəkət üçün istiqamətlərin fərqliliyi;

– radio və radiotexniki vasitələrin işinə dağların ekranlama (əksetmə) təsiri;

– dağlıq hava şəraitinin xüsusiyyətləri;

– uçqunların, dağ sürüşmələrinin baş verməsi.

[1.50]

Həmçinin daş və qar uçqunlarının əmələ gəlməsi, dərələrdə və çökəkliklərdə zəhərləyici maddələrin uzun müddət qalması, havanın tez-tez və kəskin sürətdə dəyişməsi, atmosfer maneələrinin artması, mühərriklərdə qüvvənin azalması, YSM sərfinin artması, rəbitənin təşkilində və təminatında əlavə çətinliklər yaradır.

Eyni zamanda hücum əməliyyatı zamanı ərazinin fiziki-coğrafi xassələri ilə bağlı idarəetmənin bəzi mürəkkəb həll sualları yaranacaq:

– qoşunların hücum tempinin (sürətinin) aşağı səviyyəyə düşməsi və ayrılmış istiqamətlərdə fəaliyyəti;

– kiçik bölmələrin rolu və müstəqil hərəkətlərin artması;

– cəbhəboyu manevr imkanının olmaması;

– rəbitə məsafəsini azaldan dağların ekranlama (əksetmə) təsiri və torpağın zəif keçiricilik keyfiyyəti;

– radio və radiorele stansiyaların açılma yerlə-

Müasir ümumqoşun döyüşünün mürəkkəb xarakteri bu döyüşlərdə müxtəlif qoşun növlərinin və xüsusi qoşunların əməliyyatlarda tətbiqi, təy-yarələrdən, helikopterlərdən tank və PDM-lərdən, artilleriyadan, HHM vasitələrindən, taktiki-hava desantlarından, yandan ötüb-keçən dəstələrdən istifadə olunması, vəziyyətin tez-tez və kəskin dəyişməsi, döyüşlərin gərgin və sürətli gedişi, döyüş fəaliyyətinin geniş cəbhəboyu və böyük dərinlikdə aparılması qoşunların və silahların idarə olunmasında yeni və çox yüksək tələblər irəli sürür. Döyüş fəaliyyətinin xüsusi şəraitlərdə aparılmasında idarəetmə, əsasən texniki rəbitə vasitələrinin, əksər hallarda rəbitənin köməyi ilə həyata keçirilir. [3.243] Antenalardan istifadə olunması şərtlərini, qısa dalğa (QD) və ultraqırsadalğa (UQD) diapazonlarda radiodalğaların yayılma xüsusiyyətlərini bilmək, radiovasitələrdən savadla və bacarıqla istifadə olunmasına imkan yaradır ki, bu da öz növbəsində qoyulmuş döyüş tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün bölmələrin idarə olunmasını təmin edir.

Bütün bunları nəzərə alaraq dağlıq və meşəlik ərazilərdə hücum döyüşünü təsəvvür etsək onun nə qədər mürəkkəb olacağını anlamaq çətin olmayacaq. Lakin dağlarda ətraf mühiti, ərazi şəra-

rinin seçilməsinin və onların həmin yerə çıxışının mürəkkəbləşməsi;

– rabitə sisteminin elementlərinin mühəndis-texniki cəhətdən hazırlanması, antena-dor qurğularının açılması və bərkidilməsi;

– naqıl rabitə xətlərinin sərilmə sürətinin aşağı düşməsi və kabel sərfinin artması;

– rabitə qüvvə və vasitələrinin cəbhəboyu və dərinliyə doğru manevrinin mürəkkəbləşməsi;

– aralıq radiorele stansiyaların və gücləndirici məntəqələrə yanacağın və şəxsi heyətin həyatda qalması üçün ərzaq və suyun, xətlərinin istismarı üçün başqa növ maddi vəsaitlərin çatdırılmasının çətinləşməsi;

– yol şəbəkəsinin məhdud imkanlarına görə feldyeger poçt rabitəsinin (FPR) təşkilinin çətinləşməsi.

Meşəlik ərazidə aparılan hücum əməliyyatı ən mürəkkəb şəraitdə aparılan hücum əməliyyatlarından biridir. Meşəlik ərazidə meşə massivlərinin ölçüləri, ağacların növləri, meşənin sıxlığı, hava, torpaq və süxurların vəziyyəti, çayların, göllərin, yolların mövcudluğu və meşəlik ərazinin digər faktorları hücumun təşkilinə və aparılmasına müxtəlif cür təsir edir.

Həmçinin yaz və payız mövsümlərində meşə yollarının istifadəsi çətinləşir, bataqlıqlar isə ümumiyyətlə keçilməz olur. Meşəlik ərazilərdə müşahidənin aparılması, döyüş texnikalarının manevr, səmtləşmə, hədəfgöstərmə, atəşin istiqamətləndirilməsi, həmçinin bölmələrin idarəedilməsi və qarşılıqlı fəaliyyəti çətinləşir.

Meşəlik ərazilər, bölmələrin, xüsusən də döyüş texnikalarının manevr etmələrini, bölmələrin

idarə olunmasını və qarşılıqlı əlaqənin dəstəklənməsini çətinləşdirir, bu da öz növbəsində rabitənin təşkili və təminatına aşağıdakı qaydada təsir göstərir:

– ayrı-ayrı istiqamətlərdə hücum edən, əsasən yol və açılmış keçidlər üzrə hərəkət edən bölmələr ilə rabitənin yaradılması və təmin olunması çətinləşir;

– cəbhəboyu hücum edən, qarşılıqlı əlaqədə olan və yandan ötür-keçən bölmələrlə rabitənin təşkili çətinləşir;

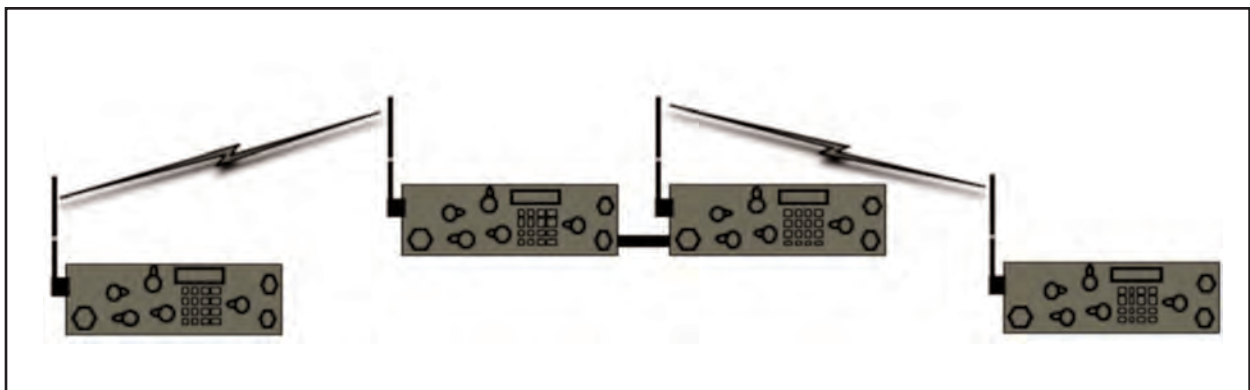
– hərəkət təminatı bölmələri ilə rabitənin saxlanılması çətinləşir.

Beləliklə, dağlarda və meşələrdə hücum döyüşü aparan bölmələrin birgə və qarşılıqlı fəaliyyətinin idarəedilməsi və rabitə sisteminin yaradılması üçün möhkəm biliklərə, praktiki vərdişlərə malik olmağımız vacibdir.

Dağlarda rabitə sistemini təşkil etdikdə, onun əsasını təşkil edən KM RQ-nın açılması üçün yerlərin seçilməsi xüsusi üsullarla həll olunur. Təcrübə göstərir ki, bunlar hakim yüksəkliklərdə, mümkün olmadığı hallarda isə bölmələrin fəaliyyət göstərdikləri dərələrin kəsişməsində, dağ uçurumlarını, qar tarlarını və sel yaranmalarını nəzərə alaraq açılmalıdır. Onların çayların qalxması zamanı batma ehtimalı olan yerlərdə və qurumuş dağ çaylarının ərazisində açılması qadağandır. [3.77]

Dağlıq və meşəlik ərazilərdə hücum döyüşündə bölmələrin əsas idarəetmə vasitəsi kimi radiorabitə, hərəkət edən və siqnal rabitə vasitələri tətbiq olunur.

Dağlarda QD radiostansiyaların tətbiqi zamanı

ŞƏKİL 1. RETRANSLYASIYA MƏNTƏQQƏSİ

hərəkətdə 15-20 km qədər, dayanacaqda isə 70-80 km qədər məsafədə rabitəni təmin edən, UQD radiostansiyalarının tətbiqi zaman isə UQD diapazonunun aşağı zolağının (25 MHS-dən 35 MHS-dək) istifadəsi daha da məqsədyönlüdür. Dağların əksətmə (ekranlama) təsirinin aradan qaldırılması üçün radioşəbəkələrin göstəricilərinin tərtibi zamanı tezliklərin optimal seçimi vacibdir.

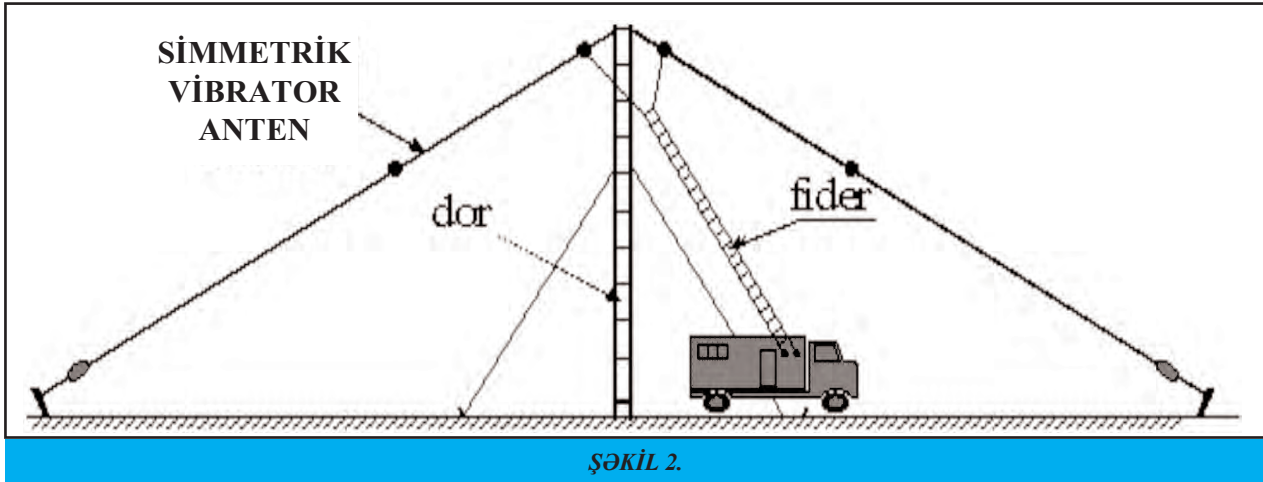
Məsafənin uzaqlığından və ya ərazinin relyefinə görə radio və radiorele stansiyaları arasında rabitə yaratmaq mümkün olmadıqda retranslyasiya məntəqələri (şəkil 1) yaradılır. Retranslyasiya məntəqələri bizim qoşunlarımız tərəfindən tutulmuş hakim yüksəkliklərdə UQD radiostansiyaları vasitəsilə təşkil olunur.

QD radiostansiyalarda istiqamətləndirilmiş yer səthi üzrə az şüalanan və horizontala dair iti dərəcələrdə yaxşı şüalanan (yer üzərindən 8-10 m hündürlüyündə asılmış vibrator) antenaların tətbiqi (şəkil 2) daha yaxşı nəticə verir.

məlidir.

UQD diapazonlu daşınan radiostansiyalarda rabitə məsafəsi, dağların hündürlüyü 100 metrdən çox deyilsə və radiostansiya dağların ətəyində yerləşməyibsə 10-12 km olur. Əgər trassa boyu hündürlüyü 200-400 metr olan bir-birini əvəz edən bir neçə dağ silsiləsi olarsa və radiostansiyalar dağların ətəyində yerləşdirilərsə, rabitə məsafəsi 9-10 km olacaqdır. Ən yaxşı rabitə o zaman əldə olunur ki, antenalar bir-birini maneəsiz və “birbaşa görmüş” olur. Korrespondentlərdən birinin hər hansı yüksəklikdə yerləşməsi ilə, həmin korrespondent trassadakı ən yüksək dağ zirvəsini görürsə, rabitə məsafəsi orta kəsikli (təpəli, dərəli) ərazidəki kimi olacaqdır, hətta bu məsafə bir qədər çox olacaqdır (şəkil 4).

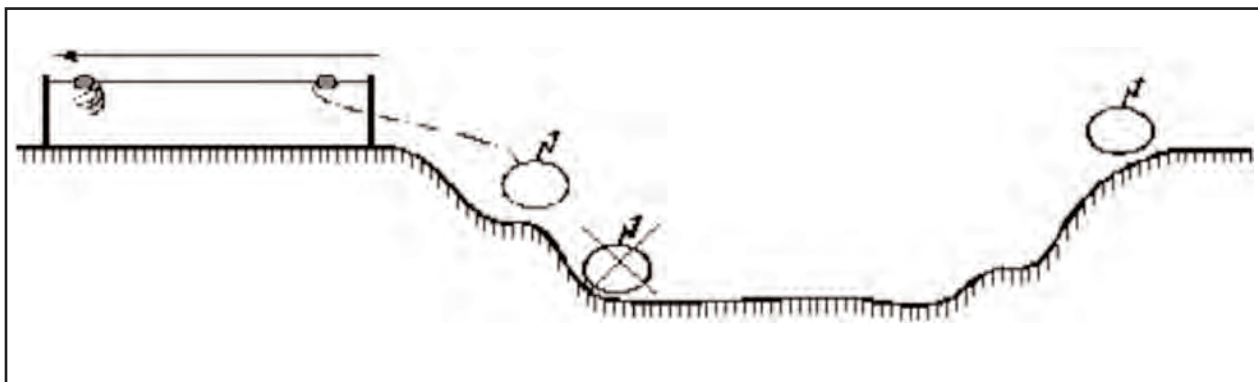
Hündürlüklərdə yerləşən radiostansiyaların rabitə məsafəsi bir neçə dəfə artır. Dağ yolları ilə hərəkət zamanı rabitə aparılarkən hərdən “ölü zonalar”a (şəkil 5) rast gəlinir ki, bu zonalarda demək olar ki, rabitə praktiki olaraq tam kəsilir.

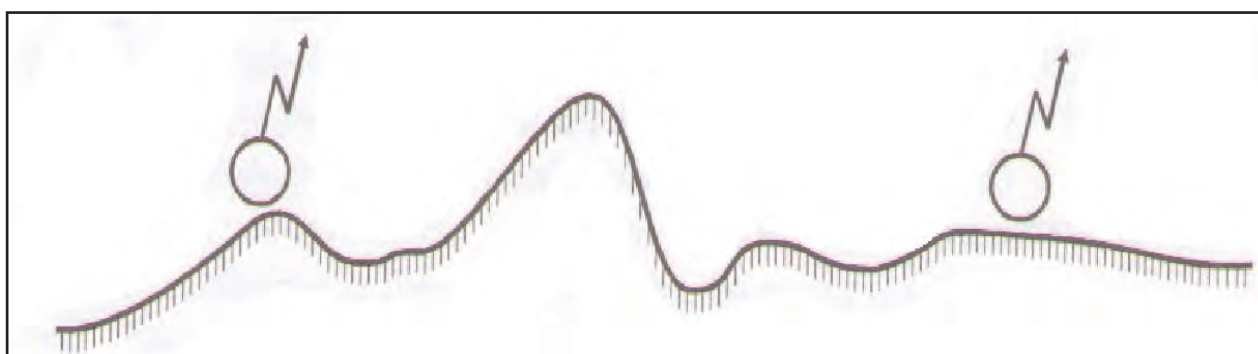
Yaranmış şəraitin şərtlərinə görə radiostansiyalar dərədə quraşdırılıbsa, onları mütləq korrespondentdən əks istiqamətdə olan dağ yamacının mümkün qədər yuxarı kənarında yerləşdirmək lazımdır.

Dərələrdə və ya çökəkliklərdə uzun müddət işləmək lazım gələrsə, təşkil olunan rabitənin təyin olunmuş məsafəsini əldə etmək üçün istiqamətlənmiş “qaçan dalğa” antenasından (şəkil 3) istifadə etmək lazımdır. Bu zaman radiostansiya korrespondentə tərəf olan yamacda yerləşdiril-

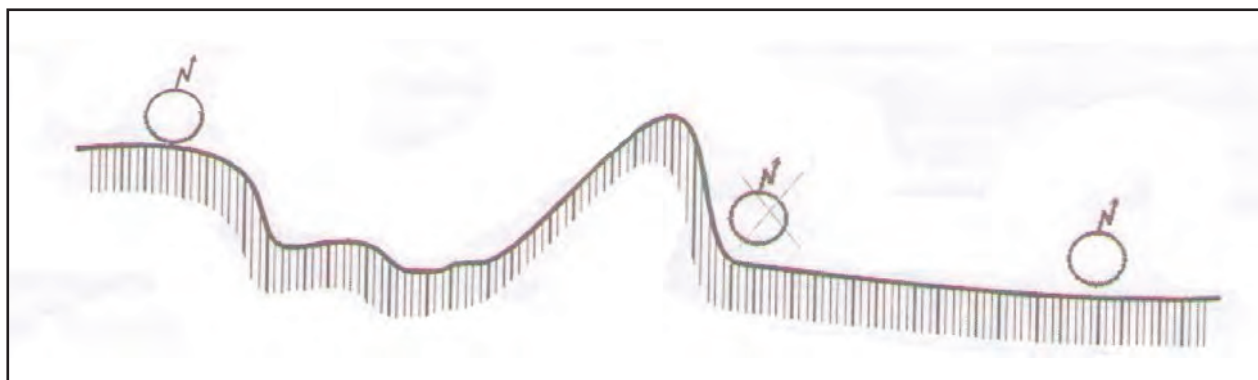
Bu radiostansiyanın hərəkəti zamanı trassanın profilinin kəskin dəyişməsi ilə izah olunur. Rabitə məsafəsinin kənar hüdudlarında bu özünü daha çox göstərir, çünki qəbuledicinin girişində siqnal zəif olur. Qəbuledicinin girişində siqnalın ən yüksək səviyyəsi, radiostansiya yüksəkliyin ətəyindən yamacın uzunluğu qədər uzaqlaşdırıldıqda və eyni zamanda torpağın parametrləri bütün trassa boyu dəyişməz qaldıqda alınır. Həmçinin radiostansiya ilə yüksəkliyin zirvəsi arasında “birbaşa görünüş” olmalıdır.

ŞƏKİL 3.

ŞƏKİL 4.

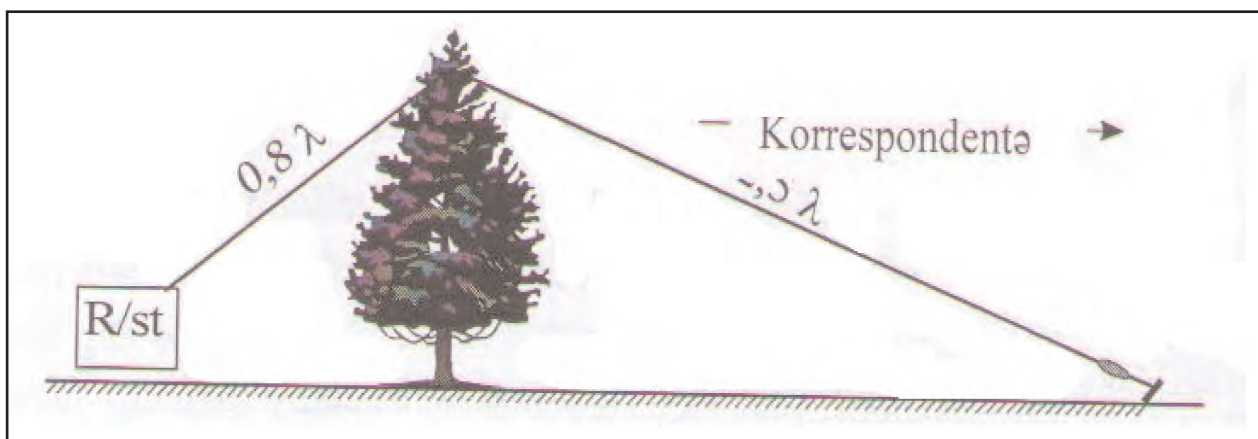
ŞƏKİL 5.

Meşəlik ərazidə radorabitənin təşkili zamanı aşağıda göstərilən amillər nəzərə alınmalıdır:

- istiqamətlər üzrə fəaliyyətdə olan bölmələrin döyüş say tərkibi ilə bağlı olaraq radioşəbəkələrin korrespondentlərinin tərkibi tərtib olunmalı;
- yandan ötüb-keçən bölmələr ilə rabitə daha böyük qüvvəyə malik olan radiostansiyalarla həyata keçirilməli;
- radiostansiyalar radiodalğaların daha da yaxşı yayılmasına imkan yaradan yerlərdə açılmalı;

– istiqamətləndirilmiş antenalardan tətbiq edilməlidir. [2.76]

Meşəlik ərazidə radorabitənin təşkili zamanı antenanın naqilini dor vasitəsilə və ya yerli predmetlərlə (dirək, ağac və s.) ortadan yuxarı qaldıraraq “ λ ” şəkilli anten alınır (şəkil 6), bu zaman antenanın gücləndirmə əmsalı artır, ləçəklər yerə yaxınlaşır. [1.53]

ŞƏKİL 6.

Radio trassada meşələrin mövcudluğu əlavə olaraq dalğaların udulmasına və səpələnməsinə, həmçinin elektromaqnit sahəsinin interferent (dalğaların bir-biri ilə qarşılaşanda əks-təsiri) xarakterinə səbəb olur. İnterferensiya xüsusən seyrək meşəlikdə (ağacların arasındakı məsafə 6-15 metr olanda) daha çox müşahidə olunur. İnterferensiya həmçinin düzənlikdə, meşə kənarlarında özünü büruzə verir və dalğa uzunluğu kiçik olduqca, interferensiya qüvvətli olur.

Radiostansiya birbaşa meşənin içərisində yerləşdirilirsə, radiodalğaların udulması quru torpaqlı düzənlik yerdə olduğu kimi olur. Meşəlikdə, hətta düzgün yerləşdirildikdə belə, eyni torpaq parametrlərinə malik açıq trassaya nisbətən, rabitə məsafəsi 2-3 dəfə azalır.

Seyrək meşəlikdə, meşə kənarında işləyərkən siqnalın səviyyəsinin dəyişməsinin xarakterini nəzərə almaq mümkün olmadıqda hər bir konkret halda radiostansiyanın yerləşdirilməsi, korrespondentin siqnalının yaxşı eşidilməsi şərti ilə həyata keçirilməlidir.

Radiostansiya sıx meşəlikdə (ağaclar arasında məsafə 2 metrə qədər) yerləşdirilərsə daha məqsədəuyğun olar, çünki bu zaman interferensiya zəif olur.

Çubuq antena ilə işləyərkən, güclü, sıx və aşağıda budaqları olan ağacların gövdəsinə yaxın yerləşdirmək olmaz (xüsusən yağışlı havalarda). Çünki bu halda ağac bütövlükdə, xüsusən onun gövdəsi radiostansiyanı ekranlaşdıracaq və rabitə məsafəsi azalacaqdır. Quru meşəlikdə rabitə mə-

safəsi rütubətli meşəliyə nisbətən 2-2,5 dəfə artır.

Beləliklə, bu nəticəyə gəlirik ki, antenanın tipinin, radiostansiyanın yerinin düzgün seçilməsi və radiodalğaların yayılma şərtlərinin öyrənilməsi, etibarlı, dayanıqlı və fasiləsiz rabitənin yarıdılmasına təminat verir.

Siqnal rabitə vasitələri qabaqcadan təyin edilmiş qısa komanda və xəbərlərin, çağırış siqnallarının, atəşin köçürülməsi və dayandırılmasının ötürülməsi, bir-birini tanımaq, hədəf göstərmək və öz qoşunlarımızı nişanlamaq üçün istifadə olunur.

Siqnal rabitə vasitələrinin aşağıdakı üstünlükləri vardır:

- istifadənin sadəliyi;
- başa düşülməsinin kütləvililiyi;
- qısa komanda, əmr və xəbərlərin ötürülməsinin tezliyi.

Bununla yanaşı bu rabitənin qüsurları da vardır:

- təsir məsafəsinin məhdudluğu, xüsusən, pis görünüş şəraitində;
- gizliliyin təmin olunmaması;
- düşmən tərəfindən dezinformasiyanın mümkünü.

Siqnal rabitə vasitələri kimi görünən (siqnal raketləri, tüstü şaşkaları, fanarlar, bayraqlar) və eşidilən (sirena, fit, gilizə zərbə) vasitələrindən, həmçinin, infraqırmızı və radiotexniki vasitələrdən istifadə olunur.

Təyin olunmuş xəbərdarlıq siqnalları daimi, sadə, yaxşı yadda saxlanılan və aydın başa düşülən

olmalıdır və bu siqnalları bütün şəxsi heyət bil-məlidir.

İdarəetmə məntəqələrinin yerini düşməyə açıqlamamaq üçün onlar ayrı-ayrı yerlərdən və idarəetmə məntəqələrindən aralı olan yerlərdən verilir. Siqnalların verilməsini müşahidə etmək üçün müşahidəçilər təyin olunur və onlar siqnalların qəbul olunması barədə bölmə komandirlərinə dərhal məruzə edirlər. Rabitənin təşkili zamanı ərazi relyefini nəzərə almaqla siqnal vasitələrindən geniş istifadə etmək lazımdır.

Hərəkət edən (səyyar) rabitə vasitələri ilə dağlıq və meşəlik ərazilərdə rabitənin təmini üçün motosiklet, zirehli texnika (əsasən dağ şəraitində), piyada rabitəçilər, qış zamanı isə xizəkçilərdən istifadə oluna bilər. Hərəkət edən rabitə vasitələri bütün yollar (təyin olunmuş və təhlükəsizlik yönündən əvvəlcədən yoxlanılmış marşrutlar) üzrə hərəkətmə üstünlüyünə malik olurlar (kolonları keçib ötməyə icazə verilir) və müəyyən olunmuş tanıtma işarələri ilə təmin olunmalıdırlar.

Dağlıq və meşəlik ərazilərdə naqilli rabitə vasi-

SİQNAL RABİTƏ VASİTƏLƏRİNİN İMKANLARI AŞAĞIDAKI CƏDVƏL 1-də GÖSTƏRİLMİŞDİR

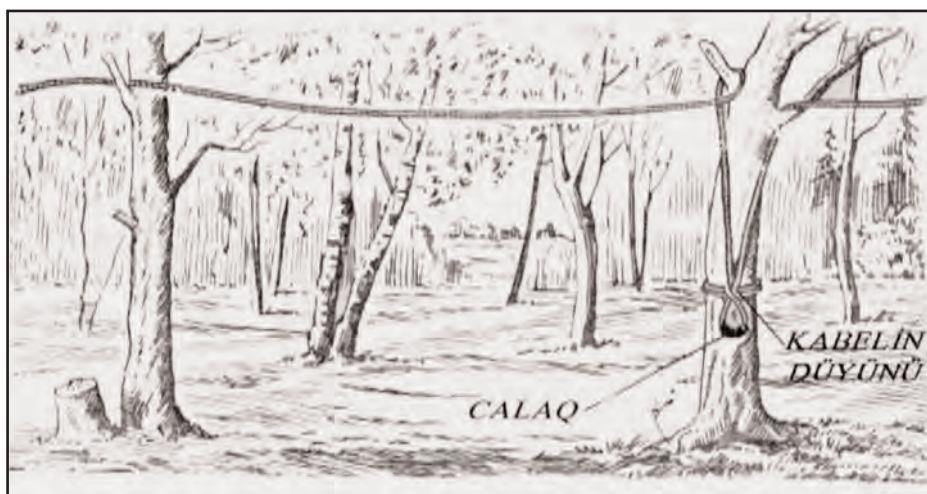
Rabitə vasitələri	Harada tətbiq edilir	Fəaliyyət məsafəsi	Qeyd
Fit	Manqa-taqım	300 m-dək	Xəbərdarlıq siqnallarının verilməsi üçün
Səs siqnalı	Taqım və yuxarı	1000 m-dək	
Bayraqlar	Manqa – taqım – bölük	500 m-dək	1 dəqiqə içində 10-15 işarənin ötürülməsi
Əl fənərləri	Taqım – bölük (batareya)	500 m-dək	
Siqnal güllələri	Bölük – tabor (divizion)	Gündüz 1000 m-dək Gecə 4000 m-dək	Komandalарın və qarşılıqlı fəaliyyət siqnallarının ötürülməsi üçün
Tüstü qumbaraları	Bölük – tabor (divizion)	2000 m-dək	
İzburaxan güllələr	Taqım – bölük (batareya)	1000 m-dək	
İzburaxan mərmilər	Bölük – tabor (divizion)	3000 m-dək	
Fişəng	Bölük – tabor (divizion) və yuxarı	Gündüz 5000 m-dək Gecə 7000 m-dək	

CƏDVƏL 1.

HƏRƏKƏT EDƏN RABİTƏ VASİTƏLƏRİNİN İMKANLARI CƏDVƏL 2-də GÖSTƏRİLMİŞDİR

Rabitə vasitələri	Harada tətbiq edilir	Hərəkətlərinin sürəti, km/saat		Fəaliyyətlərinin radiusu, km
		dağ	meşə	
Piyada rabitəçi	Taqım-tabor	2-2,5	3-4	1,5-2
Xizəklə	Taqım və taqımdan yuxarı	3-4	4-5	7-8
Motosikletlə	Taborda və tabordan yuxarı	10-15	15-20	15
Avtomobillə		10-20	15-25	50
Zirehli texnika ilə		10-15	15-20	50

CƏDVƏL 2.

ŞƏKİL 7.

və ya ağaclardan keçərək, onların oturacaq hissələrinə bərkidilməli, sonra dirəklərə və ya ağaclara qaldırılmalıdır (şəkil 7). Kabel ağacdən və ya dirəkdən asılarkən, calağın yerləri sərbəst buraxılmalı və yer səthinə yaxın məsafəyə qədər bir səviyyəyə sallanmalıdır. [1.114]

Xətt nəzarətçilərinin işləmələrini asanlaşdırmaq məqsədilə sərilməmiş kabel

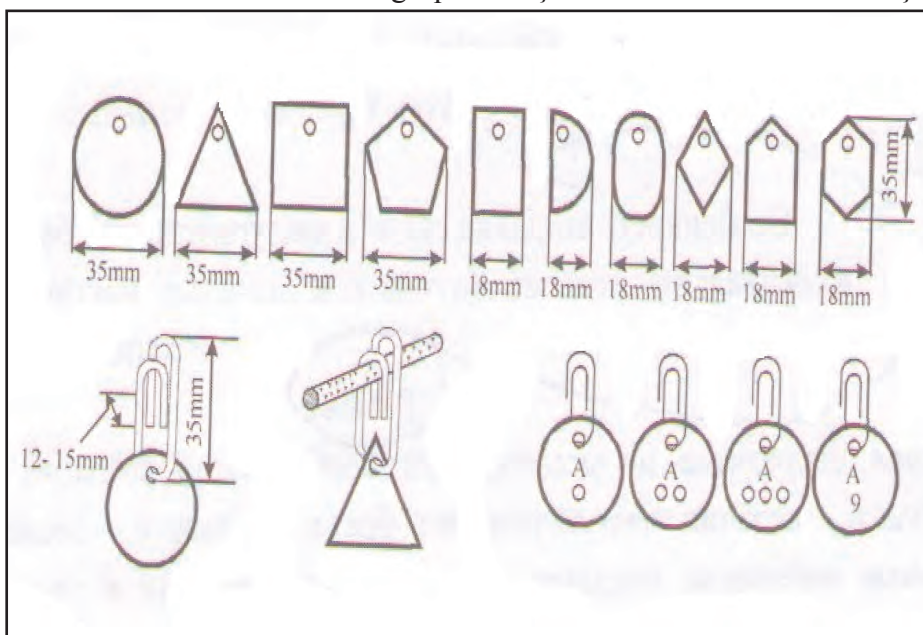
tələri əsasən bölmələrin çıxış rayonlarında, hücum zamanı isə dağ keçidlərində komendant xidməti üçün, dərələri dəfətmə vaxtı naqilli rabitənin yaradılması üçün, idarəetmə məntəqələrinin daxili rabitəsinin təşkili üçün istifadə edilir. Rabitə xətlərinin səmərəli çəkilməsi və istismarı üçün əlverişli şəraitin olması trassaların seçilməsinə daha böyük nəzarət tələb edir.

Dağ yolları, cığırılar boyunca trassa qurularkən kabel dağ yamacı üzrə, yolun və ya cığırın yuxarısı ilə çəkilir, yerli predmetlərə bağlanır və çivlər vasitəsilə qayaların çat yerlərinə, torpağa bərkidilir. Kabelin torpaq yollardan keçən hissəsi, zədələnmələrdən qorunmaq məqsədilə torpağa basdırılmalıdır. Dağlıq ərazilərdə dağların yamacları və dərələr üzrə naqilli rabitə xətlərinin çəkilməsi, maskalanması və yığılması çətinləşir.

Meşəlik ərazilərdə rabitəni naqil vasitələri ilə təşkil edən zaman, kabel xətləri yollardan və cığırılardan 50-100 m məsafədən yaxın olmayaraq sərilməlidir. Kabel yer səthindən, dirəklərdən

rabitə xətlərinin istiqamətləri ağacların üzərində müəyyən nişanlarla göstərilməlidir. Bu nişanlama üsullarından biri də hər 100-150 metrə bir birkaların asılmasıdır. Bir bölmənin kabel xəttinin birkasının xarici forması, digər bölmənin kabel xəttinin birkasının formasından seçilməlidir, (dairə, üçbucaq, kvadrat, trapes, dördbucaq, ellips və s.) daha doğrusu, hər bölməyə məxsus kabel xətti birkalarının öz müəyyən forması olmalıdır. Bir bölməyə məxsus bir neçə kabel xəttini bir-birindən seçmək üçün birkanın üzərində şərti işarələr (şəkil 8) yazılmalıdır.

Dağlıq və meşəlik ərazilərdə rabitənin təşkili

ŞƏKİL 8.

zamanı rabitə rəisləri və bölmə komandirləri nəzarətdə saxlamalıdırlar:

– yanacaq, sürtgü və istifadə üçün maddi vəsait ehtiyatlarının yaradılmasını;

– rabitə qovşaqları və stansiyalarının mühafizəsinin təşkilini;

– aparatxanaların, stansiyaların və şəxsi heyətin istirahət yerlərinin yanğından, zəhərləyici maddələrdən mühafizə tədbirlərinin təmin olunmasını;

– meşə torlarının yaranması, rabitə qovşağının yerləşmə ərazilərində radioaktiv, bakterioloji və kimyəvi zəhərlənmə təhlükəsi zamanı texnikanın təxliyyəsi üçün növbətçi yedəkçiləri və mühəndis vasitələri xidmətinin təşkilini;

– dağlıq şəraitində fəaliyyətdə olan rabitə bölmələrinin şəxsi heyəti xüsusi dağ ləvazimatları ilə təmin olunmalı və dağ hazırlığı təlimi keçməlidir. Tabel dağ ləvazimatlarının olmadığı hallarda şəxsi heyət onun hazırlanmasını öz qüvvələri ilə ustalıqla bacarmalı;

– rabitə vasitələrinin nəqliyyat bazalarının ağır şəraitdə istismarı zamanı tez-tez texniki qulluq və təmir işlərinin aparılmasını və onların ehtiyatlarının yaradılmasını nəzarətdə saxlamalıdırlar.

Beləliklə, dağlıq və meşəlik ərazilər bölmələrimizin fəaliyyəti üçün mürəkkəb və müxtəlif şəraitlər yaradacaq. Əlaqə yolları, yol qovşaqları, dağ aşırımı və keçidləri, vacib rayonlar və obyektlər uğrunda gedən döyüşlər gərgin mübarizə ilə xarakterizə olunur. Buna görə də yaranmış şəraitlərin mürəkkəbliyinə baxmayaraq rabitə bölmələri qarşısına qoyulan tapşırıqların həll olunması üçün bilik və bacarığa malik olmalıdır.

NƏTİCƏ

Nəzərə almaq lazımdır ki, düşmən öz müdafiə mövqelərini dağlıq və meşəlik ərazilərdə qurub və bu ərazilər gələcək döyüş əməliyyatlarında bölmələrimizin bütün fəaliyyətlərinə öz təsirini göstərəcək. İstifadə edilmiş mənbələrin təhlili göstərir ki, dağlıq və meşəlik ərazilərdə hücum döyüşünün hazırlanması və aparılması zamanı rabitənin təşkili üçün mürəkkəb və müxtəlif şəraitlər yaranacaq. Buna görə dağlıq və meşəlik ərazilərdə hücum döyüşünün hazırlanması və aparılması zamanı rabitənin təşkili və bölmələrin idarə

olunmasına təsir edən amillər ilə bağlı mövzuların rabitə bölmələri tərəfindən keçirilən məşğələlərdə, təlimlərdə dərinlən öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. İdarəetmə və rabitə vasitələri kitabı. Bakı Ali Birləşmiş Komandanlıq Məktəbi. Bakı, 1999

2. Taktiki rabitənin əsasları. Silahlı Qüvvələrin Hərbi Akademiyası. Bakı, 2007

3. Tank və motoatıcı briqada döyüş. Türkiyə SQ-nin Quru Qoşunları Təlimnaməsi. (194–5) Bakı, 2012

РЕЗИЮМЕ

Особенности создания связи в наступательном бою в специальных условиях (в горных и лесистых местностях)

Т. БОДУРОВ

Статья направлена на исследование особенностей создания связи во время подготовки и ведения наступательного боя в горных и лесистых местностях. Исследуемые материалы показали, что для создания связи в горных и лесистых местностях во время наступления будут сложные условия. Поэтому в статье показаны важные условия для создания связи и управления подразделений во время наступления в горных и лесистых местностях, раскрыта их основная суть и проведен анализ.

SUMMARY

Signal development specifications during the offensive war in extreme conditions (in the wooded and mountainous terrains)

T. BODUROV

Essay has been examined specification signal application during the preparation and fulfilling offensive war in the wooded and mountainous terrains. Analyzed sources shows that the preparation and fulfilling offensive war in the wooded and mountainous terrain will face difficult conditions. That is way in this essay was reflected signal troop's command and control, important conditions, their core notions and comparative analysis was made.

HÜCUM ZAMANI MABR-İN MÜDAFİƏYƏ KEÇMƏSİ

Polkovnik-leytenant Yalçın İSMAYILOV

Açar sözlər: hücum, müdafiə, briqada, bölmə.

Ключевые слова: наступление, оборона, бригада, подразделение.

Keywords: offensive war, defensive war, brigade, section.

E-mail: Yalçın İsmayılov @mail.ru

dəstək və döyüş xidməti dəstəyi obyektləri kimi müəyyən hədəflərin məhv edilməsinə çalışılmalıdır. Döyüşün gedişini müəyyən etmək məqsədilə hücumu keçən tərəf təhlillər aparmalı, müdafiə olunan düşmənin tarazlığını pozmaq sürətlə hərəkət etməli, məqsədinə nail olmaq üçün düşməyə ağır zərbələr endirməli və düşmənin yenidən özünü toplamasına imkan verməmək üçün sürətli manevrlərlə hədəfi ələ keçirməlidir. [1.126]

HÜCUM HAQQINDA ÜMUMİ ANLAYIŞ

Briqada komandirinin hücum planının hazırlanmasında tapşırıq, qarşıdakı əməliyyat, düşmənin tərkibi, tərtibatı, qüvvələrinin imkan və qabiliyyətləri, əməliyyatın aparıldığı ərazi və döyüş gücü haqqında verdiyi mülahizələr əsasdır.

Hücum diqqətlə planlanır və çevik bir şəkildə həyata keçirilir. Planlar hücum əsnasında yaranacaq əlverişli vəziyyətlərdən faydalanmanı təmin etməlidir. Bu cəhət, komandirin əlində dəyişən hərəkətli bir ehtiyat və müvəffəqiyyətdən faydalanmaq üçün kifayət qədər atəş dəstəyinin saxlanılmasını tələb edir. Qəti nəticəli hücum fürsəti yarandığı zaman komandir bütün lazımı imkanlarından istifadə edir. Zəifləyən düşməyə gecə və gündüz göstəriləcək təzyiqlər, düşmənin döyüşə aravermə imkanının və itkilərin yerini doldurmasının qarşısını alır, təşəbbüsü təkrar ələ keçirmək imkanını tükəndirir. Fırsətlərdən faydalanmaqda bacarıqsızlıq hücumun yavaşadılmasına, nəticəsiz qalmasına və hətta, ağır itkilər verilməsinə səbəb ola bilər. [2.105]

Hücumu keçən tərəf, istədiyi vaxt hərəkətə keçir və döyüşür. Hücum başladıqdan sonra döyüş şiddətli olaraq davam etdirilir. Hücum qüvvələri mümkün olan hər anda, düşmənin müqavimət nöqtələrinin ətrafından keçir, arxadan gələn qüvvələr isə bu nöqtələri zərərsizləşdirirlər. Maneələrin meydana gətirdiyi çətinliklər ortadan qaldırılır və dəf edilir. Düşmən mövqelərinin dərinliyinə edilən hücumlarla idarəetmə-nəzarət, döyüş

dəstək və döyüş xidməti dəstəyi obyektləri kimi müəyyən hədəflərin məhv edilməsinə çalışılmalıdır. Döyüşün gedişini müəyyən etmək məqsədilə hücumu keçən tərəf təhlillər aparmalı, müdafiə olunan düşmənin tarazlığını pozmaq sürətlə hərəkət etməli, məqsədinə nail olmaq üçün düşməyə ağır zərbələr endirməli və düşmənin yenidən özünü toplamasına imkan verməmək üçün sürətli manevrlərlə hədəfi ələ keçirməlidir. [1.126]

Hücum əksər hallarda geniş bir cəbhədə düşməyə yaxınlaşmaqla başlayır. Təmas vəziyyəti yaranandan sonra briqada və tabor komandirləri atəşlə manevr edərək düşmən düzülüşünü sürətlə pozmaq üçün təzyiqlər göstərməlidirlər. Bir qayda olaraq, yaranmış təmas vəziyyəti ilk dəqiqələrdə hücum üçün əlverişli deyilsə hazırlıqsız müdafiə düzülüşünə keçilməsinə zərurət yaranır və daha hazırlıqlı bir hücum üçün hazırlıq görülür. [1.108]

Düşmənin zəif olduğu və ya zəiflədilər biləcəyi bölgələrini öncədən meydana çıxarmağa çalışmalı və düşmənin ön müdafiə xəttini yarmaq üçün qüvvələri sürətlə o bölgəyə marş etdirərək dar bir cəbhədə toplamalardır. Səhra artilleriyası və hava hücumundan müdafiə bölmələri əsas istiqamətdə irəliləyən qüvvələri dəstəkləmək üçün atəşlərini toplamalı, istehkamçılar irəliləyən tank və mexanizə bölmələrin hərəkətini ləngidə biləcək mina partlayış maneələrinin təmizlənmək və keçid açmağa kömək etməlidir. Radioelektron dəstək bölmələrin düşmən radioötürücülərinin yerini təyin etmək, bununla da düşmənin idarəetmə-nəzarət sistemlərinə və vacib hədəflərinə briqadanın atəş vasitələri ilə zərər vurmaq və ya radioelektron qarşıqoyma tədbirləri ilə qarışdırma

apara bilmək üçün səy göstərməlidir. Düşmənin zəif tərəfi təyin edildikdən və ya yaradıldıqdan sonra briqada tam sürətlə, imkan daxilində hazırlanmış mövqelərin ətrafından dolanılaraq keçilir. Bu mövqelər yalnız ehtiyac olduqda təmizlənir. Əgər öndə gedən tabor tapşırıq qüvvəsi müvəqqəti olaraq dayandırılarsa, briqada dayanmamalıdır. Dayandırılan hücum bölmələrinin ətrafından yeni qüvvələr otub keçməlidirlər və düşmənin zəif tərəflərindən faydalanaraq müvəffəqiyyəti davam etdirirlər. Hücum edən düşmən əks-hücuma keçmədən əvvəl vəziyyəti inkişaf etdirə bilər. Uğurlu hücum əməliyyatı, bütün vasitələrin toplanmasını və sinxronlaşdırılmasını lazım bilir. Taktiki müvəffəqiyyəti təmin etmək üçün döyüş qüvvələri, istehkamçılar, səhra artilleriyası, hava hücumundan müdafiə bölmələri, hücum helikopterləri, yaxın hava dəstəyi, radioelektron mübarizə vasitələri qəti nəticə yerində və vaxtında sinxronlaşdırılmalıdır. [2.105]

Hücum başlayanda, hücum sürətini əldə saxlamaq və bu sürəti hədəf ələ keçirilənə qədər davam etdirmək üçün hər cür səy göstərilməlidir. Döyüş gücündən istifadə edilməsində sürət və elastiklik çox vacibdir. Komandir hədəfi ən qısa zamanda ələ keçirmək üçün mövcud olan bütün vasitələrdən istifadə etməlidir. Hücum bir qayda olaraq, hər tərəfə eyni sürətlə irəlilənilməyəcəyi və bəzi yerlərdə digərinə nisbətən müvəffəqiyyətli, bəzi yerdə müvəffəqiyyətsiz olacağı üçün eyni sürətdə hərəkət etməyə və ya əvvəldən planlanmış hücum planına tam riayət etməyə məcbur edilməməlidir. Bölmələrin irəliləmə tempini qoruyub saxlamaq üçün irəliləmə yubandırılmama, hücumun ən asan irəlilədiyi nöqtələrdə daha çox şiddət və sürət meydana gətirmək üçün hər cür səy göstərilməlidir. [2.82]

HÜCUMUN APARILMASI ZAMANI MÜDAFİƏYƏ KEÇMƏ SƏBƏBLƏRİ

Vəziyyətin sərt dəyişməsi komandirdən bölmələri möhkəm, fasiləsiz, dəqiq və gizli idarə etməyi tələb edir. Bu bölmələrin yüksək döyüş hazırlığının saxlanması, onların döyüşə hazırlanması və verilmiş tapşırıqları yerinə yetirərkən onlara rəhbərlik edilməsi komandirlərin və qərargahla-

rın əsas vəzifələrindəndir.

Hücumun aparılması zamanı müdafiəyə keçmə səbəbləri bunlardır:

- 1) Hücum müvəffəqiyyətli olmadıqda;
- 2) Düşmənin üstün qüvvələri ilə qarşılaşdıqda;
- 3) Hücum zamanı mühasirəyə düşdükdə;
- 4) Hücum tapşırığını uğurla yerinə yetirdikdən sonra yuxarı komandanlığın əmrinə əsasən.

Döyüşlərin aparılması zamanı qarşıya çıxan tapşırıqların müxtəlifliyi, bu tapşırıqların müvəffəqiyyətlə icrası, kəşfiyyat məlumatlarının toplanmasından, tez bir zamanda düzgün qərarın qəbul edilməsindən, bölmələrin manevrindən, döyüş dəstək, döyüş xidmət dəstəyinin fəaliyyətindən və daha çox şəxsi heyətin bacarığından asılıdır. [3.66]

HÜCUMUN DAYANDIRILMASI

Bütün qüvvələri döyüşə atmaq və ya hücumu dayandırmaq qərarı yuxarı komandirin səlahiyyətindədir. Hücumu dayandırmaq üçün briqada komandiri də qərar vermək səlahiyyətinə malik ola bilər. Gözlənilməyən vəziyyətlər hücumun dayandırılmasına ehtiyac yarada bilər. Komandir vəziyyəti öncədən başa düşməli, dayandırma vaxtı və şərtləri, tabeçilikdəki bölmələrin tapşırıq və yerləri ilə əmr və idarəetmə tədbirlərini də əhatə edən əmrlər hazırlanmalıdır. Bu təqdirdə, müdafiəyə kömək etmək, düşmən hücumuna həssaslığı ən aşağı səviyyəyə endirmək və hücumun yenilənməsini asanlaşdırmaq üçün geri mövqelər planlanır.

Hücum dayandırılarkən briqadanın yerinə yetirəcəyi fəaliyyətlər bunlardır:

- a) Bir əks-kəşfiyyat pərdəsi və lazımi bölgə mühafizəsini təmin etmək;
- b) Düşmənlə təması qorumaq və irəliləniləcək hərəkətləri planlamaq üçün lazımlı məlumatlarla təmin etmək;
- c) Qüvvələrə, irəlilənilən tətbiq şəklinə görə yeni döyüş düzülüşünü keçmək;
- ç) Qonşu qüvvələrlə təması qorumaq;
- d) Yuxarıdakı işləri apararkən yenidən tərtiblənmə və təminat fəaliyyətlərini başa çatdırmaq.

Əmr edilən hərəkət tərzi necə olursa olsun, müdafiəyə keçirilən-keçirilməz mövqə təhkim edilir,

bölmələr tərtiblənilir, yenidən təşkilatlanır və qarşıdakı əməliyyat üçün hazırlanır. Dəstək və tank əleyhinə silahların mövqeləri dəyişdirilir. Tanklar, düşmən tanklarından müdafiəni təmin etmək üçün mövqedə və ya mövqe ətrafında yerləşdirilir. Ehtimal olunan tankların yaxınlaşma istiqamətlərində daşınan maneələr və ya mina sahələri qurulur, düşmənin vəziyyətinə görə mühafizə qüvvələri çıxarılır. Bu səbəbdən, əsas qüvvələri təqib və dəstəkləyən bölmələrin eyni və ya ona yaxın döyüş qabiliyyətində olması diqqətə alınmalıdır. Qəflətən ortaya çıxan tapşırıqlar məlumdur ki, əvvəlcədən müəyyən edilmir, belə tapşırıqları yerinə yetirmək üçün dəstəklənən briqadalar döyüşün gedişi zamanı həm ortaya çıxan, həm də yuxarı komandanlıqdan verilən tapşırıqların icrasına daim hazır olmalıdırlar. Komandirlər hesablanmış riskləri nəzərə almalı, briqadanın döyüş gücünü əldə saxlamalı və bölmələr arasındakı qarşılıqlı əlaqənin saxlanmasını təşkil etməlidir. [2.85]

TƏRTİBLƏNMƏ

Tərtiblənmə yeni ələ keçirilən mövqe və ya ərazi sahəsini düşmənin mümkün əks-hücumuna qarşı istifadə etmək üçün görülən bütün tədbirləri əhatə edir. Bu əməliyyat, hədəfdəki bölmələrin və mühafizə elementlərinin sürətlə yenidən tərtiblənməsindən, mövqenin müdafiə məqsədilə qurulması və ya mükəmməl olaraq möhkəmləndirilməsi baxımından fərqlənir. Tərtiblənmə üçün bir çox tədbirlər öncədən planlana və hücum əməllərində göstərilə bilər.

Görüləcək tədbirlər:

- 1) Mühafizə;
- 2) Kəşfiyyat, əlaqə;
- 3) Mövqelənmə;
- 4) Atəşlərin planlanmasını və s. [2.145]

MÜDAFİƏNİN TƏŞKİLİ

Müdafiə mövqeləri tutular-tutulmaz bölmələr ərazini müdafiəyə hazırlayır, tanklar atəş mövqələrinə girir, hava hücumundan müdafiə vasitələri mövqeləşdirilir, heyət (ekipaj) kollektiv silahları tərəfindən istifadə olunan silahlar üçün mövqelər və şəxsi heyət üçün gizlənmə oyuqları qazılır. Vaxt kifayət qədər olduqda bölmələr ehtiyat və

dəyişdirmə mövqeləri hazırlayır, bölmələr müdafiə mövqelərinin aşkar yerləri ilə əlaqədar düşməni aldatmağa hər cür səy göstərirlər.

Müdafiəyə keçmə zamanı qəti nəticənin hökmən hücumla əldə edilə biləcəyini nəzərə alaraq müdafiə qurulmalıdır, bununla yanaşı müdafiəyə keçmə zamanı düşmənin əks-hücum edəcəyi də unudulmamalıdır. Komandir bölmələrin çoxunu müdafiə bölgəsinin irəlisində tərtibləyərək, yaxınlaşan düşməyə zərbələr endirməklə, onu əsil müdafiə xəttinin irəlisində dayandırmaqla, dar-madağın etməklə və ya bölmələri daha zəif şəkildə irəlidə tərtibləyərək qəti nəticəli döyüşü əsas döyüş sahəsi içərisində icra edə bilər.

Briqada komandiri düşmən hücumunu qarşılamaq və hücum edənin zəif tərəfini göstərdiyi və ya taktiki nöqsana yol verdiyi halda təşəbbüsü ələ almaq imkanına malik olmalıdır. Düşmən nə vaxt, harada və mövcud qüvvələrin hansıları ilə hücum edəcəyi üstünlüyünə malik olduğundan, müdafiə olunan tərəf qüvvələrini mümkün olan hər ehtimalı qarşılıyaq şəkildə mövqeləndirməli, atəşləri buna görə planlaşdırmalıdır. [2.152]

YENİDƏN TƏŞKİLATLANMA

Yenidən təşkilatlanma bölmənin döyüş təsirliyini davam etdirməsi üçün görülən bütün tədbirləri əhatə edir. İdarəetmə-nəzarətin yenidən təşkili və ya gücləndirilməsini və tapşırıq müvafiq bütün növ təminatlarla təmin olunmasıdır. Təşkilatlanma mərhələsində tabeçilikdəki bölmələrdən itki və zədələnmələrlə bağlı vaxtında verilən raportlara ehtiyac vardır. İtki və zədələnmələrin müəyyən olunması əsasən tabeçilikdəki birliklərdən gələn raportlarla təyin edilir. Bu fəaliyyətin daha sürətli və düzgün yerinə yetirilməsi üçün yenidən təşkilatlandırılması düşünülməyən bölmələrin iki səviyyə yuxarı komandanlıq tərəfindən itki və zədələnməni müəyyən etmə qrupu təşkil edilməsinə ehtiyac var. Bununla belə, korpus komandanlığı qrup fəaliyyətə başlayana qədər vəziyyətin təciliyi səbəbindən, briqada komandiri tərəfindən də eyni məqsədlə bir qrup təşkil edilə bilər.

Briqadanın veriləcək tapşırıqların icrasına qısa

zamanda hazır olması yenidən təşkilatlanmanın briqada bölgəsində aparılmasını tələb edir. Ancaq bu fəaliyyət əsnasında, daha az itki vermiş bölmələrlə hədəfdə tərtiblənmə təşkil olunaraq, düşmənin pozucu və ya əks-hücumlarına qarşı lazımı tədbirlərin görülməsi tələb olunur.

Yenidən təşkilatlanmada:

- 1) Raportlar;
- 2) İtki, zədələnmə;
- 3) Təxliyyə;
- 4) Təminat;
- 5) Nəzarət (idarəetmə-nəzarət) fəaliyyətləri icra edilir.

Yenidən təşkilatlanma iki yerə bölünür dərhal və hazırlıqlı yenidən təşkilatlanma.

Dərhal yenidən təşkilatlanma komandirin qısa zaman içərisində istəklərinə sürətlə cavab verir. Bu təşkilatlanma bölmələrin döyüş bölgəsindəki mövqeyində və ya onun yaxınlığında həyata keçirilir.

Hazırlıqlı yenidən təşkilatlanma dərinliklərdə, mənbələr və vaxt münasib olduqda aparılır. Bu növ yenidən təşkilatlanma ləvazimatın təmiri və onlara qulluq göstərilməsi üçün daha çox vaxt tələb edir və məhdud mənbələrin müəyyən edilməsinə imkan verir.

Yenidən təşkilatlanma yuxarı komandanlığın göstərişi ilə və bölmə komandirinin nəzarətində həyata keçirilir. Bölmələrin 65%-ə düşən qüvvələrinə rəğmən döyüş gücünü itirməmiş ola bilər və ya əksinə bir-iki komandiri itirməklə döyüş gücünün təsiri zəifləyə bilər. Komandanlığın qərarı heyətin itkisinə, təchizatın vəziyyətinə və bölmənin psixoloji vəziyyətinə bağlıdır. [2.158]

MÜDAFİƏ DÖYÜŞLƏRİNİN APARILMASI

Müdafiə – düşmən hücumlarının qarşısını almaq, onun məqsədinə çatmasına imkan verməmək, onu məğlubiyyətə uğratmaq, tapşırılmış və ya hücum döyüşləri ilə ələ keçirilmiş əlverişli və mühüm bir bölgəni (həyati əhəmiyyətli ərazini, obyektləri) əldə saxlamaq, ehtiyatların fəaliyyəti üçün vaxt qazanmaq, əks-hücum keçmək üçün əlverişli şərait yaratmaq, həmçinin əks-hücumu dəstəkləmək üçün aparılan döyüş növüdür. [1.133]

Briqada hücumun aparılması zamanı müdafiəyə keçərkən, briqadanın əsas qüvvələrinin lazımı vaxtda mühüm istiqamətdə cəmləşdirilməsi düşmən üzərində üstünlük qazanmağa, onun sayca üstün qüvvələrinin qarşısını almağa, bölmələrdən daha səmərəli istifadə etməyə, düşməni əlverişsiz şəraitlə qarşılaşdırmağa imkan verir.

Döyüşün aparılmasının yüksək fəallığı, qətiyyətliyi və fasiləsizliyi düşməni darmadağın etmək cəhdindən ibarətdir. Döyüşün fəallığı, qətiyyətliyi və fasiləsizliyi lazımı qədər məlumat toplamaqla təşəbbüsü ələ keçirmək və onu əldə saxlayaraq düşmənin niyyətini pozmaqla, döyüşü sutkanın bütün vaxtlarında və hər cür hava şəraitində aparılmaqla nüvə silahı və atəş tələfatının nəticələrindən çevik istifadə etməklə, qüvvə və vasitələrlə bacarıqla manevr etməklə, ikinci eşelonu (ehtiyatını) döyüşə yeridərək qüvvələrin vaxtında artırılması, gücləndirilməsi və ya dəyişdirilməsi, bölmələrin döyüş qabiliyyətinin tez bərpası və bir döyüş növündən digərinə keçməklə, sərf olunmuş döyüş sursatlarının, yanacağın və digər maddi vasitələrin yerinin vaxtında tamamlanması, eləcə də silahlara, döyüş texnikasına və digər texnikaya texniki xidmət etməklə əldə olunur, həmçinin bölmələrin mənəvi ruhunu yüksək saxlamaq, buna müvafiq olmalarını təmin etmək və hücum xarakterli hərəkət qabiliyyətlərini qorumaq üçün psixoloji cəhətdən hazırlanmaları və tabeçilikdə olan komandirlərin rəhbər vəzifələrini yerinə yetirmələri həyati əhəmiyyətə malikdir. [1.152]

Briqada komandiri vəzifə, düşmən, ərazi və hava, mövcud qüvvələrə və vaxta (VDƏM + V-a) görə irəlidə və ya dərinlikdə müdafiəyə qərar verə bilər. Ştatda olan, eləcə də əlavə verilmiş qüvvələrin və vasitələrin yerinə yetirəcəkləri tapşırıqları nəzərə alaraq məqsədəuyğun şəkildə tərtiblənməsi, daha yüksək döyüş qabiliyyətli (ştatda olan və əlavə verilmiş) qüvvələrin, eləcə də effektiv zərbə vasitələrinin düşmənin ehtimal olunan əsas hücum istiqaməti qarşısında qüvvə çoxluğu yaratmaqla tətbiqi, qüvvələrin və atəşin manevr əsas şərtidir.

Tapşırığın icrası zamanı mümkün dəyişiklər səbəbindən, komandirlər bölmələrindən vəziyyətə

görə çevik istifadə edəcək şəkildə hazırlıqlı olmalı və hərəkət tərzlərini öz bölmələrinin quruluşu ilə daha yuxarı bölmələrin quruluş və hərəkət tərzlərinə uyğunlaşdırmalıdır.

Briqadalar əsas döyüş sahəsinin irəlisində mühafizə, əsas döyüş sahəsində birinci xətt və ya ehtiyat bölmələri olmaqla müdafiədə iştirak edir və briqadaların vəzifələrinə müvafiq tapşırıqları yerinə yetirirlər. Müdafiədə taborlar öz mühafizələrini və dəstəklərini təmin edir və öz tərtibatlarında ehtiyat təşkil edirlər. Taborların əsas vəzifəsi briqadanın müdafiə bütövlüyü daxilində, digər taborlarla qarşılıqlı əlaqədə olaraq müdafiədə iştirak etmək və müdafiə bütövlüyünü qoruyub saxlamaqdır. [2.165]

NƏTİCƏ

1. İstifadə edilmiş mənbələrin təhlili göstərir ki, hücumun aparılması zamanı müdafiəyə keçmə taktikasının, müasir silah, döyüş və digər texnikaların döyüş imkanları nəzərə alınmaqla daima təkmilləşdirilməsi vacibdir.

2. Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü uğrunda Dağlıq Qarabağda aparılmış döyüş əməliyyatlarının təhlilinin nəticəsindən ortaya çoxlu sayda ideyalar çıxır. Bu ideyalar qoşunların gələcək döyüş əməliyyatlarına hazırlığı prosesində reallığa çevrilməlidir.

3. Daim inkişafda olan Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin, qabaqcıl dünya ölkələri ordularının müasir döyüş təcrübələrindən istifadə etməklə hücumun aparılması zamanı müdafiəyə keçmə taktikasının imkanlarının artırılması vacibdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ordu və Korpus əməliyyatı. Türkiyə SQ-nin Quru Qoşunları Təlimnaməsi (100–15) tərcümə, Bakı, 2005

2. Tank və motoatıcı briqada döyüşü. Türkiyə SQ-nin Quru Qoşunları Təlimnaməsi (194–5) tərcümə, Bakı, 2012

3. Quru Qoşunları Döyüş Nizamnaməsi. 1-ci hissə Rusiya SQ (Briqada) tərcümə. Bakı, 2013

РЕЗЮМЕ

ВО ВРЕМЯ АТАКИ ПЕРЕХОД МОТОСТРЕЛКОВОЙ БРИГАДЫ В ОБОРОНУ

Я. ИСМАИЛОВ

В этой статье описаны особенности наступления бригады, оценки обстановки при сложившейся ситуации, переходе к обороне и удержания района обороны при ведении наступления.

В настоящее время доказательством этому является высокая маневренность, сильная огневая возможность бригады при таких задачах, оснащённых современным вооружением, боевой и другой техникой, оптическими приборами и средствами

SUMMARY

ORGANIZE AND DISCHARGE MARCH Y. ISMAYILOV

In this article has been described offensive war of brigade, evaluation of the happened condition in the offensive war, defensive war during the offensive war and keeping defended terrain.

It is proof to have the abilities of highly maneuvering during carrying out of this kind of task, and devastative strike of brigades which are equipped with modern weapons, armoured and other vehicles, optical devices and means.

HÜCUMA HAZIRLIQ DÖVRÜNDƏ MABR QƏRARGAHIININ İŞİNİN TƏŞKİLİ

Mayor İsmayıl MƏDƏTOV

Açar sözlər: hücum hazırlıq, qərargahın işi, idarə heyəti, planlaşdırma, qarşılıqlı fəaliyyət, əməliyyat.

Ключевые слова: подготовка к наступлению, работа штаба, состав управления, планирование, взаимодействие, операция.

Keywords: preparation for assault, head quarters work, headquarter stuff, planning, mutual activity, operation .

Kifayət qədər vaxt olduqda (briqadalara 3-4 sutkadan az olmadan) və yuxarı komandanlığın əmri əsasında aparılır. Planlama işi hərbi qərar qəbulətmə prosesinə uyğun öncə yuxarı

ƏMƏLIYYATIN (DÖYÜŞÜN) HAZIRLIĞI DÖVRÜNDƏ QƏRARGAHLARIN İŞİNİN TƏŞKİLİ VƏ METODLARI

Əməliyyatın (döyüşün) uğurlu keçirilməsi bir-başına onun hərtərəfli və dəqiq hazırlığından asılıdır.

Əməliyyata (döyüşə) hazırlıq yuxarı komandanlıqdan döyüş əmrinin (döyüş sərəncamının) alınması ilə başlayır və qoşunların əməliyyata açılması ilə (hücum üçün çıxış rayonlarını tutmaqla) bitir.

Əməliyyatın (döyüşün) hazırlığı dövründə komandirlərin və qərargahların işinin təşkili və metodları aşağıdakılardan asılıdır:

- əməliyyat vəziyyətindən;
- verilən döyüş tapşırıqlarından;
- əməliyyatın (döyüşün) hazırlığına ayrılan vaxtdan.

Əməliyyatın (döyüşün) hazırlığı dövründə aşağıdakı iş metodları tətbiq edilir:

- təfərrüatlı (vaxt çox olduqda);
- sürətli (qısa müddət ərzində);
- cəld (döyüşün gedişində).

Tətbiq edilən iş metodlarından asılı olmayaq, hər bir halda qərargah bütün işlərini qoşunların əməliyyata (döyüşə) hazırlıq dövründə elə təşkil etməlidir ki, tabeçilikdə olan qoşunların əməliyyata (döyüşə) hazırlığına ümumi vaxtın üçdə-iki hissəsi ayrılınsın.

Təfərrüatlı iş metodu – qərargahların əsas iş metodudur.

komandanlıqda sonra isə ardıcıl tabelikdəki birliklərdə aparılır.

Yeyin iş metodu – vaxt məhdud olduğu dövrdə aparılır. Planlama işi hərbi qərar qəbulətmə prosesinə uyğun yuxarı komandanlıqla paralel olaraq aparılır.

Cəld iş metodu – qısa müddət ərzində, əsasən əməliyyatın gedişində aparılır.

Əməliyyata (döyüşə) hazırlıq üçün tapşırıqlar, qərargah tərəfindən işlənmiş təqvim planı əsasında həyata keçirilir.

Qoşunların əməliyyata (döyüşə) hazırlığı dövrünün bütün hallarında qərargahların iş metodları və işlərinin təşkili hissələrin (bölmələrin) fasiləsiz idarəedilməsini, vaxtlı-vaxtında qərar qəbul edilməsini və qoşunlara döyüş tapşırığının verilməsini təmin etməlidir.

Əməliyyatın (döyüşün) hazırlığına daxildir:

- əməliyyatın (döyüşün) təşkili;
- qoşunların (briqadanın, taborun) əməliyyata (döyüşə) hazırlanması;
- əməliyyat (döyüş) ərazisinin hazırlığı;
- qoşunların əməliyyata (döyüşə) hazırlığına nəzarət;

– komandirin, müavinlərin, qərargahın, qoşun növü və bölmə rəislərinin tabeçilikdə olan hissə və bölmələrdə praktiki işi və digər tədbirlər.

ƏMƏLIYYATA (DÖYÜŞƏ) QƏRAR QƏBUL EDİLMƏSİNDƏ İŞİN TƏŞKİLİ

Komandirin və qərargahın bilavasitə əməliy-

yatın (döyüşün) hazırlığı işi yuxarı komandanlıqdan döyüş əmri (döyüş sərəncamı) alınması ilə başlayır.

Döyüş tapşırığını aydınlaşdıraraq komandir aşağıdakıları anlamalıdır:

– gələcək fəaliyyətin məqsədini, böyük rəisin niyyətini (əsasən düşmənin darmadağın edilməsinin üsullarını), briqadanın hərəkət zolağında yuxarı komandanlığın güc və vasitələri ilə məhv edilən obyektlər və hədəfləri;

– öz birləşməsinin (hissəsinin) tapşırıqlarını, əməliyyat (döyüş) düzülüşündə yerini və əməliyyatda rolunu;

– qonşu birləşmələrin tapşırıqlarını, onlarla ara xətlərini, qonşu birləşmələrlə və digər qoşun növləri ilə qarşılıqlı əlaqələrin qaydalarını;

– birləşmənin (hissənin) döyüş tapşırığını yerinə yetirməyə hazırlıq vaxtını;

– əməliyyatın (döyüşün) hazırlığına vaxtın hesabını;

– əməliyyat vəziyyətinin qiymətləndirilməsini;

– əməliyyat ərazisinin qiymətləndirilməsini.

DÖYÜŞ TAPŞIRIQLARININ VERİLMƏSİ

Tabeçilikdə olan, əmr verilən və dəstəkləyən hissələrə (bölmələrə) döyüş tapşırıqları, döyüş əmrləri və ya döyüş (ilkin döyüş) sərəncamları şəxsən komandir və ya onun göstərişi ilə qərargah rəisi tərəfindən qoyulur.

Birinci növbədə döyüş tapşırıqları əsas tapşırıqları həyata keçirən və ya verilən tapşırıqların həyata keçirilməsinə hazır olmaq üçün çox vaxt tələb edən hissələrə (bölmələrə) qoyulur.

Komandir tərəfindən şifahi verilən döyüş əmrləri (döyüş sərəncamları) təyin edilmiş qərargah zabiti tərəfindən yazılır, döyüş sənədi növündə hazırlanır və aidiyyəti üzrə tabeçilikdə olan komandirə (rəisə) çatdırılır.

Tabeçilikdə olan komandirlər (rəislər) şifahi alınan əmrlərin (sərəncamların) yazılı təsdiqini gözləmədən icra etməlidirlər.

Döyüş əmri və döyüş sərəncamları qısa, aydın və ikiliməna ifadə edilməsi istisna olunmaqla hazırlanır. Bu sənədlərdə, tabeçilikdə olan komandirlərə, yalnız verilən tapşırığın aydınlaşdırılması, qərar qəbul edilməsi, qarşılıqlı əlaqənin təşkil edilməsi və qoşunların döyüşə hazırlanması üçün məlumatlar göstərilir.

rılması, qərar qəbul edilməsi, qarşılıqlı əlaqənin təşkil edilməsi və qoşunların döyüşə hazırlanması üçün məlumatlar göstərilir.

Döyüş əmrləri, döyüş sərəncamları və döyüş təminatı növləri üzrə sərəncamlar təyin edilmiş formatda yazılır.

Döyüş əmrində göstərilir:

Aidiyyətli:

(a) Xəritələr;

(b) Sənədlər.

Saat qurşağı : C

Təşkilatlanma : Əlavə A

1. Vəziyyət:

a. Düşmən qüvvələri;

(1) Əlavə B;

(2) Tərtibi, tərkibi, qüvvəsi;

(3) Ehtimal olunan fəaliyyət tərzii;

b. Dost qüvvələri;

(1) Yuxarı birlik (birləşmə, hissə, bölmə);

(2) Qoşular;

(3) Dəstəkləyən qüvvələr;

(4) Marağında fəaliyyət göstərən qüvvələr.

c. Tabeliyə verilən və alınan qüvvələr;

(1) Tabeliyə verilənlər;

(2) Tabelikdən alınanlar.

2. Vəzifə:

Qarşıya qoyulan döyüş tapşırığı;

3. İcra:

a. Komandirin niyyəti;

b. Əməliyyatın konsepsiyası (əməliyyatın məqsədi, icra olunacaq tapşırıqlar, əməliyyatın mərhələləri və hər mərhələdə tapşırıqların yerinə yetirilməsi qaydası, birliklərin (birləşmə, hissə və bölmələrin) fəaliyyəti, atəş dəstəyi, müşahidə, kəşfiyyat, mühəndis təminatı, aviasiya dəstəyi də açıqlanmaqla);

c. Tabelikdəki birlik, birləşmə, hissə və bölmələrə tapşırıqlar;

d. Koordinasiya təlimatı (qarşılıqlı əlaqənin təşkili və saxlanması).

4. maddi-texniki təminat

5. idarəetmə və rabitə

a. İdarəetmə:

(1) Yuxarı komandanlığın əsas idarəetmə məntəqəsi;

(2) İdarəetmə məntəqələrinin yerləri;

(3) İdarəetmə məntəqələrinin yerdəyişmə istiqamətləri.

b. Rabitə:

(1) Əlavə H;

(2) Rabitədən istifadə qaydaları və iş rejimləri.

**ƏMƏLİYYATIN (DÖYÜŞÜN)
PLANLAŞDIRILMASI**

Komandir öz qərargahı ilə birgə əməliyyatın (döyüşün) planlaşdırılmasını həyata keçirir.

Planlaşdırma aşağıdakıları təmin etməlidir:

– hissələrin (bölmələrin) döyüş imkanlarının tam və effektiv istifadəsini;

– əsas istiqamətdə güc və vasitələrin qətiyyətli cəmləşdirilməsini;

– düşməyə güclü zərbə endirilməsini və ona etibarlı atəşlə zərər vurulmasını;

– əməliyyatın (döyüşün) gedişində qüvvələrin artırılması üçün güc və vasitələrlə manevr edilməsini;

– qoşunların döyüş qabiliyyətinin saxlanılmasını və onun qısa zamanda bərpa edilməsini;

– idarəetmə sisteminin daim saxlanılmasını.

Əməliyyatın (döyüşün) planlaşdırılmasının əsasını əməliyyat əmri təşkil edir.

Əməliyyat əmri bilavasitə qərargah rəisinin rəhbərliyi altında, ciddi məhdudlaşmış şəxslər cəlb edilməsi ilə işlənir (hazırlanır).

Əməliyyat əmri özündə əlavələri birləşdirir.

Əməliyyat əmrinin əlavələri aşağıdakılardır:

– əlavə A. Təşkilatlanma;

– əlavə B. Kəşfiyyət;

– əlavə C. Əməliyyat sxemi;

– əlavə D. Atəş dəstəyi;

– əlavə E. İdarəetmə və cavabdehlik;

– əlavə F. Mühəndis təminatı;

– əlavə G. Hava hücumundan müdafiə;

– əlavə H. Rabitə;

– əlavə İ. Maddi-texniki təminat;

– əlavə J. Nüvə, bioloji və kimyəvi mühafizə;

– əlavə K. Hərbi polis;

– əlavə L. Ərazi kəşfi və müşahidə;

– əlavə M. Dərin əməliyyatlar;

– əlavə N. Arxa bölgə təhlükəsizliyi;

– əlavə O. Hava sahəsinə nəzarət;

– əlavə P. Şəxsi heyət;

– əlavə Q. Əməliyyatın təhlükəsizliyi;

– əlavə R. Psixoloji əməliyyat;

– əlavə S. Aldatma əməliyyatı;

– əlavə T. Radioelektron mübarizə;

– əlavə U. Hərbi-mülki əməkdaşlıq;

– əlavə V. Kütləvi informasiya vasitələri ilə əlaqə.

Əməliyyat (döyüş) planının sənədləri komandirin əməliyyat (döyüşə) qərarına uyğun olmalıdır. Bütün sənədlər iş qrafikində təyin edilmiş qaydalarla və müddətlərlə hazırlanır.

Hər bir şəraitdə döyüş sənədlərinin hazırlanması, qoşunlara vaxtılı-vaxtında döyüş tapşırıqlarının verilməsini və əməliyyatın (döyüşün) təşkilini gecikdirməməlidir.

Korpus komandirinin hücum əməliyyatına qərarı 1:100 000 miqyaslı xəritədə işlənir və hazırlanır. Briqada komandirinin hücum döyüşünə qərarı 1:50 000 miqyaslı xəritədə işlənir və hazırlanır.

Xəritədə aşağıdakı hərbi işarələr əks etdirilir:

Əsas işarələr:

– hissə (birləşmə, birlik), komanda məntəqəsi və qərargah işarələri;

– məntəqə, obyekt işarələri;

– xətt, bölgə və rayon işarələri.

Xüsusi işarələr:

– silah, texnika işarələri;

– qurğu, mövqə işarələri;

– maneə işarələri;

– yol, körpü işarələri;

– xüsusi məntəqə və digər işarələr;

Kənar məlumatlar:

– mənsubiyyət;

– hissənin adı və ya silahın tipi (çapı);

– hərəkət qabiliyyəti;

– gücləndirilmə vasitələri;

– tarix, saat;

– əlavə məlumatlar.

Əlavə işarələr:

– qoşun növü işarəsi;

– səviyyə işarəsi;

– tapşırıq, fəaliyyət, vəziyyət açıqlayan işarələr.

ƏMƏLIYYATIN MƏŞQ ETDİRİLMƏSİ

Əməliyyat məşqi – əməliyyatın faktiki yerinə yetirilməsinin əməliyyat iştirakçıları tərəfindən məşq etdirilməsidir. Bu iştirakçıların əməliyyatla daha yaxından tanış olmasını təmin edir və döyüş səhnələrini canlandıraraq vizual görüntü yaradır. Bu vizual görüntülər iştirakçılara əməliyyatın gedişində ərazidə yaxşı səmtləşməyə, mürəkkəb şəraitdə və gözlənilməz hallarda cəld və düzgün qərarlar qəbul etməyə köməklik edir. Bundan başqa, döyüş tapşırıqlarının təkrarlanması həlledici fəaliyyətlərin icrası ardıcılığının onların zehinlərində həkk olunmasına səbəb olur.

Əməliyyatın məşq etdirilməsi həm də planlaşdırma prosesində gözdən yayınan bəzi səhvlərin aşkar edilərək, gecikdirilmədən aradan qaldırılmasına xidmət edir (əməliyyat əmrinə düzəlişlər fraqmental əmr vasitəsilə tabelikdəkilərə çatdırılır).

Vaxt – məşqlərin keçirilməsi üçün ən vacib amildir, vaxt komandirin və qərargahın sərəncamında olan ən qiymətli resursdur. Tələb olunan vaxt, məşq etdirilərək tapşırıqların mürəkkəbliyindən məşqin tipi və keçirilmə metodlarından asılı olaraq dəyişir. Vaxt məhdud olduqda qərargah qısaltılmış məşqlər keçirərək yalnız kritik hadisələr üzərində dayanır.

Hücum əməliyyatında qərargah ilk növbədə irəliləmə və açılma (başlangıç vəziyyəti tutma), üzərindən aşma, hədəfə doğru hərəkət, hədəfə hücum və hədəfi ələ keçirmə fəaliyyətlərinin məşqinə diqqət yetirməli və zəruri olduqda digər suallara baxmalıdır. Əməliyyatın xüsusiyyətlərindən, qərargahın hazırlıq səviyəsindən və komandirin tələblərindən asılı olaraq məşqin gedişində baxılan kritik hadisələrin siyahısı da müxtəlif olacaqdır.

Məşqin tipləri.

Məşqin beş tipi mövcuddur:

- təsdiq brifinqi;
- təqdim brifinqi;
- müştərək qüvvələrin məşqi;
- təminat məşqi;
- döyüşün və ya əməliyyat prosedurlarının məşqi.

Təsdiq brifinqi – tabelikdəki komandir tərəfindən tapşırığın alınması ilə dərhal keçirilir. Tabelikdəki komandirlər yuxarı komandirə oyunun niyyətini, öz tapşırıq və məqsədlərini, əməliyyatda özlərinin və qonşularının vəzifələrini nə cür anladıklarını məruzə edirlər.

Təqdim brifinqi – tabelikdəki komandir tərəfindən hərbi qərar qəbul etmə prosesi boyu keçirilir. Yuxarı komandirə planlaşdırmanın gedişi barədə məlumatlar və qəbul olunmuş qərar təqdim edilir. Bu yuxarı komandanlığa tabelikdəkilərin planlaşdırma fəaliyyətlərinə nəzarət və koordinasiya etməyə imkan verir.

Bundan başqa, yuxarı komandanlıq:

- əməliyyatın konsepsiyasındakı problemləri aşkar edə bilər;
- tabelikdəki komandirlərin konsepsiyasındakı problemləri aşkar edə bilər;
- tabelikdəkilərin niyyətlərinin onların vəzifələrinə uyğunluğunu araşdırmağa bilər.

Müştərək qüvvələrin məşqi – ümumqoşun qüvvələrinin komandanlığı tərəfindən, bir qayda olaraq tabelikdəki komandanlıqlara öz əməliyyat əmrlərini verdikdən sonra keçirilir.

Bu məşq təminat verir:

- tabelikdəki bütün hissələrin və qoşun növlərinin planları sinxronlaşdırılıb;
- tabelikdəki bütün hissələrin planları komandirin niyyətinə cavab verir.

Təminat məşqi – bir və ya bir neçə təminat növü üzrə keçirilə bilər. Təminat məşqi hərbi qərar qəbul etmə prosesi boyunca, aşağıdakı məqsədlərlə keçirilir:

- vəzifənin yerinə yetirilməsi üzrə yuxarı komandanlığın planının təmin olunmasına əmin olmaq;
- təminat planını manevr planı ilə sinxronlaşdırmaq.

Döyüşün və ya əməliyyat prosedurlarının məşqi – bütün səviyyələrdə keçirilir və döyüşün aparılması ardıcılığının və əməliyyat prosedurlarının hamı tərəfindən düzgün mənimsənilməsinə imkan verir. Bu məşq, həm hərbi qərar qəbul etmə prosesi boyunca, həm də qərar qəbul edildikdən sonra keçirilir.

MƏŞQİN KEÇİRİLMƏSİ METODLARI

Məşqin keçirilməsi metodları müxtəlif ola bilər, lakin altı əsas metod mövcuddur:

– tam tərkibdə, bütün silah və ləvazimat ilə məşq;

– məhdud qüvvələrlə məşq;

– ərazi maketi üzərində məşq;

– xəritə eskizləri üzərində məşq;

– xəritə üzərində məşq;

– radio-məşq.

Tam tərkibdə, bütün silah və ləvazimat ilə məşq – vəzifənin icrasının bütün iştirakçılar tərəfindən tam və təfərrüatlı başa düşülməsinə imkan verir. Məşq ərazidə keçirilir və məşqə əməliyyatda iştirak edəcək bütün qüvvələr tam tərkibdə silah və ləvazimatla tam təchiz edilmiş vəziyyətdə çıxarılır. Bu, ən çox qüvvə, vaxt və resurs tələb edən mürəkkəb bir məşqdır və döyüş səhnəsinin sürətini yaradır.

Vaxtın – həm hazırlığına, həm də keçirilməsinə böyük vaxt tələb olunur. Daha çox aşağı səviyyələrdə keçirilir və onlar üçün ən effektiv məşq formasıdır.

Səviyyə. – Bütün səviyyələrdə eyni vaxtda keçirilir, bu zaman aşağı səviyyələr yuxarı hissələrin bir hissəsi kimi iştirak edir.

Təhlükəsizlik – qoşunların hərəkəti düşmənin diqqətini cəlb edə biləcəyindən, təhlükəsizlik tədbirlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Düşmən məşqi müşahidə edəcəyi təqdirdə əməliyyatın niyyətini aşkar edə bilər.

Ərazi. – Məşqin keçiriləcəyi ərazi mümkün qədər əməliyyat bölgəsinə uyğun olmalı və ərazi məşqin keçirilməsinə əvvəlcədən hazırlanmalıdır.

Məhdud qüvvələrlə məşq – yalnız komandirin təyin etdiyi komanda və qüvvələrlə keçirilir. Keçirilmə qaydası tam tərkibdəki məşqə uyğundur, yalnız aşağı səviyyələrdəki hissələrin bəziləri məhdud tərkibdə cəlb edilir və ya yalnız komandaları ilə təmsil edilir. Tam tərkibdəki məşqə nisbətən daha az qüvvə, vaxt və resurs tələb edir.

Vaxt. – Tam tərkibdəki məşqə nisbətən məşqin hazırlığına daha az vaxt tələb olunur.

Təhlükəsizlik. – Daha az qüvvə cəlb olunduğu üçün daha təhlükəsizdir, lakin qoşunların hərəkətinin düşmən tərəfindən müşahidə olunması təhlükəsi qalır.

Ərazi. – Tam tərkibdəki məşqdə olduğu kimi, ərazinin əvvəlcədən hazırlanmasına ehtiyac var.

Ərazi maketi üzərində məşq – qoşunların cəlb edilməsi ilə keçirilən məşqlərə nisbətən daha az qüvvə, vaxt və resurs tələb edir. Məşq ərazinin relyefi nəzərə alınaraq keçirilir.

Vaxt. – Məşqin keçirilməsinə az vaxt tələb olunsada maketin hazırlanması çoxlu vaxt və qüvvə tələb edir.

Səviyyə. – Maketin miqyası müəyyən bir səviyyəli hissə üçün nəzərdə tutulduğundan yalnız 1 və ya 2 səviyyəli məşqin keçirilməsi effektivdir.

Təhlükəsizlik – məşq iştirakçılarının maket ətrafında toplaşması düşmən tərəfindən müşahidə edilə bilər. Maket məşqin keçirilməsindən sonra məhv edilməlidir.

Ərazi. – Maket mümkün olduğu qədər ərazi relyefini düzgün əks etdirməlidir.

Xəritə eskizləri üzərində məşq – irimiqyaslı xəritə eskizləri üzərində keçirilir və eyni vaxtda bütün iştirakçıların eskizləri görməsinə imkan verir. Hazırlanmasına və keçirilməsinə az vaxt sərf olunur. Ərazinin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması çətinləşir.

Xəritə üzərində məşq – planlaşdırma prosesində istifadə edilən xəritə və krokilər üzərində keçirilir. Ayrıca hazırlıq tələb etmir, yalnız məşqin bilavasitə keçirilməsinə vaxt sərf olunur. Ərazinin xüsusiyyətləri yalnız xəritə üzərində oxunur.

Radio-məşq – komanda-qərargah heyətinin qoşunların idarə edilməsi üzrə məşq etdirilməsidir. Məşqin keçirilməsi üçün məşq iştirakçıları müvafiq radiovasitələrlə, plan və krokilərin sürətləri ilə təmin edilməlidirlər.

Vaxt – məşqə hazırlıq, xüsusilə də onun keçirilməsi böyük vaxt sərf tələb edir. Belə ki, məşqin gedişində komandalər və məruzələlər texniki rabitə vasitələrində real olaraq yerinə yetirilir və əməliyyat proseduralarının icra ardı-

cılığına riayət edilir.

Təhlükəsizlik – düşmənin radio danışıqları dinləyə biləcəyi üçün çox təhlükəlidir. Keçiriləcəyi təqdirdə düşmənin texniki kəşfiyyat vasitələrinə qarşı effektiv tədbirlər görülməlidir.

NƏTİCƏ

Nəticə olaraq bildirirəm ki, müasir döyüş əməliyyatlarının planlaşdırılması, hazırlığı və keçirilməsi hücum hazırlıq dövründə MABr qərargahının işinin təşkilində əsas xüsusiyyətlərdən biri olacaqdır. Hal-hazırda qərargahlarda istifadə olunan əməliyyata hazırlıq və qərargah prosedurları ədəbiyyatı olduğunu nəzərə alsaq, gələcək döyüşlərdə qərargahın işinin təşkilində mühüm rol oynadığı üçün daha da geniş mənimsənilməsi məqsədəuyğundur.

Döyüşə hazırlıq zamanı qərargahın işinin yüksək səviyyədə təşkili zabidlərin yüksək peşəkarlığa malik olmasından, qərargahın işinin bacarıqla və müstəqil şəkildə planlaşdırılması və praktiki cəhətdən məharətlə icra edilməsindən bilavasitə asılıdır. Bütün hallarda qərargahın işinin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinə yalnız idarə heyətinin deyil, həm də bütün qoşun növlərinin şəxsi heyətinin əməyi nəticəsində nail olunur.

Gələcəkdə hücum döyüşləri zamanı qərargahın işinin yerinə yetirilməsində əsas rolu yüksək bacarığa malik olan komandir heyəti oynayacaqdır. Bu mənada, qoşunların hücum döyüşünü müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək üçün, qərargahın işinin, planlaşdırılması zamanı qarşılıqlı fəaliyyətlərin, istənilən şəraitlərdə müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi öz əhəmiyyətini itirməyəcək, daha da aktual olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ordu və korpus əməliyyatı (böyük hərbi birləşmələr). Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Hərbi Akademiyası, 2 fevral 2005
2. Əməliyyata hazırlıq və qərargah prosedurları. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Hərbi Akademiyası, 29 oktyabr 2010

РЕЗЮМЕ

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ШТАБА МОТОСТРЕЛКОВОЙ БРИГАДЫ ПРИ ПОДГОТОВКЕ НАСТУПЛЕНИЯ

И. МАДАТОВ

В статье описаны организация и методы работы управления штаба при подготовке наступления, общие обязанности офицеров штаба, методы последовательной и параллельной работы штаба, организация работы при принятии решения, отдача боевых задач, планирование операции, организация работы управления штаба при взаимодействии.

SUMMARY

ORGANIZATION AND METHODS OF THE STAFF PARATION FOR THE OFFENSIVE WAR

I. MADATOV

In this article it has been reflected the organization and methods of the staff during the preparation for the offensive war, the command duties of HQ officers, sequence in methods of work, the method of parallel work, the organization of work in the resolution of the operation, giving instruction to the battle planning of operation, the mutual relation in the organization of work and the activity of staff.

ZENİT-RAKET QOŞUNLARININ HİSSƏ VƏ BİRLƏŞMƏLƏRİNDƏ DÖYÜŞ TƏTBİQİNİN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ VƏ MAHIYYƏTİ

Mayor Ramil SƏFƏRLİ

Açar sözlər: zenit-raket qoşunları, ordu aviasiyası, radiotexniki bölmələr, hava hücum vasitələri, zenit idarəolunan raket.

Ключевые слова: зенитно-ракетные войска, штурмовая авиация, радиотехнические подразделения, средства воздушного нападения, зенитная управляемая ракета.

Keywords: guided missile troops, attack aviation, radar units, air attack atems, guided missile.

– qoşunların manevri, güc və vasitələri, əvvəlcədən ehtiyatların yaradılması, onların vaxtlı-vaxtında istifadəsi və bərpaetmə bacarığı;

– gözlənilməz hərəkətlərin təmini, tapşırıqın yerinə yetirilməsi düşmən üçün göz-

Hərb məharətinin prinsipləri özündə xüsusi qaydaları, silahlı qüvvələrin müxtəlif qoşun növləri ilə döyüşlərin aparılmasını və hazırlığını əks etdirir. Zenit-raket qoşunlarının döyüş tətbiqinin əsas prinsipləri hava hücumundan müdafiə qoşunlarının döyüş nizamnaməsində təyin olunub və buraya iki prinsip daxildir:

Birinci, zenit-raket qoşunlarının taktiki, birləşmə və hissələri üçün xarakterik prinsipdir;

İkinci, zenit-raket qoşunlarının hərbi məharətinin ümumi, yəni döyüş tapşırıqının yerinə yetirilməsi üsullarını açıqlayan prinsipdir.

Hərb sənətinin bütün prinsip sistemi ümumi və hissəvi olaraq iki yerə bölünür.

Ümumi prinsipləri – hərbi məharətin ilkin vəziyyətinin hazırlığı və strateji hərbi hərəkətlərin aparılması, əməliyyat və taktiki miqyasda bütün silahlı qüvvələrdə tətbiq olunur.

Bu halda əsas prinsipləri yada salaq:

- silahlı qüvvələrin daimi döyüş hazırlığı;
- bütün növ qoşunların uyğunlaşdırılmaqla birgə tətbiqi və qarşılıqlı əlaqələri;
- əsas tapşırıqın yerinə yetirilməsi üçün vacib istiqamətlərdə gücün cəmləşdirilməsi;
- tapşırıqın yerinə yetirilməsi üçün lazım olan fasiləsiz döyüş hərəkətləri və yüksək döyüş vəziyyətinə gətirilməsi;

lənilməz üsulların tətbiqi;

– qoşunların döyüş qabiliyyətinin vaxtlı-vaxtında bərpa və saxlanması, döyüş hərəkətlərinin və əməliyyatın hərtərəfli təmin edilməsi;

– qoşunların etibarlı və fasiləsiz (güclərin) idarə edilməsi, seçilmiş hədəfdən kənara çıxmağa, qoyulmuş tapşırıqın və qəbul edilmiş qərarın yerinə yetirilməsi.

Zenit-raket hissə və birləşmələrində döyüşün aparılması və təşkili üsulları nəzəri araşdırma əsasında formalaşmalıdır. Bu prinsiplərin məzmunu və mahiyyətini açaq.

Döyüş hazırlığı – qoşunların müxtəlif mühit və şəraitlərdə döyüşə başlaması və döyüş tapşırıqını təyin olunmuş vaxtda müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmə qabiliyyətidir. Daima yüksək döyüş hazırlığı zenit-raket qoşunlarının birləşmələri (hissələri) qoyulmuş döyüş tapşırıqlarını müxtəlif mühit və şəraitlərdə yerinə yetirməsi üçün vaxtlı-vaxtında döyüşmək qabiliyyətinə deyilir. Döyüş hazırlığının yüksəldilməsi sosial-siyasi və hərbi-texniki faktorlardan irəli gəlir. Bu vəzifəyə kompleks yanaşmanı belə sıralaya bilərik. Döyüş hazırlığının kompleks xarakterli tərkibi bütün tədbirlərin sistem əsasında keçirilməsi və yüksəldilməsinə kompleks yanaşma tələb edir. Zenit-raket qoşunları üçün onların

içindən əvvəlcədən (özüyəriyən divizionlar – təyin olunmuş vaxtda) döyüş düzülüşünə açılması, atəş sisteminin yaradılması, kəşfiyyat və idarəetmə; silahların və hərbi texnikanın döyüş tətbiqinə daima hazır olması, şəxsi heyətin döyüş tapşırığının yerinə yetirilməsi, döyüş növbəsinin təşkili və aparılması; hava düşməninin uçuş vaxtını nəzərə alaraq briqadanın təyin olunmuş müddətdə hazırlıq vəziyyətinə gətirilməsi.

Divizionlar üçün çatma vaxtı – öndə olan radiotexniki bölmələrin düşmənin hava hücum vasitələrini aşkaretmə vaxtından zenit-raket qoşunlarının məhvetmə zonasının uzaq məsafəsinə çatma vaxtıdır. Briqada üçün çatma vaxtı divizionlara olan ən az uçuş vaxtıdır.

Müdafiə olunan obyektlərə yaxınlaşarkən hava düşməninin tapşırığı yerinə yetirmə həddinə qədər məhv edilməsi, zenit-raket qoşunları birləşmə və hissələri döyüşün aparılması və zenit-raket müdafiəsinin birləşmə və hissələri döyüşün aparılması və zenit-raket müdafiəsinin təşkili prinsipinə əsaslanır. Bu prinsipin reallaşması müdafiə olunan obyektə hava düşməninin buraxılmaması tapşırığıdır.

Zenit-artilleriya qruplaşmaları ölkənin mühüm obyektlərinin müdafiəsinin dairəvi bağlanma prinsipi ilə obyektin yaxınlığına soxulmuş düşmənin ehtimal olunan bombaatma həddinə çatmadan və onun öz döyüş tapşırığını yerinə yetirmədən məhv edilməsi tələblərini böyük məsuliyyətlə qarşılamadır.

Orta çaplı zenit batareyasının əsas hissəsi və **hərbi dövr**dən sonra böyük çaplılar da ehtimal olunan bombaatma həddi dairəsinin önündə, atəş həddində yerləşdirilir. Atəş həddini keçmiş düşmən aviasiyası ilə mübarizə aparmaq üçün daxildə atəş hədləri yaradılmalıdır.

Vacib obyektlərin, administrativ – sənaye mərkəzlərinin sərhədlərində kiçik hündürlükdə, kiçik çaplı zenit artilleriyası ilə bilavasitə müdafiənin təşkili əlavə edilmişdir. Amma aviasiyanın keyfiyyətli inkişafı müdafiə olunan obyektlərin sərhədlərində kiçikçaplı artilleriyanın yerləşdirilməsini qeyri-məqbul edir, ona görə ki, təyyarələr döyüş tapşırığını yerinə

yetirdikdən sonra mübarizəyə qoşulurlar. Ona görə də kiçik çaplı zenit artilleriyasının böyük hissəsi əsas atəş həddində yerləşdirilir. Bununla zenit artilleriyasının atəş sıxlığı artırılır və böyük və orta çaplı zenit batareyalarının qorunmasına nail olunur.

Hal-hazırda düşmən havadan zərbələr endirmək üçün müxtəlif tipli hava hücumu vasitələrindən istifadə edir: bomba və idarəolunan raketdaşıyan təyyarələrdən, müxtəlif bazalı qanadlı raketlərdən, məsafədən idarəolunan pilotsuz uçuş aparatlarından və s.

Döyüş tapşırığını yerinə yetirmə həddi – düşmən aviasiyası o həddə çatdıqda qorunan obyektə məhvetmə vasitələrindən istifadə etmək bacarığındadır.

Qorunan obyektin sərhədindən döyüş tapşırığını yerinə yetirmə həddinin uzaqlığı hədəfin hündürlüyündən, uçuş sürətindən və onların tətbiq etdiyi məhvedici vasitələrdən asılıdır.

Bütün hava hücumu vasitələrinin ehtimal olunan uçuş sürəti və hündürlükləri qorunan obyektlərin sərhədlərinə nisbətən geniş sahədə dəyişir.

Düşmənin döyüş tapşırığını yerinə yetirmə həddinin mümkün sahəsini bütün birləşmənin nəzərə alması lazımdır.

Ona görə də bu prinsipin reallaşdırılması fəvqəladə şəraitdə çətindir, müxtəlif tipli zenit-raket komplekslərin tətbiqini tələb edir. Bu işə onları məhvetmə zonalarından döyüş tapşırığını yerinə yetirmə həddindən önə çıxarmadan asılıdır. Atəşin aparılması, adətən ordu aviasiyası ilə hava hücumundan müdafiə qoşunlarının qüvvələri və silahlı qüvvələrin başqa növləri ilə qarşılıqlı əlaqə yaratmaq, qoşunların və obyektlərin hava hücumundan müdafiə tapşırığının həllində əməliyyat – taktiki axtarışların yeni aspektləri, uçuşda məhvetmə vasitələri ilə effektiv mübarizənin təmin edilməsilə nail olunur.

Döyüş fəaliyyətlərinin hazırlığı zamanı zenit-raket qoşunları qruplaşmalarının yaradılması yuxarıda göstəriləndi kimi, o vaxt yerinə yetirilir ki, qorunan obyektə və rayona zərbə variantı seçimində düşmən üstünlüyə malik olsun. Düşmən müharibə və hərbi əməliyyatlar zama-

nı az bir müddətdə qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün hər b sənətinin prinsiplərini rəhbər tutaraq ilk növbədə vacib (strateji və əməliyyat əhəmiyyəti olan) obyektlərə və rayonlara cəmləşdirilmiş zərbə endirməyə çalışacaq.

Hava hücumundan müdafiənin effektivliyi obyektlərin (iqtisadi, hərbi və başqa) təhlükəsizliyini təmin edəcək, eləcə də bütöv silahlı qüvvələrin və ölkənin hava hücumundan müdafiəsinin effektivliyini artıracaqdır.

Ona görə də, obyektlərin və rayonların öncəlik dərəcəsinə görə himayə olunması, əsasən zenit-raket müdafiəsi, onlardan daha vacibinin himayəsi üçün gücün cəmləşdirilməsi, həmişə olan güc və vasitələrlə lazımi şəraitdə nailiyyət əldə edilməsidir.

Lokal müharibənin təcrübəsi göstərir ki, bu prinsipin nəzərə alınmaması güc və vasitələrin səpələnməsinə gətirib çıxarır və nəticədə hava hücumundan müdafiənin effektivliyini azaldır.

Yuxarıda göstəriləyi kimi, obyektlərin müdafiəsi dairəvi olmalıdır. Bunu Liviyada olan döyüş əməliyyatlarının təcrübəsi bir daha təsdiq etdi. Briqadanın əsas obyekti olan Tripolinin cənub istiqamətdən zenit-raket atəş sistemində 100 m aşağı hündürlükdə boşluq var idi və qarşı tərəf bundan istifadə edərək zərbə vurmaq üçün 6 ədəd F-111-dən istifadə etmişdir. Amma bu ehtimal olunan istiqamətdə hərəkətlərin vacibliyini və düşmən üçün gözlənilmədən bu istiqamətdə öz qüvvələrinin cəmləşməsi ehtimalını azaltmır.

Müəyyən hündürlük diapazonlarında düşmən zərbələrinin qarşısının alınması üçün tam və bərabər güclərin cəmləşdirilməsi labüddür. Qüvvələrin belə cəmləşdirilməsi müdafiənin quruluşunun xarakterini, zenit-raket qoşunları birləşmə və hissələrində döyüş düzülüşünün əsas parametrlərinin seçilməsini təyin edir.

Zenit-raket qoşunlarının cəmləşmiş gücünə zenit-raket müdafiəsi üçün ayrılmış əsas qüvvə və vasitələrlə nail olunur. Briqadanın müdafiəsinin eşelonlaşdırılması döyüş düzülüşünün sıxlığı, hissə və bölmələrin manevrinin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi, silahların tətbiqi, düşmənin məhv edilməsi üçün böyük imkanlara

malik olması, adi və nüvə döyüş sursatlarının, raket ehtiyatının artırılmasından asılıdır. Düşmən üzərində üstünlüyə müdafiənin "elastikliyi" ilə nail olunur. Bu zaman düşmənin müxtəlif hərəkət variantlarına əks-təsir qabiliyyəti, öz qoşunlarımızın effektiv hərəkətidir. İndiki vəziyyət, eləcə də zenit-raket müdafiəsinin dayanıqlığının artırılması onun mobillik (hərəkətlilik) problemini ön plana çıxarır.

Obyektlərin (rayonların) müdafiəsi üçün qarışıq tərkibli briqadanın müxtəlif tipli zenit-raket komplekslərinin (sistemlərin) uyğunlaşmış birgə tətbiqi, zenit-raket qoşunlarının taktiki hissə prinsipi, zenit-raket müdafiəsinin müasir inkişaf mərhələsi, onun vacib təkmilləşdirmə istiqamətlərini təyin edir.

İndiki vaxtda düşmən müxtəlif hava hücumu vasitələrinə malikdir. Belə hava düşməni ilə mübarizə zenit-raket silahlarının imkanlarının universallaşmasını tələb edir. Ona görə də obyektlərin hava hücumundan müdafiə tapşırığının yerinə yetirilməsinə müxtəlif təyinatlı zenit-raket sistemləri cəlb olunur.

Müxtəlif tipli zenit-raket komplekslərinin birgə tətbiqindən yüksək effektivliklə və zenit-raket komplekslərinin imkanlarından maksimum istifadə etməklə digər obyektlərin (rayonların) bütün hündürlüklərdə zenit-raket müdafiəsinə uyğun olaraq daha yüksək dayanıqlı atəş sistemi, kəşfiyyat və idarə etməni təmin etmək olar.

Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, zenit-raket qoşunlarının birləşmə və hissələrində bu prinsipin reallaşması üçün zenit-raket qoşun qruplaşmalarının tapşırığı və döyüş işinə yarıdıcılıqla yanaşmaq lazımdır.

Birləşmənin, hissənin tərkibi qarışıq olduqda silah və hərbi texnikanın döyüş hazırlığı, döyüş hərəkətlərinin (əməliyyatın) təmin edilməsi, idarəetmə və qarşılıqlı əlaqə çətinləşir. Zenit-raket qoşun qruplaşmalarının əməliyyat eşelonunda olan hava hücumundan müdafiə qoşunları üçün tapşırığı hava düşməninə kiçik uçuş vaxtı şəkillərində, güclü radioelektron susdurmada, kəşfiyyat zərbə kompleksləri və pilotsuz uçan cihazlarla mübarizə aparmaqdır.

Ölkənin dərinliyində olan obyektlərə qanadlı raketlərlə, eləcə də müasir strateji bombardmançılarla zərbələr ehtimal olunur.

Zenit-raket qoşunlarının qırıcı aviasiya və hava hücumundan müdafiə qüvvələri ilə sıx qarşılıqlı əlaqəsi, zenit-raket qoşunlarının döyüş tətbiqinin prinsipi, əməliyyat və döyüşlərdə, hava hücumundan müdafiə döyüşlərində döyüş hərəkətlərinin obyektiv tərkib hissəsinə çevrilməsidir.

Hərb məharətinin ümumi prinsipinə əsasən əməliyyatın uğuru bütün növ silahlı qüvvələrlə sıx və qarşılıqlı əlaqədən, hava hücumundan müdafiənin şəraitindən çox asılıdır.

Bu prinsipin əhəmiyyəti müasir hava düşməni ilə mübarizədə ölçülməz dərəcədə artmışdır. Hava hücumundan müdafiə qoşunlarının güclərinin qorunan obyektədən maksimal məsafədə hava düşməninə məhv edilməsi üçün cəmləşdirilməsi, zenit-raket qoşunları və qırıcı aviasiya ilk növbədə olmaqla qüvvə və vasitələri ilə bütün uçuş, hədəflərin bütün sürətlərdə, hündürlük diapazonlarında fasiləsiz effektiv təsiri onların birgə hərəkətləri ilə əldə edilə bilər.

Zenit-raket qoşunları manevr imkanlarının məhdud olmasına baxmayaraq, böyük atəş gücünə malikdir. Hər bir idarəolunan zenit-raket atəş effektivliyi, zenit-raket komplekslərinin atəş imkanlarının və məsafənin artırılması, döyüş əməliyyatlarının təşkili zamanı mürəkkəb hava şəraitində öz təyyarələrimizin səhv edərək məhv edilməməsi ilə ön plana çıxmışdır. Bununla belə tapşırığın şərtsiz yerinə yetirilməsi təyin olunmalıdır. Bu problem zenit-raket qoşunları və qırıcı aviasiya ilə qarşılıqlı əlaqənin təşkili xüsusiyyətlərinin yerinə yetirilməsi, müxtəlif şəraitdə zenit-raket qoşunlarının döyüş tətbiqi prinsipinin reallaşdırılması imkan və şərtləri ilə təyin edilir.

Hava düşməninə zərbələrinin dəf edilməsində mərkəzləşmiş idarəetmə ilə divizionların sərbəst döyüş aparması məqsədyönlü tədbirdir. Divizionların mərkəzləşmiş idarəedilməsi həmişə zenit-raket birləşmə və hissələri tərəfindən təşkil olunur və yerinə yetirilir. Bu və başqa dərəcədə mərkəzləşdirilmiş idarəetməni

konkret mühit və şəraitdə döyüşün aparılması briqada, divizionların imkanlarının daha yaxşı istifadəsi döyüş tapşırığının şərtsiz yerinə yetirilməsini təmin etməlidir. Prinsipin həyata keçirilməsi bir qayda olaraq briqadanın avtomatik idarəetmə sistemləri ilə divizionların hədəf göstərmə və kəşfiyyat stansiyaları, həmçinin komanda məntəqələrinə bilavasitə radiotexniki qoşunlardan məlumatların qəbul edilməsi ilə təmin edilir.

Yaxın Şərqi və Vyetnam müharibələrinin təcrübəsi göstərdi ki, müasir dövrdə aviasiya hərəkatları üçün daha xarakterik olan bilavasitə zenit-raket qoşunları ilə qarşılıqlı mübarizədir. Düşmənin aviasiyasının ehtimal olunan hərəkatlarında susdurma taktikası geniş tətbiq olunmaqdadır. Silahlanmaya müxtəlif təyinatlı kəşfiyyat-zərbə kompleksləri qəbul edilmişdir. Tapşırığın həlli və məhvetmə vasitələrinin tətbiqində kombinə edilmiş hava zərbələri həyata keçirilir. Bu şərtlərdə zenit-raket qoşunları birləşmə və hissələrinin döyüş tapşırığının yerinə yetirilməsi üçün müdafiənin aktivliyi, gözlənilməz hərəkatlara qarşı tədbirləri, döyüş düzülüşü və gizliliyi həlledici faktorlardan biri olur. Bu kompleks tədbirlərə maskalanma, düşmənin aldadılması və dezinformasiyası, manevr hərəkatları və s. keçirilməsi ilə nail olunur.

Güc və vasitələrin manevretmə qabiliyyəti-əvvəlcədən ehtiyatların yaradılması, istifadə etmə bacarığı və vaxtılı-vaxtında bərpasıdır. Manevrin effektivliyi taktiki məqsədyönlükdən, müasirlikdən, düşmənin üçün gözlənilməzlik və gizlilikdən asılıdır. Manevr variantlarının əvvəlcədən hazırlığı, birinci dərəcəli təyinatı, onun yerinə yetirilmə şərtidir. Bölmələrin manevri, döyüş düzülüşlərinin gizliliyi, düşmənin müdafiənin xarakteri barədə çaşdırılması güc və vasitələrin tərkibi, daha vacib istiqamətlərdə müdafiənin gücləndirilməsi və yeni ortaya çıxmış tapşırıqların həlli üçün döyüş düzülüşündə dəyişikliklər, (yeni obyektlərin müdafiəsi, qoşunların və kommunikasiyaların qorunması) atəş sisteminin bərpası məqsədilə həyata keçirilir.

Zenit-raket müdafiəsinin dayanıqlığının artırılması və qəflətən ortaya çıxmış tapşırıqların

həlli üçün ehtiyatlar yaradılır. Mövqelərdə və rayonlarda düşmənin bütün kəşfiyyat növlərindən ehtiyatların gizlədilməsi və maskalanmış vəziyyətdə saxlanması lazımdır.

Döyüşün hərtərəfli təmin edilməsinə, planlanmış tədbirlərin tam və vaxtında keçirilməsinin təşkili və yerinə yetirilməsi ilə nail olunur. Bunlar zenit-raket qoşunları birləşmələri və hissələrin indiki yaranmış vəziyyətdə, yaranmış tərkibdə və mahiyyətdə döyüş tətbiqinin əsas prinsipləridir. Onlar biri o birindən izolyasiya olmadan bir prinsip sistemi ilə istifadə olunur. Prinsiplərin təcrübədə istifadə edilməsi çətin işdir, vəziyyətin bütün elementləri dərin analiz və hesabat tələb edir, hava düşməninə ehtimal olunan hərəkət variantlarının qiymətləndirilməsi onun əvvəlcədən görünən perspektivi və inkişafıdır. Komandirlər və qərargahlar prinsipləri təcrübədə tətbiq edən əsas fiqurların elementləridir.

Hərb məharətinin prinsipləri məlum olan tarixi xarakter daşıyır, lakin silahlı mübarizələrin aparılması, maddi əsasların keyfiyyətinin dəyişməsi, adətən bir prinsipin başqa prinsiplə tam dəyişdirilməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də hər b məharətinin prinsiplərini yaradarkən (əmələ gətirərkən) keçmiş döyüş təcrübələrini nəzərə almamaq olmaz. Müasir zamanda hər b məharətinin (işin) bütün tərəflərinə toxunulur: maddi əsasları, taktiki və əməliyyat məharətini, qoşunların döyüş hazırlığını, eyni zamanda döyüş əməliyyatlarının aparılmasının yeni forma və üsullarının axtarılmasını fasiləsiz olaraq aparmaq lazımdır.

NƏTİCƏ

Məqalədə bu nəticəyə gəlmək olar ki, ölkəmizin hava hücumundan müdafiə qoşunları müasir hava hücumundan müdafiə döyüşündə hərbi hava qüvvələri ilə qarşılıqlı əlaqədə qoyulmuş tapşırıqların öhdəsindən gəlmək qabiliyyətindədir. Müasir hava hücumundan müdafiə döyüşü yüksək döyüş hazırlığı, mənəvi-psixoloji hazırlıq və hava hücumundan müdafiə vasitələrinin imkanlarından effektiv istifadə etməyi tələb edir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Зимин Г. В., Бутурлин Ф.Т. Справочник офицера противовоздушной обороны. Москва, 1985
2. Неупокоев Ф. К., Бурмистров С. К., Противовоздушный бой. Москва, 1981
3. Хуненин А. А. Тактика зенитно - ракетных Войск. Москва, 1988

РЕЗЮМЕ

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ БОЕВОГО ПРИМЕНЕНИЯ ЧАСТЕЙ И СОЕДИНЕНИЙ ЗЕНИТНО-РАКЕТНЫХ ВОЙСК

Р. САФАРЛИ

В статье исследованы принципы и сути военного искусства в современном противоздушном бою. Проведенные исследования показывают, что во всех войнах исход боя и соблюдение этих принципов во всех этапах операций, зависят от взаимодействия с другими видами войск. Также важную роль играет уровень боевой морально-психологической подготовки командного, офицерского, солдатского состава в отражении атак средств воздушного нападения и эффективного использования возможностей средств противоздушной обороны.

SUMMARY

THE MAIN PRINCIPLES OF COMBAT USING UNITS, DIVISIONS OF THE GUIDED MISSILE FORCES

R. SAFARLI

In this paper researched the core and principles of the art of the war in the modern air defence battle. The leading researchings shown, that in all warfares the result of the air defence battle depends on the keeping these principles in coordination with other troops. Also shown the main role of the level of combat, psychological drill during repulsing air attacks and using capability of Air Defence systems.

DAĞLARDA HÜCUM ZAMANI MOTOATICI BRIQADANIN MADDİ-TEKNİKİ TƏMİNAT (MTT) BÖLMƏLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN TƏŞKİLİ

Mayor Ramin ORUCOV

Açar sözlər: dağlıq, hücum, maddi-texniki təminat, bölmə.

Ключевые слова: горный, наступления, материальное-техническое обеспечение, подразделение.

Keywords: mountainous, offensive, technical maintenance, troop.

mara yararlı halda saxlanmasının, eləcə də helikopterlər üçün enmə meydançalarının hazırlanmasının çətinliyi (mürəkkəbliyi);

– yolsuzluq şəraitində arxa cəbhə bölmələrinin hərəkətinin çətinliyi və bu səbəbdən YSM və digər texniki vəsaitlərin sərfinin hər vahid texnika üçün artması;

– iqlim şəraitinin (hava və çayların su rejiminin) qəflətən sərt dəyişməsi, dağ və qar sürüşmələrinin, qalaqlanmaların, uçqunların, daşqınların və s. baş verməsi ehtimalı;

– dağların rabitə vasitələrinin işinə ekranlama təsiri;

– partlayış zamanı dağlarda zərbə dalğasının yayılma xüsusiyyəti;

– dərələrdə, dağ ətəklərində, çökəkliklərdə zəhərlənmiş hava və dumanın (tüstünün) uzun müddət qalması;

– yerli vasitələrin son dərəcə məhdud olması;

– arxa cəbhə bölmələrinin güc və vasitələrinin qorunması üçün mühəndis-istehkam qurğularının inşasının mürəkkəbliyi, bundan başqa, yüksək dağlıq ərazidə maşınların mühərriklərinin gücünün azalması, şəxsi heyətin şəraitə uyğunlaşması və dağ şəraitinin digər özünəməxsus xüsusiyyətləri.

Göstərilən faktorların təsir dərəcəsiindən asılı olmayaraq maddi-texniki təminat hər bir briqada (bölmə) üçün müstəqil olaraq həyata keçirilməlidir.

Hücum döyüşlərinin aparılması üçün briqadanın (taburun) MTT bölmələrinin hazırlanması

MTT XİDMƏTLƏRİ VƏ DAĞLIQ ƏRAZİNİN TƏMİNATLARIN TƏŞKİLİNƏ TƏSİRİ

Dağlıq ərazinin mürəkkəb fiziki-coğrafi şəraiti hərbi əməliyyatların (hücum və müdafiə döyüşlərinin) hazırlanması və aparılmasını xeyli dərəcədə çətinləşdirir (mürəkkəbləşdirir).

Dağlıq ərazilər dəniz səviyyəsindən hündürlüyü ilə xarakterizə olunur. Hündürlüyü dəniz səviyyəsindən 2000 m yuxarı olan dağlar – yüksək, 1000-2000 metrədək – orta və 1000-metrədək alçaq dağlar kimi qəbul olunur.

Dağlıq ərazilərdə mütləq hündürlük dəniz səviyyəsindən 2-3,5 km təşkil edir. Belə dağlıq rayonlarda (ərazilərdə) külək adətən isti, quru, tozlu olur. Torpaq əsasən daşlı-gilli yaxud səhralarda olduğu kimi qumsal olur. Təcrübə göstərir ki, motoatıcı (tank) bölmələr uğurlu döyüşü yalnız orta dağlıq ərazilərdə aparmağa qadirdirlər. Briqadanın (taburun) hücum döyüşləri iki-üç və bir-birindən kifayət qədər aralı məsafədə yerləşən istiqamətlərdə, geniş zolaqda aparılır. Belə şəraitdə briqadanın (taburun) maddi-texniki təminatı aşağıdakılar nəzərə alınmaqla həyata keçirilir:

– ərazinin enişli-yoxuşlu relyefi və döyüşün aparılması istiqamətlərinin bir-birindən fərqlənməsi (dağınıqlığı);

– yol şəbəkəsinin qıtlığı və bərbadlığı, daşınma və təxliyyə yollarının hazırlanmasının və istis-

tədbirləri adi şəraitdə (düzənlik və orta dalğalıq ərazilərdə) olduğu kimidir. Lakin bir sıra fərqli xüsusiyyətlər də vardır. Belə ki, avtomobillər qış mövsümü üçün nəzərdə tutulmuş yanacaq növləri ilə doldurulur, soyuducu sistemlərə antifris tökülür, avtomobillər sürüşməsinə deyərəkəkələrə zəncir taxılır, dağ əyləcləri ilə, qış şəraitində isə kisələrdə və yaxud qutularda qumla təchiz olunurlar. Yüksək dağlıq şəraitində aparılan döyüşlərdə şəxsi heyət xüsusi ləvazimatla, isti paltarla, qızdırıcı vasitələrlə və göz qamaşmaması üçün mühafizə eynəkləri ilə təmin olunmalıdır.

MTT bölmələrinin şəxsi heyəti ilə dərslər və praktiki məşğələlər keçirilməlidir. Məsələn, aşpazlar heyəti dağlıq ərazidə qidanın hazırlanmasında və paylanması sanitar-gigiyena qaydalarına riayət edilməsinə ciddi yanaşmalıdırlar.

Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, atmosfer təzyiqinin aşağı düşməsi ilə bağlı olaraq suyun qaynama temperaturunun düşməsi (70-80° C baş verir) ət, yarma, tərəvəz məhsullarının bişmə müddəti dəniz səviyyəsindən 1000 m yüksəklikdə orta hesabla 10-15 %, 2000 metr yüksəklikdə 20-30 % artır.

Tibb xidməti mütəxəssisləri şəxsi heyətlə yaralanma, zəhərlənmə zamanı özünəyardım, qarşılıqlı kömək qaydaları, yoluxucu xəstəliyə qarşı profilaktik tədbirlər, şəxsi gigiyenanın (təmizliyin) qorunması qaydalarına və su qəbuletmə (içmə) rejiminə riayət olunması barədə dərslər təşkil edir. Bundan əlavə yaralılara sarğıların, sıxıcı rezinlərin (jqut), şinlərin, ağırkəsici dərman preparatlarının tətbiqini, təxliyyə üçün yaralıların helikopterlərə və digər nəqliyyat vasitələrinə, eləcə də döyüş maşınlarına yüklənmə qaydalarının öyrədilməsi ilə bağlı məşğələ və dərslər keçirilir.

**DAĞLIQ ƏRAZİDƏ DÖYÜŞ ƏMƏLİYYATLARI
ZAMANI MTT BÖLMƏLƏRİNİN
YERLƏŞDİRİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Dağlıq şəraitdə MTT bölmələrinin hərəkəti, maddi-texniki vasitələrlə bir istiqamətdən digər istiqamətə manevr etməsi (hərəkəti) kəskin sürətdə məhdudlaşır. Belə bir şəraitdə döyüş tapşırıqlarının uğurla yerinə yertirilməsinin hərtərəfli

təminatı olduqca böyük rol oynayır və bütün arxa cəbhə komandanlığından, MTT bölmələrinin komandir, rəis və şəxsi heyətindən geniş təşəbbüs və bacarıq tələb edir.

Briqadanın (taburun) MTT bölmələrinin ərazidə yerləşdirilməsi və yerdəyişmələri onun döyüş düzülüşünün quruluşu, döyüş tapşırığının dərinliyi, ərazinin relyefi, yol şəbəkəsinin mövcudluğu və vəziyyəti nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

Eyni zamanda təcrid olunmuş istiqamətlərdə fəaliyyət göstərən (döyüş aparən) bölmələrin təminatı üçün MTT güc və vasitələrinin bölüşdürülməsi zərurəti də nəzərə alınmalıdır. Bunun üçün hər istiqamətdə daşınma və təxliyyə həyata keçirmək məqsədilə nəqliyyat, eləcə də tibbi qüvvə və vasitəsi ehtiyatı yaradılır. Ayrı-ayrı hallarda briqadanın təcrid olunmuş istiqamətlərə ayrılımış MTT qüvvə və vasitələri taburun qərargah rəisinin MTT üzrə köməkçisinin tabeliyinə verilə bilər. Yuxarıda göstərilənlər həm hücum, həm də müdafiə döyüşləri üçün xarakterikdir. Eyni zamanda dağlıq ərazidə hücum döyüşündə briqadanın (taburun) MTT bölmələri cəbhə xəttindən adi şəraitdəkinə nisbətən az məsafədə, yol və cığırlara yaxın, düşmən atəşinin təsirindən müdafiə üçün yararlı ərazidə yerləşdirilir.

Briqadanın maddi-texniki təminatı (arxa komanda məntəqəsi) müdafiədə dağ və qar uçuqunu təhlükəsi olmayan ərazidə, bir variant olaraq cəbhə xəttindən 12 km və daha aralı (uzaq) məsafədə yerləşə bilər. Briqadanın MTT bölmələri şəraitdən asılı olaraq bir gün ərzində bir-iki dəfə yerlərini dəyişdirə bilərlər.

Dağlıq şəraitdə hücumda olan qoşunların maddi təminatının təşkilinin mürəkkəbliyi aşağıdakı xüsusiyyətlərdən asılıdır:

- dağlıq şəraitdə hərəkət edən qoşunların bir-birindən uzaq məsafədə olmasından;
- yolların dağlıq şəraitdə məhdudluğundan, onların hazırlanmasının çətinliyindən, daşınma və təxliyyə yollarının daim yararlı halda saxlanması vacibliyindən, helikopter və təyyarələrin enmə meydançalarının və zolaqlarının məhdud olmasından;
- maddi-texniki təminatın tabor və bölmələrinin yolların kənarlarında hərəkət etməsinin çətin ol-

masından;

– yanacaq və sürtgü materiallarının normadan artıq sərf edilməsindən;

– hücumda olan qoşunların bir-birindən uzaq məsafədə hərəkətdə olmasından və müdafiədə olan şəxsi heyətin dağlıq şəraiti nəzərə alaraq bir-birindən uzaq, geniş sahəni əhatə etməsindən;

– adi şəraitdən fərqli olaraq hücum tempinin yüksək olmasından və hücum əməliyyatının uzanmasından;

– hava şəraitinin kəskin dəyişməsindən və onun sərtləşməsindən, dağ çaylarının, su mərcələrinin leysan zamanı daşmasından, qış mövsümündə qar uçqunlarının əmələ gəlməsindən, torpaq, daş sürüşmələrinin, torpaq çöküntülərinin baş verməsindən, yaz və payız mövsümündə yağışlar nəticəsində dağ çaylarında su daşqınlarının əmələ gəlib əraziləri basmasından;

– yüksək dağlıq şəraitində avtomobil mühərriklərinin gücünün aşağı düşməsi və şəxsi heyətin dağlıq şəraitdə fəaliyyətinin çətin olmasından;

– şəxsi heyət və texnikanın yerləşməsi və məskənlənməsi üçün mühəndis-istehkam qurğularının inşa edilməsində çətinliklərin olmasından;

– düşmən tərəfindən kimyəvi radioaktiv silah tətbiq edilərsə, dağlıq şəraitdə radioaktiv buludun havada uzun müddət qalmasından;

– dağlıq şəraitdə rabitə vasitələrinin dalğaların dağ səthinə dəyib qayıtması və rabitə vəsaitlərinin tam gücü ilə işləməməsi və digər amillərdən.

MTT hissə və bölmələri hücum və müdafiə əməliyyatlarında dağlıq şəraiti nəzərə alaraq öz qüvvələrimizin ön cəbhəsindən bir qayda olaraq qısa məsafələrdə yerləşdirilir.

MTT hissə və bölmələri mövcud olan dağ yollarının kənarlarında elə bir yerdə-daş, qar uçqunlarından müdafiə olunan, dağ çaylarının öz mərcələrindən çıxıb boş yerləri su basıb doldurmadığı yerlərdə yerləşdirilir.

DAĞLIQ ƏRAZİDƏ MADDİ VƏSAİTLƏRİN DAŞINMASININ TƏŞKİLİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Maddi vəsaitlərin daşınması xəstə və yaralıların

təxliyyəsi və s. üçün yollar seçərkən çoxlu miqdarda suötürücü qurğuların, yeraltı keçidlərin (tunellərin), körpülərin olması nəzərə alınmalıdır. Bir qayda olaraq belə yollarda hərəkət sürəti 10-15 km/saatdan çox olmamalıdır. Avtomobil qoşqularından istifadə məhdud və yaxud tam istisna olunmalıdır.

Briqadaya (taborda) bir qayda olaraq daşınma və təxliyyə üçün bir yol təyin olunur. Daşınma və təxliyyə yollarının eniş-yoxuşlarında növbətçi dərəcə, blok qurğuları, bucurqadlar təşkil olunur. Maddi vəsaitlərin daşınması üçün avtomobil kolonlarını formalaşdırarkən texniki yardım üçün, adətən 1-2 avtomobil (bərk yedək ilə), içməli su, yanacaq və yağ ehtiyatı ilə avtomobillər ayrılır. Maddi vəsaitlərin çatdırılması məqsədilə kanatlı yollardan, piyadadaşıyıcı bölmələrdən, araba və avianəqliyyatdan da istifadə olunur.

Daşınma və təxliyyə zamanı dağlıq şəraitdə mövcud olan dağ yollarından istifadə olunur. Daşınma və təxliyyə yollarında yol işarələri qoyulmalıdır, bu işarələr avtomobil texnikasının dayanma meydançalarının və sürücüləri əlavə məlumatlandırان işarələrdən ibarət olmalıdır. Bundan başqa yol hərəkətini tənzimləyən işarələr və postlar qoyulmalıdır. Daş və qar uçqunlarının baş verməsi, daşınma və təxliyyə yolları gündəlik nəzarətdə olmalı, daş və qar uçqunlarının maneələrini dəf etmək üçün əlavə yollar yaradılmalı, dağ yollarının eniş və yoxuşlarında dərəcə qoşquların növbətçiliyi yaradılmalı, daş uçqunları nəticəsində əmələ gəlmiş tıxacları və qırıntıları təmizləmək üçün hərbi hissə komandirinin sərəncamı ilə güc və vəsaitlər ayrılmalı, təxliyyə və daşınma yollarında yanacaq doldurma, tibb, baytarlıq, istirahət və şəxsi heyətin isinməsi məntəqələri açılmalıdır. Əməliyyat zolağında ancaq istismara yararlı bir yol varsa bu yolun istismarını, daşınma və təxliyyə məqsədləri üçün istifadə edilmə qaydalarını qərargah rəisinin MTT üzrə köməkçisi müəyyən edir.

Hücum əməliyyatının əvvəlində sursatın, yanacaq və sürtgü materiallarının, ərzaqın, içməli su-

yun və digər maddi vəsaitlərin normadan artıq ehtiyatları yaradılır. Birləşmə və hərbi hissələrin dağ şəraitində istifadə edilən ləvazimatlar, isti geyimlər və digər dağ ləvazimatlarına ehtiyacı olarsa onlar bununla təmin edilməlidirlər.

Kəşfiyyat xarakterli xüsusi tapşırıqları yerinə yetirən bölmələrin dağa dırmaşma və aşma ləvazimatları ilə təmin edilməsinə əsas diqqət yetirilir, onları fərdi şəkildə əməliyyatın son mərhələsinə qədər maddi texniki vəsaitlərlə təmin edirlər.

Maddi texniki vəsaitlərin daşınmasında və şəxsi heyətə çatdırılmasında helikopterdən, qoşqulu traktorlardan, at arabalarından, kanatlı yollardan, taborlarda və bölmələrdə maddi vəsaitləri daşımaq üçün şəxsi heyətdən istifadə edilir.

Avtomobillərin dağlarda keçmə qabiliyyətini yüksəltmək üçün onlar sürüşməyə qarşı zəncirlər, dağ əyləcləri ilə təmin olunurlar. Qış mövsümündə qum ilə doldurulmuş qutular ilə təmin edilməlidirlər. Dağlıq şəraitdə avtomobillər dik enişli və yoxuşlu yolları qət etməmişdən əvvəl onların əyləc sistemlərinin sazlığı və avtomobillərə yüklənən maddi vəsaitlərin bağlanma işləri diqqətlə yoxlanılmalı, daşınma yollarında avtomobillərin qovuşma məntəqələrində, yükləmə məntəqələri buna görə də müvafiq güc və vəsaitlər ayrılmalıdır.

Mühəndis-aerodrom və aerodrom-texniki xidmətlərinin işini təmin etmək üçün helikopterdən enmə meydançalarını istismara yararlı vəziyyətdə saxlamaq üçün əlavə güc və vəsaitlər ayrılmalıdır. Maddi texniki təminat xidmətlərinin vəsaitlərinin dağ şəraitində istismarı nəticəsində onların tez sıradan çıxması təxliyyəni çətinləşdirir. Ümumi məsələlərin həlli ilə yanaşı texniki vəsaitlərin dağ şəraitində istismarına, hazırlanmasına və onlar sıradan çıxarsa yenidən təmirinə şərait yaradılmalıdır.

Maddi vəsaitlərin birbaşa bölüklərə çatdırılması üçün daşıyıcı piyada bölüklər ayrılmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, yüksək dağlıq ərazilərdə maddi vəsaitlərin çatdırılması, yalnız yükötürən heyvanlardan (at, uzunqulaq, qatır və s.) istifadə

etməklə mümkün olur. Böyük Vətən müharibəsi dövründə Qafqaz uğrundakı döyüşlərdə maddi vəsaitlərin çatdırılması üçün 20 minə yaxın at, qatır və uzunqulaqdan istifadə olunmuşdur.

DAĞLIQ ƏRAZİDƏ MTT BÖLMƏLƏRİNİN MÜHAFİZƏSİ, MÜDAFİƏSİ VƏ İDARƏ OLUNMASININ TƏŞKİLİ

MTT bölmələrinin mühafizə və müdafiəsini təşkil edərkən, düşmənin hava desantının, yandan keçən bölmələrinin, təxribat qruplarının fəaliyyətinin nəzərə alınması zəruridir. Bu səbəbdən arxa cəbhənin müdafiə və mühafizəsini gücləndirmək məqsədilə ayrılmış bölmələrdən başqa mühəndis-istehkam qurğularının və digər əngəllərin tətbiqinə də diqqət yetirilməlidir.

Briqadanın MTT bölmə rəisi arxa cəbhənin idarə olunması məsələlərini bölmələrin döyüş apardığı istiqamətlər üzrə bölüşdürülməsini əvvəlcədən nəzərdə tutmalıdır:

- təcrid olunmuş istiqamətlərdə hərəkət edən (fəaliyyət göstərən, döyüşən) bölmələrin maddi-texniki təminatı;
- əlavə ehtiyatların yerləşdirilməsi qaydası və bölmələr arasında dağ ləvazimatının bölüşdürülməsi (paylanması);
- yanacaq və su ilə təminat qaydası;
- arxa cəbhənin müdafiə və mühafizəsinin təşkili.

Tapşırıqların verilməsi üçün bütün növ rabitə vasitələrindən geniş istifadə olunmalıdır.

MTT hissə və bölmələrinin müdafiə, maskalanma, mühafizə və qoruması üçün nəzərə alınmalıdır:

- MTT idarəetmə məntəqəsi dağlıq şəraitdən asılı olaraq mağarada, tunellərdə, daş karxanalarında və s. yerdə yerləşdirilir ki, orada zəhərlənmiş qatı hava durğunluğu yaranmasın;
- müdafiə, mühafizə, maskalanma və qorunma tədbirləri, daşınma və təxliyyə yolları maskalanmalı və onların qorunması gücləndirilməlidir, kimyəvi, radiasiya və bakterioloji kəşfiyyat daim aparılmalıdır.

Döyüş əməliyyatında maddi texniki təminatın güc, vəsait və ehtiyatlarının keçilməz dağ yollarında yığılması və toplanmasına şərait yaradılmamalıdır. Belə hallarda düşmənin havadan zərbəsinə və ya təxribat qruplarının ehtimal olunan hücumuna məruz qalmaqla olar.

MTT-nin idarə edilməsi rabitə vasitələrinin dağ şəraitində işləmə qabiliyyətindən və onun işləmə parametrlərindən tam asılıdır, onların işləməsinə dağlıq şəraitdə təbii maneələr yaradılması mümkündür, bunun üçün dağ şəraitində çapar (feldyeqer) rabitəsindən istifadə edilə bilər.

MTT HİSSƏ VƏ BÖLMƏLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ

MTT bölmələrinin idarə olunması qoşunların idarə olunmasının tərkib hissəsidir və qoşunların istənilən şəraitdə tam, fasiləsiz təminatını təşkil etmək məqsədilə həyata keçirilir.

MTT-nin idarə edilməsinə daxildir:

- qoşunların hərtərəfli və fasiləsiz təminatını təşkil etmək üçün MTT bölmələrinin və şəxsi heyətin daim yüksək döyüş və mənəvi hazırlıqlı olması;

- qərarların vaxtında qəbul edilməsi və tabeçilikdə olanlara çatdırılması;

- MTT bölmələrinin qarşıda duran döyüş tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün hazırlığı və onların hərtərəfli təminatı;

- MTT bölmələrinin işinin təşkili və qarşılıqlı əlaqənin yaradılması;

- verilən tapşırıqların yerinə yetilməsinə daim nəzarət və tabeçilikdə olanlara lazım olan köməkliyin göstərilməsi.

MTT bölmələrinin fasiləsiz idarə olunmasına nail olunur:

- MTT bölmələrinin idarə olunmasında dayanıqlı rabitəni təşkil etməklə, tapşırıqları bilmək və düzgün başa düşməklə, həmçinin vəziyyət dəyişərkən lazımi tədbirləri tez bir zamanda həyata keçirmək və tapşırıqları vaxtında dəqiqləşdirməklə;

- arxa KM-ni düzgün yerləşdirməklə və döyüş zamanı onun vaxtında yerdəyişməsi ilə;

- vəzifəli şəxslərin daimi qarşılıqlı informasiya mübadiləsi aparması ilə;

- təminat üzrə qoyulmuş tapşırıqların dəqiq yerinə yetirilməsi ilə;

- qoşunların təmin olunması barədə məlumatların vaxtında toplanması və yuxarı komandanlığa ötürülməsi ilə.

Döyüş əməliyyatlarının başlanmasına kimi MTT bölmələrinin idarə edilməsi daha çox hallarda naqilli və səyyar rabitə vasitələrindən istifadə etməklə həyata keçirilir. Briqadanın MTT bölməsinin rəisi idarəetmənin daha səmərəli təşkili üçün MTT xidmətləri rəisləri, tabelikdə olan MTT bölmələrinin komandirləri ilə şəxsən görüşərək, qarşılıqlı informasiya mübadiləsi aparılmasına üstünlük verir. Arxa komanda məntəqəsi, adətən MTT bölmələrinin rayonlarında yerləşdirilir. Arxa komanda məntəqəsi döyüş zamanı yerini dəyişdikdə onun yerləşməsi üçün əvvəlcədən yer hazırlanır.

Briqada komandiri tabeliyində olan bölmələrin maddi-texniki təminatına tam cavabdehlik daşıyır. O, MTT bölmələrinin idarə olunmasına qərarqah rəisi vasitəsilə rəhbərlik edir.

MTT-nin idarə edilməsi üçün arxa KM-si təşkil olunur.

ARXA KOMANDA MƏNTƏQƏSİNİN QURULUŞU

Hissə və bölmələrin idarə olunması üçün birlik və birləşmələrdə idarəetmə məntəqələri sistemi açılır. Onların mütləq elementlərindən biri də arxa komanda məntəqəsidir. Arxa komanda məntəqəsindən maddi-texniki təminat, onun hissə və bölmələri idarə olunur. Əlahiddə tibb taboru və əlahiddə maddi-texniki təminat taborunda bölmələrin idarə olunması üçün komanda (müşahidə) məntəqələri də təşkil olunur.

Avtomobil, tibb və digər maddi-texniki təminat bölmələrinin komandirləri tabelikdə olan bölmələri öz idarəetmə məntəqələrindən idarə edirlər.

Arxa komanda məntəqəsində MTT idarəetmə orqanları, MTT bölməsi rəisinə tabe olanlar, briqada qərarqahının şəxsi heyətin uçotu və komp-

lektləşdirilməsinə, tərbiyəvi işə cavabdeh olan bölmələrin zabitləri, həmçinin komanda məntəqəsinin tərkibinə daxil olmamış digər zabitlər də yerləşirlər.

Arxa komanda məntəqəsində rabitənin təşkili, şəxsi heyətin yerləşdirilməsi və yerdəyişməsi, idarəetmə texniki vasitələrinə texniki qulluq edilməsi məqsədilə rabitə və qərargah bölmələrindən şəxsi heyət, komanda-qərargah və qərargah maşınları, nəqliyyat və rabitə vasitələri ayrılır.

NƏTİCƏ

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, dağlarda hücum zamanı MTT bölmələrinin idarə edilməsinin təşkilində qoşunlar üçün ən çətin keçimli yer dağlıq rayonlardır. Dağlıq ərazilərdə döyüş apararkən hər hansı bir fəaliyyət şəxsi heyətin, döyüş texnikasının və silahların diqqətlə hazırlanmasını tələb edir. Belə bir şəraitdə döyüş tapşırıqlarının uğurla yerinə yetirilməsinin hərtərəfli təminatı olduqca böyük rol oynayır və bütün arxa cəbhə komandanlığından, MTT bölmələrinin komandir, rəis və şəxsi heyətindən geniş təşəbbüs və bacarıq tələb edir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Döyüş əməliyyatlarında maddi-texniki təminatın təşkili. Dərs vəsaiti
2. Hərbi Akademiyanın I kurs dinləyiciləri üçün maddi-texniki təminat ixtisasları üzrə mühazirələr toplusu. dərs vəsaiti.
3. Руководство по действиям роты (взвода) материального обеспечения. Москва, 1988

Р Е З Ю М Е

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЯ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЕ МОТОСТРЕЛКОВОЙ БРИГАДЫ В ГОРНЫХ УСЛОВИЯХ Р. ОРУДЖЕВ

Статья посвящена организацию и управле-

нию материально-технического обеспечения мотострелковой бригады в горных условиях. Показаны важные условия организации и управления материально-технического обеспечения в наступлении мотострелковой бригады в горной местности. Произведены сравнительный их анализ

SUMMARY

ORGANIZATION OF THE MANAGEMENT IN LOGISTICS COMPANY DURING THE ATTAK IN THE MOUNTAINS

R. ORUCOV

The article has aimed to the investigation of the organization of the management in logistics company during the attak in the mountains. In this article it has been shown the important points in the logistics operating companies in mechanized brigade during the attack in the mountains, and it has been explained their main essence and analysed comparatively.

DÜŞMƏNLƏ BİRBAŞA TƏMAS OLMADIQDA MÜDAFİƏYƏ HAZIRLIQ ZAMANI MOTOATICI BRİQADANIN MADDİ-TEXNİKİ TƏMİNATININ TƏŞKİLİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Polkovnik-leytenant Elşən RƏHİMOV

Açar sözlər: müdafiə, maddi-texniki təminat, hazırlıq.

Ключевые слова: оборона, материально-техническое обеспечение, подготовка.

Keywords: defence, (military) logistic, preparation.

dir. Ümumqoşun döyüşü, döyüşdə iştirak edən bütün qoşunların birgə səyləri, tankların, piyada döyüş maşınlarının, artilleriya və HHM vasi-

Müasir ümumqoşun döyüş əməliyyatlarında yeni mübarizə vasitələrinin, xüsusilə, nüvə silahının, raketlərin və digər yüksək sərrastlığa malik olan yeni döyüş texnikalarının tətbiq edilməsi, quru qoşunlarının tam olaraq mexanikləşdirilməsi və motorlaşdırılması, həmçinin müasir aviasiya, hava hücumundan müdafiə vasitələrinin tətbiq edilməsi qoşunların döyüş əməliyyatlarının xarakterini kökündən dəyişdirmişdir. Bütün bu şərtlər qoşunların təminatının tərkib hissəsi olan maddi-texniki təminatın iş həcmi, fəaliyyət şəraitini və metodlarını dəyişmiş, onun tapşırıqlarını mürəkkəbləşdirmiş və qarşısına qoyulan tələbləri artırmışdır. Ümumqoşun döyüşünün xarakterinin dəyişməsi, qoşunların yeni təşkilati strukturlara keçməsi, texniki cəhətdən təchizatın yaxşılaşdırılması qoşunların maddi vəsaitlərə olan tələbatlarını daha da artırmışdır. Müasir dövrdə istənilən növ döyüş əməliyyatında qoşunların müvəffəqiyyət qazanmasında və qələbə çalmasında maddi-texniki təminatın artan rolu obyektiv qanunauyğunluq və danılmaz həqiqətdir.

Ümumqoşun döyüşü – qoşunların taktiki fəaliyyətinin əsas forması olub, birlik, hissə və bölmələrin düşmənin məhv (darmadağın) edilməsi və digər tapşırıqların yerinə yetirilməsi məqsədilə həyata keçirdikləri planlaşdırılmış və razılaşdırılmış zərbələr, atəşlər və manevrlərdən ibarət-

tələrinin, təyyarə və helikopterlərin tətbiqi ilə aparılır. Ümumqoşun döyüşünün əsas növləri müdafiə və hücumdur.

Müdafiə – bir döyüş növü olaraq düşmən hücumunu pozmaq və dayandırmaq, mühüm rayonları, obyektləri, mövqeləri saxlamaq, gələcəkdə hücumu keçmək üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə tətbiq edilir. Döyüş tapşırıqlarından, qüvvə və vasitələrin varlığından, ərazinin xarakterindən, yaranmış taktiki şəraitdən asılı olaraq müdafiənin aşağıdakı əsas növləri vardır:

- mövqe müdafiəsi;
- oynaq müdafiə.

Çox vaxt bu müdafiə növlərindən hər ikisi mövcud vəziyyətə və tapşırığa tam uyğun gəlməyə bilər. Bu səbəbdən, oynaq və mövqe müdafiəsinin birləşməsindən əmələ gələn başqa bir növün tətbiqi lazım gələ bilər. Müdafiənin növü alınan tapşırıq, əldə olan qüvvələr və onların döyüş qabiliyyəti, ərazinin xarakteri, kütləvi qırğın silahlarının tətbiq edilməsi ehtimalı və hava üstünlüyü nəzərə alınaraq müəyyənləşdirilir.

Müdafiə döyüşündə, qarşıdakı tapşırıqların yerinə yetirilməsinə imkan verən bir sıra tələblər qoyulur. Bu tələblərə aiddir: davamlılıq, dinamiklik, aktivlik, əks-hücum (əks-zərbələr endirməyə) hazır olmaq, qüvvə və vasitələrin ərazidə nisbətən paylanmış (səpələnmiş) şəkildə yerləş-

mövqenin müdafiəsinə keçir.

Briqadanın ikinci (ordu) müdafiə hüdudunda müdafiəsi dərinlikdən müdafiə gücünü artırmaq hesabı ilə düşmənin ehtimal olunan əsas zərbə istiqamətində qurulur. Eyni zamanda qoşunların yerləşməsindəki dəyişiklik və döyüş tapşırıqlarının dəqiqləşdirilməsi nəzərə alınmaqla mövcud rayonların qurulması sona çatdırılır və yeni müdafiə rayonları qurulur. [3.70]

dirilməsi (dərın eşelonlaşdırılmış müdafiə), hücumə keçməyə hazırlıq, müdafiənin istənilən şəraitdə aparılması (o cümlədən, KQS-nin tətbiqi), döyüş əməliyyatlarının zəhərlənmiş ərazilərdə aparılmasına hazır olmaq.

Motoatıcı briqada istənilən ərazidə davamlı müdafiə qura bilər və hücumə keçən düşmənin həmlələrini müvəffəqiyyətlə dəf edə bilər.

Motoatıcı briqada müdafiəyə keçə bilər:

- ordu korpusunun birinci eşelonunda;
- ordu korpusunun ikinci eşelonunda;
- ordu korpusunun ehtiyatında qala bilər;
- ayrı (müstəqil) istiqamətdə müdafiə oluna bilər.

[2.200]

Ordu korpusunun ikinci eşelon (ümumqoşun ehtiyatı) briqadası toplama (cəmləşmə) rayonunda (təhlükəli istiqamətə manevr etməyə hazır vəziyyətdə) yerləşə bilər, ikinci müdafiə hüdudunda müdafiə mövqeləri hazırlaya bilər. Ordu korpusunun ümumqoşun ehtiyatını təşkil edən briqada isə ordu korpusunun müdafiəsinin hüdudlararası məkanda təyin olunmuş cəmləşmə rayonlarında və ya ordu müdafiə hüdudlarında yerləşə bilər.

Briqada toplanma (cəmləşmə) rayonunda yerləşərkən düşmən birinci eşelon briqadasının birinci müdafiə mövqeyinə soxulduqda yuxarı komandanlığın əmri ilə qısa bir zamanda göstərilmiş

Yaranmış şəraitdən asılı olaraq motoatıcı briqada

müdafiəyə keçə bilər:

- əvvəlcədən düşmən ilə birbaşa təmas olmadıqda;
- döyüşün gedişində düşmən ilə birbaşa təmas şəraitində.

Beləliklə, müdafiə döyüşünün ümumqoşun faktorları müdafiənin növləri və müdafiəyə keçmə şərtləri motoatıcı briqadanın maddi-texniki təminatının təşkilinə birbaşa təsir göstərir. Motoatıcı briqadanın bölmələrinin müdafiədə maddi-texniki təminatı, döyüş tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə təsir göstərən faktorları nəzərə almaqla təşkil olunur. Bu faktorlardan ən əhəmiyyətlisi aşağıdakılardır:

- briqadanın müdafiəyə keçmə şəraiti;
- motoatıcı briqadanın ordu korpusunun döyüş düzülüşündə yeri və rolu;
- döyüş əməliyyatları rayonunun fiziki-coğrafi xüsusiyyətləri;
- motoatıcı briqadanın ordu korpusu tərəfindən müəyyən edilmiş təminat qaydası;
- KQS-dən istifadə olunmanın miqyası. [2.200]

Müdafiə döyüşlərində qoşunların maddi-texniki təminatının təşkilinin əsaslarına, həmçinin motoatıcı briqadanın MTT üzrə qüvvə və vasitələrinə nəzər salmaq. Döyüş əməliyyatlarının

maddi-texniki təminatına – qoşunların maddi, texniki, tibbi və digər təminat növləri üzrə tədbirlər kompleksi daxildir. Maddi-texniki təminat – hərbi hissə və birliklərin bütün növ maddi vəsaitlərlə, o cümlədən silah, hərbi texnika, raketlər, döyüş sursatları və hərbi-texniki əmlaklarla təminatından, onların istismarından (istifadə edilməsindən), texniki qulluğundan, zədələnmiş (nasaz) silah və texnikaların bərpa edilməsindən (texniki kəşfiyyatı, təxliyyəsi, təmiri, sıraya qaytarılması), şəxsi heyətin texniki və xüsusi hazırlığından, onların qidalandırılması və hamam-camaşırxana xidmətlərinin göstərilməsindən, onların məişət-kommunal şəraitinin təmin edilməsindən, hərbi qulluqçuların sağlamlığının qorunmasından, xəstəlik və xəsarətdən sonra əmək və döyüş qabiliyyətinin bərpa edilməsindən, müalicə-profilaktik, epidemiyaya qarşı tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarət olan tədbirlər kompleksidir. Maddi-texniki təminat bütün növ döyüş əməliyyatlarında, həmçinin qoşunların gündəlik fəaliyyəti zamanı təşkil olunaraq həyata keçirilir.

Maddi-texniki təminatın məqsədi, maddi-texniki təminat üzrə müvafiq tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi ilə hissə və bölmələrin döyüş hazırlığının və döyüş qabiliyyətinin yüksək səviyyədə saxlanılmasının dəstəklənməsidir.

Maddi-texniki təminatın tərkibi, maddi vəsait ehtiyatları da daxil olmaqla briqadanın tabeliyində olan və tabeliyinə verilmiş maddi-texniki təminat bölmələrindən ibarətdir.

Motoatıcı briqadanın MTT bölmələrinə, tabor və briqadanın zirehli tank və avtomobil texnikasının, raket-artilleriya silahlarının texniki qulluğu, təmiri və təxliyyəsi, maddi təminat, avtomobil, tibbi bölmə və anbarları daxildir.

Motoatıcı briqadanın MTT böliüyü – briqadanın döyüş və gündəlik fəaliyyətinin maddi-texniki təminat baxımından vaxtında və tam şəkildə təminatı üçün təyin edilmişdir. Briqadanın MTT böliüyü və taqımları briqadanın bölmələrinin qidalanması, su təminatı, əşya əmlakının təmiri, sursat, yanacaq və digər maddi vəsaitlərlə təminatı, həmçinin bütün növ silah və texnikalara texniki qulluğun göstərilməsində bölmələrə kömək-

lik göstərilməsi, nasaz silah və texnikaların təxliyyəsi və cari təmiri üçün nəzərdə tutulmuşdur.

MTT böliüyünün təmir və təxliyyə bölmələri zirehli tank və avtomobil texnikası, raket-artilleriya silahlarının təxliyyəsi, təmiri və bərpası üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu bölmələr, eyni zamanda, silah və texnikaların istifadəyə hazırlanması və texniki qulluğu (xidməti) zamanı istifadə oluna bilər.

MTT böliüyünün avtomobil bölmələri – maddi vəsait ehtiyatlarının avtomobil nəqliyyatında daşınan hissəsinin saxlanması, həmçinin maddi vəsaitlərin daşınması, yaralı və xəstələrin təxliyyəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

MTT böliüyünün anbarları – maddi vəsaitlərin qəbulu, saxlanması, uçotu və bölmələrə paylanması, həmçinin bölmələrdən nasaz, lazım olmayan maddi vəsaitlərin qəbulu və onların təmir bölmələrinə göndərməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Motoatıcı briqadanın tibb məntəqəsi – briqadanın əsas tibbi bölməsi hesab olunur, yaralı və xəstələrə tibbi yardımın vaxtında göstərilməsi, həmçinin onların döyüş sahəsindən çıxarılması və sonrakı təxliyyəsi, briqadanın bölmələrində sanitar-gigiyenik, epidemiyaya qarşı tədbirlərin və şəxsi heyətin KQS-dən mühafizəsi üzrə tibb xidməti tədbirlərinin aparılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Motoatıcı briqadanın tibb məntəqəsi briqadanın şəxsi heyətinə ilk həkim yardımı həcminə tibbi yardım göstərir.

Motoatıcı (tank) taborun təminat taqımı – taborun şəxsi heyətinin isti yeməklə təmin edilməsi, texnikalara texniki qulluq göstərilməsi, onların yanacaqda doldurulması, döyüş sursatı və digər maddi vəsaitlərlə təmin edilməsi üçün təyin edilmişdir.

Taborun tibb məntəqəsi – yaralı və xəstələrin döyüş meydanında axtarışı, toplanılması, çıxarılması, onlara həkimə qədər yardım göstərilməsi, taborun bölmələrində sanitar-gigiyenik, epidemiyaya qarşı tədbirlərin və şəxsi heyətin KQS-dən mühafizəsi üzrə tibb xidməti tədbirlərinin aparılması, fərdi tibbi təchizat vasitələri ilə təmin edilməsi məqsədilə təyin edilmişdir.

Beləliklə, motoatıcı briqadanın MTT üzrə ma-

lik olduğu qüvvə və vasitələr döyüşün maddi-texniki təminatının təşkili ilə bağlı tapşırıqları yerinə yetirmək üçün təyin edilmişdir. Bu qüvvə və vasitələri yaranmış vəziyyətə və komandirin döyüşə qəbul etdiyi qərara müvafiq olaraq tətbiq edərək döyüşün istənilən növündə, o cümlədən müdafiədə motoatıcı briqadanın maddi-texniki təminatını müvəffəqiyyətlə təşkil etmək mümkündür.

Yaranmış şəraitdən asılı olaraq motoatıcı briqadanın düşmən ilə birbaşa təmas vəziyyətindən və ya əksinə düşmən ilə birbaşa təmas olmadıqda müdafiəyə keçməsi zamanı maddi-texniki təminatın təşkili prosesini müqayisə edərək fərqli və oxşar cəhətləri aşkar etməyə çalışsaq.

Düşmən ilə birbaşa təmas vəziyyətindən müdafiəyə keçmə, müxtəlif şərait və səbəblərdən baş verə bilər. Belə ki, motoatıcı briqadanın düşmənlə birbaşa təmas vəziyyətindən müdafiəyə keçməsi, hücum döyüşünün və ya üz-üzə gəlmə döyüşünün uğursuz başa çatması nəticəsində də mümkün ola bilər. Bu hallarda briqadanın bölmələri MTT üzrə tədbirləri məhdud zaman çərçivəsində və düşmənin daimi təsiri altında yerinə yetirirlər. Nəticədə, MTT-nin imkanları məhdud, maddi vəsait ehtiyatları isə bölmələrdə və MTT bölüyündə təyin edilmiş normalardan aşağı ola bilər. Briqadanın təmir-təxliyyə, tibb və avtomobil bölmələrinin, nəqliyyat vasitələrinin bir hissəsi isə əvvəlki döyüşlər zamanı başa çatmamış tapşırıqların yerinə yetirilməsi ilə məşğul olublar. Bundan əlavə, MTT bölmələrinin döyüş bölmələrindən nisbətən böyük məsafələrdə yerləşmələri mümkündür. Belə şəraitdə briqadanın müdafiə döyüşündə maddi-texniki təminatı briqadanın aktiv müdafiədən sonra hücumu keçməsi nəzərə alınmaqla təşkil olunmalıdır.

Yaranmış digər bir vəziyyətdə, yəni düşmən ilə birbaşa təmas olmadıqda isə, müdafiə döyüşünün maddi-texniki təminatını təşkil edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, briqadanın (taburun) döyüş düzülüşünün quruluşu adi şəraitdə olduğu kimi eyni elementlərdən ibarətdir. Döyüş düzülüşü, iki ešelondan ibarət olaraq qüvvə və vasitələr təyin olunmuş istiqamətlər üzrə bölüşdürülməklə xarakterizə olunur. Ona görə də briqadanın maddi-

texniki təminatının əsas hissəsinin (ikinci ešelununun), briqada ehtiyatlarının (ikinci ešelununun) yaxınlığında yerləşdirilərək onlar tərəfindən mühafizə olunması məqsədəuyğundur. Bu halda MTT-nin qüvvə və vasitələrinin əsas səyləri briqadanın əsas qüvvələrinin (qüvvə çoxluğunun) yönəldiyi, cəmləşdiyi istiqamətdə yerləşdirilir.

Düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə müdafiəyə keçən zaman, yaranmış şəraitə, düşmənin müharibə bölgəsindən hansı məsafədə olmasına və onun ehtimal olunan hücum əməliyyatının başlanmasına kimi mövcud olan vaxta uyğun olaraq maddi-texniki təminat üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi şərtləri də müxtəlif ola bilər. Düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə müdafiəyə keçən zaman, maddi-texniki təminat üzrə bütün tədbirlər yaranmış şərait imkan verirsə, adətən tam həcmdə yerinə yetirilir.

Belə ki, düşmənin mümkün ola bilən qəsbkar fəaliyyətlərinin (müdaxilələrinin) qarşısının alınması məqsədilə hələ sülh dövründə silahlı qüvvələrin hərbi hissə və birliklərində müharibə dövrü üçün maddi-texniki təminat üzrə əvvəlcədən müvafiq hazırlıq işləri aparılır. Bu tədbirlər hərbi hissə və birliklərin sülh dövründə müxtəlif döyüş hazırlığı vəziyyətinə gətirilməsi üzrə həyata keçirilən kompleks tədbirlərin ayrılmaz tərkib hissəsi olaraq müvafiq rəhbəredici sənədlərin tələblərinə uyğun şəkildə yerinə yetirilir və vaxtaşırı olaraq dəqiqləşdirilir.

Müharibə təhlükəsi yaranan vəziyyətdə isə müharibə başlamazdan əvvəl (bəzən müharibənin başlanması ilə) – müdafiənin maddi-texniki təminatının hazırlığı bilavasitə həyata keçirilir.

Motoatıcı briqada düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə müdafiəyə keçən zaman maddi-texniki təminatın tədbirləri mümkün qədər gizliliyi qorunmaqla, xüsusi diqqətlə, tam həcmdə, maddi-texniki təminatın bölmə və orqanlarına müvafiq tapşırıqlar verilməsi ilə həyata keçirilir. Maddi-texniki təminatın idarəetmə orqanlarının, qüvvə və vasitələrinin hərəkət marşrutları və yerləşmə (açılma) rayonlarının ərazidə kəşfi və öyrənilməsi aparılır, maddi-texniki təminatın təşkili üzrə digər zəruri tədbirlər yerinə yetirilir. Maddi-texniki təminat planı mütəmadi

olaraq dəqiqləşdirilir və hər zaman müvafiq vəziyyətlə və briqadanın sülh dövründən müharibə dövrünə keçirilməsi planı ilə uzlaşdırılması təmin olunur. Qarşılıqlı əlaqə maddi-texniki təminatın idarə edilməsinin bütün səviyyələrində təşkil olunur. Silah və texnikaların etibarlı işləməsinə təmin edən müvafiq tədbirlər plana uyğun olaraq yerinə yetirilir, maddi vəsaitlərin təyin olunmuş miqdarda ehtiyatları yaradılır, maddi-texniki təminat üzrə digər zəruri tədbirlər yerinə yetirilir.

Müdafiə döyüşündə MTT-nin təşkili – qoşunların MTT-nin əsasları üzrə nəzərdə tutulmuş, birlik, hissə və bölmələrin maddi vəsaitlərlə fasiləsiz təmin olunmasına, zədələnmiş və nasaz silahların, hərbi və digər texnikaların qısa bir zamanda təxliyyəsini, təmirini və sərəfə qaytarılmasını, yaralı və xəstələrin vaxtılı-vaxtında təxliyyəsini, müalicəsini təşkil etməyə imkan verən bütün tədbirlərin yerinə yetirilməsindən ibarətdir. Bu tədbirlərin ən vacibi MTT-nin müdafiə döyüşünə hazırlanmasıdır. Bura aşağıdakılar daxildir:

- MTT hissə və bölmələrinə, orqanlarına tapşırıqların verilməsi;
- hissə və bölmələrdə, o cümlədən MTT bölmələrində maddi vəsait ehtiyatlarının təyin olunmuş normalara kimi tamamlanması;
- hissə və bölmələrin bütün təminat növlərinin və MTT-nin qarşılıqlı əlaqəsinin təşkili;
- MTT-nin konkret döyüş şəraitində fəaliyyət göstərməyə hərtərəfli hazırlanması;
- MTT-nin hissə və bölmələrinin, orqanlarının qorunması, mühafizəsi, müdafiəsi və maskalanmasının təşkili;
- qoşunların MTT baxımından hazırlanmasına, MTT-nin hissə və bölmələrinin qarşıdakı döyüş tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi.

Müdafiənin MTT baxımından hazırlığı qoşunların müdafiəyə hazırlığı ilə eyni zamanda və verilən döyüş tapşırıqlarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Müdafiənin MTT baxımından hazırlığı üzrə tədbirlərin məzmunu və həcmi hər bir halda müdafiəyə keçmə şəraitindən, müdafiə döyüşünün aparılması üsullarından, döyüş tərkibindən

və qoşunların tapşırıqlarından, müdafiənin düzülüşündən, MTT-nin qüvvə və vasitələrinin mövcud olan tərkibi və imkanlarından, döyüşün aparılacağı bölgənin yol şəbəkəsinin (infrastrukturunun) varlığı və vəziyyətindən, ərazinin xüsusiyyətlərindən, həmçinin digər faktorlardan və konkret şəraitdən asılıdır.

Müdafiəyə bilavasitə hazırlıq zamanı maddi-texniki təminat üzrə tədbirlər mümkün qədər qısa müddətlərdə yerinə yetirilir. Motoatıcı briqadanın MTT-nin müdafiə döyüşünə hazırlığı əsasən üç istiqamətdə həyata keçirilir:

- briqadanın döyüş bölmələrinin MTT baxımından müdafiə döyüşünə hazırlanması;
- briqadanın MTT bölmələrinin müdafiə döyüşünə
- briqadanın MTT-nin idarəetmə və digər orqanlarının müdafiə döyüşünə hazırlanması.

MTT-nin müdafiə döyüşünə hazırlığı zamanı qəbul olunmuş qərarlar, planlaşdırıcı sənədlər və əvvəlcədən verilmiş tapşırıqlar dəqiqləşdirilir. Briqadada hərbi hissənin sülh dövründən müharibə dövrünə keçidinin maddi-texniki təminatı üzrə tədbirlər, bölmələrin təyin olunmuş rayonlarda açılması və müdafiəyə tam hazırlığı zamanı maddi-texniki təminat üzrə həyata keçirilən tədbirlərin yerinə yetirilməsidir. Silah və texnikalar istifadəyə hazır vəziyyətə gətirilir, maddi vəsait ehtiyatları təyin edilmiş rayona daxılır. Maddi-texniki təminatın idarəetmə orqanları, qüvvə və vasitələri təyin olunmuş rayonlara çıxarılır və təyinatlarına uyğun olan tapşırıqların yerinə yetirilməsinə hazırlanır. Maddi-texniki təminatın qüvvə və vasitələrinin bir hissəsi briqada bölmələrinin təyin edilmiş müdafiə rayonlarına irəliləməsinin (çıxışının) təminatı üzrə tapşırıqları yerinə yetirirlər.

Silah və texnikaların döyüşdə istifadə üçün hazırlanması, düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə, müdafiəyə keçən zaman və kifayət qədər vaxtın olduğu hallarda, onların texniki vəziyyətinin yoxlanılması və tələb olunan texniki qulluq növünün keçirilməsi, həmçinin motoehtiyatların qismən bərpa olunması üzrə işlərin yerinə yetirilməsi ilə həyata keçirilir. Mürəkkəb və böyük həcmli təmir və təxliyyə işlərinin

yerinə yetirilməsi məqsədilə yuxarı rəislərin qüvvə və vasitələri cəlb olunurlar.

Silah və texnikaların döyüşdə istifadə üçün hazırlanması üzrə işlər tapşırığın alınması və müdafiə rayonuna çıxışdan qabaq da başlanıla bilər. Müdafiə rayonunda yerinə yetirilən işlər, adətən, briqada bölmələrinin döyüş hazırlığının saxlanması şərti ilə yerinə yetirilir. Vaxtın məhdud olduğu şəraitlərdə silah və texnikaların döyüşə hazırlanma işləri bir neçə növbədə yerinə yetirilə bilər. Birinci növbədə silah və texnikaların iş qabiliyyətini, həmçinin hərəkətin təhlükəsizliyini təmin edən işlər yerinə yetirilir.

Düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə müdafiəyə keçən zaman maddi vəsait ehtiyatları ilk növbədə, ön mühafizə qüvvələrində, birinci eşelon bölmələrində, artilleriya və HHM bölmələrində yaradılır. Müdafiəyə əvvəlcədən hazırlıq aparılan zaman, raket və döyüş sursatlarının ehtiyatları, adətən stasionar baza və anbarlardan daşımaq yolu ilə yaradılır.

Düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə müdafiəyə hazırlıq zamanı silah və texnikaların bərpası daimi yaşayış məntəqələrində, toplanma (cəmləşmə) rayonlarında (briqadanın müdafiəyə tapşırıq aldığı anda yerləşdiyi və ya daimi yaşayış məntəqəsindən irəliləyərək çıxdığı rayonlarda), irəliləmə marşrutlarında, briqadanın yerləşdiyi müdafiə rayonlarında keçirilir.

Daimi yaşayış məntəqələrində və toplama rayonlarında silah və texnikaların təmiri, korpustan və briqadadan bölmələrə köməklik göstərilməsi üçün göndərilən təmir bölmələri və ya təmir qrupları tərəfindən həyata keçirilir. Bərpası mümkün olmayan, həmçinin döyüşün aparılması üçün zəruri olmayan silahlər, hərbi və digər texnikalar, maddi vəsaitlər yuxarı komandanlığın sərəncamları əsasında müvafiq qaydada təhvil verilir.

Briqada bölmələrinin müdafiə bölgəsinə hərəkəti zamanı sıradan çıxmış silah və texnikaların təmiri və bərpası, kolonların texniki qapanmaları tərəfindən həyata keçirilir. Marşrutlarda təmir edilə bilməyən texnikalar yuxarı komandanlığın ZMTM-nin açılması üçün planlaşdırılmış məntəqəyə və ya digər təyin edilmiş yerə təxliyyə

edilirlər. Silah və texnikaların müdafiə bölgəsinə irəliləməsi zamanı, onların daha çox sayda sıradan çıxdığı məntəqələrdə briqadanın MTT bölmünün təmir bölmələrinin qüvvə vasitələrinin bir hissəsi açıla bilər. Irəliləmə marşrutlarında və müdafiə bölgəsindən kənarında olan digər yerlərdə silah və texnikaların təmiri üzrə işlərin həcmi, kolonların texniki qapanmaları, təmir bölmələrinin əsas qüvvələrinin yerləşdiyi (açıldığı) məntəqələrə gəlib çatması zərurətinə uyğun olaraq təyin edilir. Müdafiə bölgəsini tutduqdan sonra sıradan çıxmış maşınların təmir və bərpası bölmələrin yerləşdiyi rayonlarda və ya briqadanın ZMTM-də təmir bölmələri tərəfindən yerinə yetirilir. Müdafiəyə hazırlıq zamanı, müəyyən olunmuş müddətdə taborların döyüş sursatı ilə təminat məntəqələri, texniki müşahidə məntəqələri briqadanın təmir-təxliyyə qrupları yaradılır. Onların sayı və tərkibi briqada bölmələrinin yerinə yetirdiyi tapşırıqlarla, texniki təminatın qüvvə və vasitələrinin imkan və qabiliyyətlərilə müəyyən olunur.

Briqadanın təmir-təxliyyə qrupları, adətən texniki təminat qüvvə vasitələrinin əsas səylərinin cəmləşdirildiyi istiqamətlərdə, birinci eşelon taborlarının döyüş sıralarının arxasında yerləşdirilir. Bundan əlavə, TTQ-lər ayrı istiqamətdə fəaliyyət göstərən və ya təminat zolağında fəaliyyət göstərən bölmələrin silah və texnikaların təmir və bərpası üçün təyin edilə bilər. Bölmələrin təmir-təxliyyə qrupları öz bölmələrinin müdafiə bölgələrinin arxa sərhədləri (hüdudları) yaxınlığında yerləşdirilirlər. Bu zaman təmir-təxliyyə qruplarının dərəcələri texniki müşahidə məntəqələrindən görmə məsafəsində yerləşirlər.

Briqadanın ZMTM-nin yaradılması (açılması) üçün müvafiq bölgələri, briqada bölmələrinin himayəsi altında olan, ikinci eşelon bölmələrinin (ehtiyatların) arxasında yerləşən, mümkün olduqca düşmənin əsas zərbə istiqamətindən kənarında olan ərazilərdə, silah və texnikaların ən əlverişli və qısa yollarla təxliyyəsini nəzərə almaqla seçirlər. Briqada MTT-nin təmir tapımları bir ZMTM-də açılırlar.

Maddi vəsaitlərin (hərbi-texniki əmlakların) ehtiyatları müdafiəyə hazırlıq vaxtı, silah və texni-

kaların təmirinin və döyüşdə istifadəyə hazırlaşdırılmasının başa çatdırılmasını, həmçinin döyüş zamanı təmir vasitələrinin etibarlı işləməsini, silah və texnikalara vaxtlı-vaxtında texniki qulluq göstərilməsini təmin edən ölçülərdə yaradılır. Təmir-təxliyyə qruplarında hərbi-texniki əmlak ehtiyatları təyin edilmiş normalara uyğun olaraq yaradılır.

MTT bölmələri qoşunların təminatını təşkil etmək üçün, döyüş əməliyyatları keçirilən bölgələrdə yerləşdirilir. Şəraitdən asılı olaraq MTT bölmələrini döyüş bölgələrindən kənarında yerləşdirməyə ehtiyac olduqda onların yerləşməsini və hərəkət istiqamətini yuxarı komandanlıq təyin edir.

MTT bölmələrinin eşelonlaşdırılması döyüş əməliyyatının xarakterindən, döyüş tapşırığından və vəziyyətin şərtlərindən asılıdır. Tibb və təmir-təxliyyə bölmələri qoşunların yaxınlığına çəkilir. Tabeliyə verilən hissə və bölmələrin MTT bölmələrinin yerləşməsi və hərəkət marşrutları, onların tabeliyə verildiyi hissənin (bölmənin) komandiri tərəfindən təyin olunur. MTT bölmələrinin yerdəyişmələri qoşunların fasiləsiz təminatını pozmaq şərtilə həyata keçirilir.

MTT bölmələrinin açılacağı ərazinin təyin edilməsi asılıdır:

- ərazinin qoruyucu və maskalanma xüsusiyyətlərinin varlığından;
- ehtiyatlarla yüklənmiş nəqliyyat vasitələrinin məqsədəuyğun yerləşdirilməsi imkanlarından;
- tibbi və digər bölmələrin yerləşdirilməsi imkanlarından;
- arxa KM-nin məqsədəuyğun yerləşdirilməsindən və həmin əraziyə gələn yolların varlığı və imkanlarından.

Düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə, müdafiənin əvvəlcədən hazırlanması zamanı briqadanın MTT bölmələrinin təyin edilmiş rayonlara çıxışı, briqadanın döyüş bölmələrinin müdafiə mövqelərini tutmaq üçün çıxışı ilə eyni vaxtda həyata keçirilir. Briqada ordu korpusunun ikinci eşelonunda müdafiə olunan zaman briqadanın MTT bölmələri sərbəst olaraq döyüş bölmələrinin arxasında 3-5 km məsafədə yerləşdirilir.

Taborların MTT bölmələri, tabor müdafiə rayonlarının daxilində, öz taborunun ikinci eşelonunun (ehtiyatının) arxasında yerləşdirilir. MTT-nin belə yerləşdirilməsi, bölmələrin bütün növ maddi vəsaitlərlə təmin edilməsinə imkan verir, onun təhlükəsizliyinə və ehtiyatların mühafizə olunmasına köməklik göstərir.

Düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə, briqada ordu korpusu müdafiəsinin ikinci eşelonunda yerləşən zaman korpusun daşıma və təxliyyə yollarından istifadə edilir. Briqadanın MTT-si müdafiəyə hazırlıq zamanı maddi vəsaitlərin daşınmasını, öz avtomobilləri ilə ordu korpusunun əlahiddə MTT taborundan birbaşa olaraq briqadanın taborlarına, briqadanın MTT bölməsinə girmədən həyata keçirir. İkinci eşelonda yerləşən briqadada MTT-nin müdafiəsi, mühafizəsi və qorunmasının təşkili ümumi əsaslara uyğun olaraq təşkil olunur.

NƏTİCƏ

İstifadə edilən mənbələrin təhlili göstərir ki, MABr-ın düşmənlə bilavasitə təmas vəziyyətindən müdafiəyə keçməsi zamanı briqadanın bölmələri MTT üzrə tədbirləri məhdud zaman çərçivəsində və düşmənin daim təsiri altında yerinə yetirirlər. Nəticədə MTT-nin imkanları məhdud, bölmələrdə və MTT bölməsində maddi vəsait ehtiyatları normadan aşağı ola bilər. Bu isə bölmələrin döyüş qabiliyyətinin aşağı düşməsi ehtimalını ortaya qoyur. Düşmən ilə birbaşa təmas olmayan vəziyyətdə müdafiəyə keçən zaman, maddi-texniki təminat üzrə bütün tədbirlər (yaranmış şərait imkan verirsə), tam həcmdə yerinə yetirilir. Bu isə bölmələrin qarşısına qoyulmuş döyüş tapşırıqlarının müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinə şübhəsiz ki, öz müsbət təsirini göstərəcəkdir. Ancaq unutmamaq lazımdır ki, döyüş meydanında qəti nəticə yalnız hücumla əldə olunduğundan və müdafiə əməliyyatı müvəqqəti xarakter daşıdığından hər iki halda briqada MTT-nin təşkili aktiv müdafiədən sonra hücum əməliyyatının keçirilməsi nəzərə alınmaqla, mümkün olduqca tam

həcmdə aparılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Döyüş əməliyyatlarında maddi-texniki təminatın təşkili.
2. Hərbi Akademiyanın 1-ci kurs dinləyiciləri üçün maddi-texniki təminat ixtisasları üzrə müəhazirələr toplusu
3. Боевой устав мотострелковой бригады вооруженных сил Российской Федерации. Москва, 2012
4. Танко-техническое обеспечение танковых (мотострелковых) частей и подразделений в боевых условиях (учебник). Москва, 2009
5. Техническое обеспечение сухопутных войск. Москва, 2010
6. Общая тактика (учебник). Москва, 2000
7. Оборонительный бой, сущность оборонительного боя. İnformasiya resursu: <http://militera.lib.ru/science/tactic/07.html>
8. Переход к обороне. İnformasiya resursu: <http://procestrussia.info/?p=63>
9. Лекции по организации и ведению тылового обеспечения. İnformasiya resursu: <http://ref.by/refs/16/2748/1.html>
10. Оборона, ее виды и цель. Место и роль подразделений в обороне. İnformasiya resursu: <http://window.edu.ru/resource/730/56730/files/hake>

РЕЗЮМЕ

Особенности организации материально-технического обеспечения мотострелковой бригады при подготовке к обороне в условиях отсутствия непосредственного соприкосновения с противником

Э. РАГИМОВ

Статья посвящена исследованию особенностей организации материально-технического обеспечения мотострелковой бригады при подготовке к обороне в условиях отсутствия непосредственного соприкосновения с про-

тивником. В статье показаны основные условия для успешной организации материально-технического обеспечения мотострелковой бригады как при непосредственном соприкосновении с противником, а также при отсутствии непосредственного соприкосновения с противником, кроме того раскрыта их основной сущность и произведен сравнительный анализ.

SUMMARY

Investigation of the characteristics of the organization of logistics of the mechanized brigade during preparation for defence without any straight contact with an enemy

E. RAHIMOV

The article has been aimed to the investigation of the characteristics of the organization of logistics of the mechanized brigade during preparation for defence without any straight contact with an enemy. In this article it has been shown the important points for the organization of logistics of the mechanized brigade during the defence in case of contact with the enemy and without contact with the enemy, also it has been explained its main essence and analyzed comparatively.

MOTOATICI BRIQADANIN MÜDAFİƏ DÖYÜŞÜNDƏ MADDİ-TEXNİKİ TƏMİNATININ TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ

Mayor Kamil MƏMMƏDOV

Açar sözlər: maddi-texniki təminat, maddi vəsait, daşıma, sıradan çıxmış, təxliyyə.

Ключевые слова: материально-техническое обеспечение, материальное имущество, перевозка, вышедший из строя, эвакуация.

Keywords: logistic, material, supplies, transportation, out of use, evacuation.

ni mübarizə vasitələrinin, xüsusilə nüvə silahının, raketlərin və digər yeni döyüş texnikalarının tətbiq edilməsi, quru qoşunlarının tam olaraq mexanikləşdirilməsi və motorlaşdırılması, həmçinin müasir aviasiya, hava hücumundan müdafiə vasitələrinin tətbiq edilməsi qoşunların döyüş əməliyyatlarının xarakterini kökündən

Dünyada bütün aparıcı dövlətlərin rəhbərləri hərbi əməliyyatların müvəffəqiyyətlə aparılması üçün müasir maddi-texniki bazanın genişləndirilməsinə, lazımi ehtiyacların vaxtında yaradılmasına və düzgün tətbiq edilməsinə ciddi fikir verirlər ki, bu da əməliyyatların nəinki gedişinə, hətta ümumi nəticəsinə təsir edə bilər. Bununla əlaqədar olaraq maddi-texniki təminat vasitələrinin, silah, hərbi texnikaların müasir tələblərə uyğun istehsalında, inkişafında keyfiyyətli dəyişikliklər aparılır və bu da öz növbəsində döyüş imkanlarının artırılmasına, döyüş tətbiqinin forma və üsullarının daha da təkmilləşdirilməsinə istiqamətləndirilmişdir.

Müdafiə – düşmənin hücumunu pozmaq və dayandırmaq, mühüm rayonları, obyektləri, mövqeləri saxlamaq, gələcəkdə hücumu keçmək üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə tətbiq edilən döyüş növüdür.

Müdafiə mövqeləri əvvəlcədən hazırlanır və ya düşmənin hücumu keçməsi nəticəsində tutulur. Adətən, müdafiəyə düşmən zərbələrinin dəf edilməsi ilə bərabər hücum fəaliyyətlərinin elementləri də daxildir.

Müasir ümumqoşun döyüş əməliyyatlarında ye-

dəyişdirmişdir. Bütün bu şərtlər qoşunların tərkib hissəsi olan maddi-texniki təminatın iş həcmi, fəaliyyət şəraitini və metodlarını dəyişmiş, onun tapşırıqlarını mürəkkəbləşdirmiş və qarşısına qoyulan tələbləri artırmışdır. Müasir ümumqoşun döyüşünün xarakterinin dəyişməsi, qoşunların yeni təşkilati strukturlara keçməsi, texniki cəhətdən təchizatın yaxşılaşdırılması qoşunların maddi vəsaitlərə olan tələbatlarını daha da artırmışdır. Hal-hazırda maddi-texniki təminatın qoşunların döyüşdə müvəffəqiyyət qazanmasında və qələbə çalmasında artan rolu obyektiv qanunauyğunluqdur.

MÜDAFİƏDƏ MADDİ-TEXNİKİ TƏMİNATIN TƏŞKİLİ (MTT)

Müasir döyüş əməliyyatlarının qətiyyətliliyi, gərginliyi, sürəti, yüksək manevrliyi, vəziyyətin tez-tez və kəskin dəyişkənliyi maddi-texniki təminatın işinin həcmi, üsullarını əsaslı sürətdə dəyişdirir. Nəticədə MTT-yə olan tələblər artır.

Müasir döyüş əməliyyatlarının icrası maddi vəsaitlərə, xüsusilə sursatlara və yanacaq olan tələbatın həcmi artırır. Həmçinin zədələnmiş bütün növ texnikanın tez bir zamanda sıraya qaytarıl-

ması, yaralı və xəstələrə vaxtında tibbi yardımın göstərilməsi tələb olunur. Buna görə də qoşunların hərtərəfli, fasiləsiz maddi texniki təminatı döyüşün qələbə ilə nəticələnməsi üçün həlledici faktorlardandır.

Qoşunların MTT-si özündə maddi, texniki, tibbi və digər təminat növləri üzrə həyata keçirilən tədbirləri birləşdirir.

MTT-nin tərkibi maddi vəsaitlərin ehtiyatları da daxil olmaqla qoşunların tabeliyində olan təminat hərbi hissələri və bölmələrindən ibarətdir.

MTT hissə və bölmələrinə raket-texniki avtonəqliyyat, təmir, tibbi hissə və bölmələri, anbarlar, səhra çörək zavodları, həmçinin MTT bölük-ləri və taqımları daxildir.

Qoşunların maddi-texniki təminatı onların daima döyüş hazırlığı səviyyəsində saxlanılması və uğurla döyüş aparmaq məqsədilə təşkil olunur.

Maddi-texniki vəsaitlərə aiddir: bütün növ silahlar, döyüş və başqa texnikalar, raketlər, sursatlar, raket yanacağı, yanacaq, ərzaq, əşya, tibb, mühəndis, kimya, mənzil və başqa əmlaklar, həmçinin su, xüsusi-texniki vəsaitlər.

Döyüşdə hissələrin (bölmələrin) maddi-texniki təminatının uğurları əvvəlcədən lazımi maddi-texniki vəsaitlərin ehtiyatlarının yaradılmasından və düzgün eşelonlaşdırılmasından, onların sərfinin və itkisinin vaxtında normaya çatdırılmasından asılıdır. Qoşunların maddi-texniki təminatı bir qayda olaraq aşağıdakı ardıcılıq əlaqəsi üzrə həyata keçirilir: **Mərkəz (cəbhə)-korporus (birlük)-briqada-tabor (divizion)-bölük-əsgər.**

Birləşmənin maddi-texniki təminatı hərbi hissənin MTT üzrə zabiti və xidmətlərə cavabdeh zabitlər tərəfindən təşkil olunur. Onlar yuxarı komandanlığın daşınma planları üzrə, bölmələrdən verilən sifarişlər əsasında, döyüşə ayrılan resurslara və əsl tələbatı əsasən təminatı həyata keçirirlər.

Birləşmələrin (hissələrin, bölmələrin) maddi vəsaitlərə tələbatı, döyüşə təyin olunmuş məsrəf və döyüşün sonuna qalan ehtiyatlar nəzərə alınaraq hesablanır.

Müdafiədə qoşunların MTT-nin təşkilində nəzərə alınmalıdır:

– düşmənin təzyiqi və zəhərlənmiş ərazilərdə

fəal müdafiə aparan qoşunların təminatını təşkil etmək üçün MTT hissə və bölmələrinin hazırlanması;

– MTT hissə və bölmələrinin ön xətdən daha dərində yerləşdirilməsi, həmçinin onların etibarlı qorunması və yerlərinin vaxtaşırı dəyişdirilməsi;

– ilk növbədə qətiyyətli müdafiə aparan (mühasirədə olan, təminatı pozulmuş) bölmələrdə maddi vəsait ehtiyatlarının yaradılması;

– zədələnmiş maşınların toplanma məntəqəsinin təşkili və zədələnmiş texnikaların, xüsusi ilə düşmən tərəfindən ələ keçirilməsi ehtimal olunan rayonlardan təxliyyəsi;

– KQS tətbiq olunmuş ərazilərdən xəstə və yaralıların təxliyyəsi və onlara tibbi yardımın göstərilməsi;

– MTT bölmələrinin müdafiə, mühafizə və qorunmasının gücləndirilməsi;

– təminat zolağını qoruyan ön qüvvələrin, əks-zərbə və hücumu keçəcək bölmələrin təminatını təşkil etmək üçün görülməli tədbirlər.

Qoşunlar müdafiəyə keçərkən MTT bölmə rəisi borcludur:

– qoşunların təminatını dəqiqləşdirməyə və MV-nin daşınması üçün təcili tədbirlər görməyə (ilk növbədə I eşelon artilleriya və tank bölmələrinin sursatla təminatına);

– xəstə və yaralıların (xüsusi ilə ön dəstələr və I eşelon bölmələri) təxliyyəsinə;

– ərazinin daşınma və təxliyyə yollarının (DTY) kəşfiyyatına;

– MTT bölmələrinin yeni rayonlara yerdəyişməsinə, onların etibarlı qorunmasına və maskalanmasının təşkilinin təmin olunmasına.

Müdafiədə MTT hissə və bölmələrinin yerləşdirilməsi müdafiənin qurulmasından, döyüş düzülüşündən, qoşunların tapşırıqlarından və radioaktiv, kimyəvi-bakterioloji vəziyyətdən, həmçinin ərazinin xarakterindən asılıdır.

Birləşmə və hissələrin MTT bölmələrinin I eşelonunu yerləşdirmək məqsəduyğundur:

– taborların təminat bölmələri taborun döyüş düzülüşündə, yaxud bilavasitə onların arxasında;

– hissənin tibb məntəqəsi və təmir emalatxanalarının bir qismi I və II eşelonun arxasında, ya-

xud hissənin döyüş düzülüşünün dərinliyində, digər bölmələr birləşmənin II eşelon (ehtiyat) səviyyəsində, yaxud birləşmənin döyüş düzülüşünün arxasında;

– ƏTT və təmir-bərpa bölmələri birləşmənin I və II eşelonun arxasında, yaxud birləşmənin döyüş düzülüşünün arxasında, birləşmənin digər təminat bölmələri döyüş düzülüşünün arxasında, ön xətdən 30-40 km məsafədə.

Əlahiddə tibb taboru (ƏTT) və əlahiddə maddi-texniki təminat taboru (ƏMTTT) ehtiyatları ilə birlikdə birləşmənin ümumi müdafiə zolağında iki istiqamətdə yerləşə bilər.

MTT hissə və bölmələrinin yerləşdiyi ərazidə ilk növbədə şəxsi heyət, sonra isə nəqliyyat və maddi vəsaitlər üçün sığınacaqlar hazırlanır, həmçinin düşmənin təxribat qruplarından, hava desantlarından, piyadalardan və tanklardan etibarlı müdafiəni təmin etmək üçün mövqelər qurulur.

MTT hissə və bölmələri birləşmənin (hissənin) MTT bölmə rəisinin sərəncamına əsasən ehtiyat rayonlara çıxarılır əks halda isə xidmətə cavabdeh zabitin (bölmə komandirinin) qərarı ilə sonradan MTT bölmə rəisinə məruzə etməklə həyata keçirilir.

Maddi vəsaitlərin daşınmasını və təxliyyəsini, həmçinin MTT bölmələrinin yerdəyişməsinə təmin etmək məqsədilə yolların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilir. Əsas daşıma-təxliyyə yolları sıradan çıxdıqda ehtiyat yollar təyin olunur və hazırlanır.

Qoşunlar müdafiəyə keçdikdə maddi vəsait ehtiyatları doldurulur. İlk növbədə I eşelon bölmələri, həmçinin artilleriya və tank bölmələri. Şəraitdən asılı olaraq bölmələrdə və atəş mövqelərində əlavə maddi vəsait ehtiyatları (yerə yığılmaqla, yaxud nəqliyyatda) yaradılır.

Müdafiə döyüşləri zamanı məsrəf olunmuş maddi vəsaitlər normalara qədər doldurulur.

Döyüş və digər texnikalara texniki qulluq bilavasitə döyüş düzülüşündə, yaxud yaxın sığınacaqlarda heyətlərin gücü və təmir qruplarının cəlb edilməsi ilə həyata keçirilir.

Briqadanın I eşelonunda taborun texniki müşahidə məntəqəsi və taborun (MABr-ın) təmir-təx-

liyyə (təmir) qrupları yaradılır (təşkil olunur). Briqadanın II eşelonunda, xüsusilə tank bölmələrində taborun (briqadanın) təmir-təxliyyə (təmir) qrupları yaradıla bilər. Tank bölmələri həmləyə keçdikdə həmin qruplar öz bölmələrinin arxasınca hərəkət edir və işini hücumda olduğu kimi təşkil edir.

Zədələnmiş maşınların toplanma məntəqəsi adətən birləşmənin (hissənin) I və II eşelonlarının arasında, yaxud birləşmənin (hissənin) döyüş düzülüşünün arxasında təşkil olunur. Bölmələrdən xəstə və yaralıların təxliyyəsi üçün onların öz sanitariya və ümumi təyinatlı nəqliyyatlarından geniş istifadə olunur. Müdafiədə qoşunların yerləşdiyi ərazilərin (səngər, xəndək, sığınacaq və s.) sanitariya vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirilir.

Düşmənin hücumu keçməsinə qədər MTT hissələrinin (bölmələrinin) idarə olunması naqillə və radiorabitə vasitələri ilə həyata keçirilir. Radiorabitə daim hazır vəziyyətdə saxlanılmalı və təşkil olunmalıdır. Arxa KM-si adətən MTT hissə və bölmələrinin yerləşdiyi rayonlarda KQS-dan müdafiənin təmin edilməsi nəzərə alınmaqla açılır.

Arxa KM-in yerdəyişməsi hallarında döyüşün gedişində də onun yeri hazırlanır.

MÜDAFİƏDƏ TİBBİ TƏMİNATIN TƏŞKİLİ

Müdafiə döyüşündə sanitariya itkilər hücum döyüşündə olduğundan bir qədər az ola bilər. Bu onunla izah olunur ki, briqadanın şəxsi heyəti daha səpələnmiş şəkildə yerləşir və əvvəlcədən hazırlanmış mühəndis qurğularında və sığınacaqlarda qoruna bilərlər. Böyük Vətən müharibəsi və digər lokal müharibələrin təcrübəsinə əsasən, döyüş zamanı adi silahlardan olan sanitariya itkilər briqadanın şəxsi heyətinin sayına nisbətən faizlər tətbiqi nəticəsində 10-15 faiz, KQS-in tətbiqi nəticəsində 20-40 faiz, nüvə silahı tətbiq edilən zaman bu, 10-22 faiz təşkil edir. Şəxsi heyət sığınacaqlarda yerləşdiyi zaman sanitariya itkilərin 1,5-2 dəfə azalması mümkündür.

Müdafiədə tibbi təminatın təşkili zamanı gücləndirilir:

- yaralıların bölmələrdən təxliyyəsi;
- bölmələrdə sanitariya – gigiyenik və epidemiya-

ya qarşı tədbirlər.

Şəxsi heyətin yerləşdirilməsi, qidalanması, su təminatı və hamam- camaşırxana xidmətinin sanitariya gigiyenik norma və qaydalara cavab verməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Əsas istiqamətdə müdafiə olunan briqadanın tibb məntəqəsi korpusun əlahiddə tibb taborunun tibbi heyəti və sanitariya avtomobillərlə gücləndirilə bilər.

Təminat zolağı və ön mövqeni müdafiə edən bölmələrə zəruri olduqda briqadanın tibb xidmətindən əlavə qüvvə və vasitələr ayrılmalıdır. Yaralıları ilk tibbi yardım onların yaralandıqları yerdə və ya yaxın sığınacaqlarda, hərbi qulluqçuların özü tərəfindən özünə və qarşılıqlı yardım qaydalarına uyğun olaraq sanitariya təlimatçı, sanitariya sürücü və bölmələrin sanitariyaları tərəfindən yerinə yetirilir.

Bölmələrdən yaralı və xəstələr səngərlər və əlaqə yolları vasitəsilə bölüklərin dayaq məntəqələrində quraşdırılmış tibb postlarına və ya sanitariya avtomobillər ilə taborların tibb məntəqələrinə çatdırılırlar. Yaralı və xəstələrin səngərlər və əlaqə yolları ilə təxliyyə olunduğu zaman sanitariyaların xərəklərlə rahat keçməsi məqsədilə əlaqə yollarının divarlarında bir qədər genişləndirmələr edilir. Yaralıların dağılmış müdafiə qurğularından axtarılıb çıxarılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Döyüş zamanı bu işi bölmələrdə hazırlanmış atıcı sanitariyalar və sanitariya təlimatçıları yerinə yetirirlər. Müdafiənin düşmən tərəfindən yarılarıq dərinliklərə irəliləmə təhlükəsi yaranan istiqamətlərdən yaralı və xəstələrin bölüklərdən təxliyyəsi briqadanın tibb məntəqəsinə deyil, birbaşa korpusun əlahiddə tibb taboruna həyata keçirilir. İkinci eşelon briqadasının əks-həmlədə iştirak etdiyi zaman yaralıları və xəstələr öz taborlarının tibb məntəqələrinə, briqadanın tibb məntəqəsinə və ya birinci eşelon taborlarının tibb məntəqələrinə təxliyyə edilirlər.

Briqada əks-hücumu gözlənilərkən taborların və briqadanın tibb məntəqələri yaralı və xəstələrdən azad olunur. Yaralıları və xəstələrə vaxtında tibbi yardım göstərilməsi üçün briqada korpusun əlahiddə tibb taborunun qüvvə və vəsaitlərlə gücləndirilir. Əks-hücum zamanı yaralı və xəstələrin briqadadan təxliyyəsi briqadanın tibb mən-

təqəsinə və əlahiddə tibb taboruna həyata keçirilir. Bundan əlavə, yaralıları birinci eşelon briqadalarının tibb məntəqələrinə də təxliyyə edilirlər. **MABr-ın müdafiəsinin maddi-texniki təminatının idarə edilməsi**

MTT bölmələrinin idarə olunması qoşunların idarə olunmasının tərkib hissəsidir və qoşunların istənilən şəraitə tam, fasiləsiz təminatını təşkil etmək məqsədilə həyata keçirilir. MTT-nin idarə olunmasına daxildir:

- qoşunların hərtərəfli və fasiləsiz təminatını təşkil etmək üçün MTT bölmələrinin və şəxsi heyətin daima yüksək döyüş və mənəvi hazırlıqda olması;

- qərarların vaxtında qəbul edilməsi və tabeçilikdə olanlara çatdırılması;

- MTT bölmələrinin qarşıda duran döyüş tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün hazırlığı və onların hərtərəfli təminatı;

- MTT bölmələrinin işinin təşkili və qarşılıqlı əlaqənin yaradılması;

- verilən tapşırıqların yerinə yetirilməsinə daimi nəzarət və tabeçilikdə olanlara lazım olan köməkin göstərilməsi.

MTT bölmələrinin fasiləsiz idarə olunmasına nail olunur:

- MTT bölmələrinin idarə olunmasında dayanıqlı rabitəni təşkil etməklə;

- tapşırıqları bilmək və düzgün başa düşməklə, həmçinin vəziyyət dəyişərkən lazımi tədbirləri tez bir zamanda həyata keçirmək və tapşırıqları vaxtında dəqiqləşdirməklə;

- arxa KM-ni düzgün yerləşdirməklə və döyüş zamanı onun vaxtında yerdəyişməsi ilə;

- vəzifəli şəxslərin daim qarşılıqlı informasiya mübadiləsi aparması ilə;

- təminat üzrə qoyulmuş tapşırıqların dəqiq yerinə yetirilməsi ilə;

- qoşunların təmin olunması barədə məlumatların vaxtında toplanması və yuxarı komandanlığa ötürülməsi ilə.

Döyüş hazırlıq ərafəsində MTT-nin idarə olunması yönəldilir:

- hissələrdə (bölmələrdə) təyin olunmuş maddi vəsait ehtiyatlarının yaradılmasına;

- bütün növ texniki vəsaitlərin texniki qulluğu-

na və təmirinə;

– artıq (lazım olmayan) bərpa mümkün olmayan maddi vəsaitlərin təhvil verilməsinə;

– bölmələrdən, tibb məntəqələrindən yaralı və xəstələrin təxliyyəsinə, həmçinin sanitar-gigiyenik, əks-epidemiya və digər tədbirlərin həyata keçirilməsinə;

– avanqarda gedəcək hissələrə (bölmələrə) verəcək təminat vasitələrinin ayrılması və hazırlanmasına;

– MTT bölmələrinin tapşırıqları yerinə yetirməyə hazırlanmasına.

Döyüşün gedişində MTT-nin idarə olunması təmin etməlidir:

– maddi vəsaitlərin fasiləsiz doldurulmasını, həmçinin vəziyyət dəyişdikdə ehtiyatların maneəvər edə bilməsinə;

– zədələnmiş və sıradan çıxmış texnikaların qısa zamanda bərpa, yaxud təxliyyəsinə;

– yaralı və xəstələrə vaxtında tibbi yardımın göstərilməsinə, həmçinin təxliyyəsinə;

– MTT bölmələrinin öz qoşunlarının arxasınca vaxtında yerdəyişməsinə;

– nəqliyyat vasitələrinin mükəmməl qorunmasını;

– düşmənin MTT bölmələrinə hücumunun nəticələrinin aradan qaldırılmasını.

MABr komandiri tabeliyində olan qoşunların maddi-texniki təminatına tam cavabdehlik daşıyır. O, MTT-nin idarə olunmasına qərargah rəisi vasitəsilə rəhbərlik edir. Döyüş tapşırığını aldıqdan sonra təminatın təşkilinə cavabdeh şəxslər qərar qəbul etmək üçün alınan tapşırığı aydınlaşdırılmalı və vəziyyəti qiymətləndirməlidir. Tapşırığı aydınlaşdırarkən həyata keçiriləcək döyüşün xarakterini, qoşunların və MTT-nin tapşırıqlarını düzgün başa düşmək lazımdır. Tapşırıq aydınlaşdırıldıqdan sonra qoşunların təminatını təşkil etmək məqsədilə təcili həyata keçirilməsinə ehtiyac duyulan tədbirlər barədə sərəncam verilir.

NƏTİCƏ

Müasir müharibələrdə quru qoşunlarının iştirak etdiyi yüksək maneəvər döyüş əməliyyatları hissə və bölmələrdən daha da çox müstəqil fəaliyyət göstərməyi tələb edir. Bu, müasir döyüş əməliyyatlarının geniş ərazilərdə cərəyan etməsi, döyüşlərin yüksək tempə aparılması və maneəvərli olması, həmçinin düşmən qoşunlarının ilin bütün mövsümlərində hücumlarının qarşısının alınmasında, bütün coğrafi ərazilərdə müdafiə döyüşünün planlaşdırılıb aparılmasında müvəffəqiyyətin qazanılmasına döyüş xidmət dəstəsinin düzgün istifadəsi ilə nail olunur.

ƏDƏBİYYAT:

1. QQT-194-5. Tank və motoatıcı briqada döyüşü.
2. Döyüş əməliyyatlarında maddi-texniki təminatın təşkili.
3. Maddi-texniki təminatın əsasları.
4. Tank-texniki təminat üzrə təlimat.
5. Hərbi əməliyyatlarda tibbi təminatın əsasları.

РЕЗЮМЕ

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ОБОРОНИТЕЛЬНОМ БОЮ К. МАМЕДОВ

В статье широко нашло свое отражение создание и управление материально-технического обеспечения в оборонительном бою. Правильное и своевременное создание материально-технического обеспечения служит залогом успеха во время боевых действий и играет решающую роль в успешном завершении всей операции.

SUMMARY

ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF LOGISTICS BRIGADE DURING DEFENSIVE WAR K. MAMADOV

In the article it has been found out the organization and management of the logistics. During the operation in the battle the carrying out the logistics correctly and plays the main role in the completeness of all operations.

KONFLIKTOLOGİYANIN MAHİYYƏTİ VƏ TƏSNİFATI

Polkovnik-leytenant Əflatun HÜSEYNOV

Açar sözlər: münaqişə, etnik münaqişə, sosial münaqişə, siyasi münaqişə, beynəlxalq münaqişə, münaqişənin həlli.

Ключевые слова: конфликт, этнический конфликт, социальный конфликт, политический конфликт, международный конфликт, разрешение конфликтов.

Keywords: conflict, ethnic conflict, social conflict, political conflict, international conflict, resolution of conflict.

Problemin tədqiqi prosesində konfliktologiyanın mahiyyəti və təsnifatı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Çoxsəviyyəli sosial təzahür kimi, münaqişə ilk dəfə Adam Smitin «Xalqların sərvətinin təbiəti və səbəbləri haqqında tədqiqat» əsərində öyrənilmişdir. Münaqişənin əsasında cəmiyyətin siniflərə (kapitalistlər, torpaq mülkiyyətçiləri, muzdlu fəhlələr) bölünməsi və iqtisadi rəqabət durur. A.Smit siniflər arasında qarşıdurmanı cəmiyyətin irəliyə doğru inkişafının mənbəyi, sosial münaqişəni isə bəşəriyyətin müəyyən neməti kimi nəzərdən keçirirdi.

Alman filosofu Emmanuel Kant (1724-1804) belə hesab edirdi ki, «qonşuluqda yaşayan adamlar arasında sülh vəziyyəti təbii hal deyildir... Əksinə, təbii hal müharibə vəziyyətidir, bu fasiləsiz hərbi əməliyyatlar olmasa da daimi müharibə cəhədidir. Deməli, sülh vəziyyəti bərqərar olunmalıdır». Burada J.J.Russonun «ictimai müqavilə» haqqında ideyaları ilə əlaqə sezilir.

Alman filosofu Georq Hegelin (1770-1831) fikrincə münaqişənin başlıca səbəbi bir tərəfdən sərvət yığılı, ilə digər tərəfdən «əməyə bağlı sinif» arasında sosial qütbləşmədən irəli gəlir. Güclü dövlət hakimiyyətinin tərəfdarı olan Hegel ölkə daxilində dövlətin birliyinə sarsıdan iğtişaş-

lara qarşı çıxırdı. O, belə hesab edirdi ki, dövlət bütün cəmiyyətin mənafeələrini təmsil edir və münaqişələri tənzimləməyə borcludur.

Prussiya hərbi nəzəriyyəçisi Karl Klauzevits (1780-1831) «Müharibə haqqında» əsərində beynəlxalq hərbi münaqişənin təbiətini müəyyən edərək məşhur

«Müharibə siyasətin başqa vasitələrlə davamıdır» düsturunu təklif etmişdi. Bütün tarix boyunca beynəlxalq hərbi münaqişələr bioloji labüdlük, bu və ya digər dövlətin siyasətində normaldan kənar çıxma, yaxud monarxın özbaşınalığının təzahürü deyil, dövlət daxilində və dünya meydanında münaqişəyə keçənə qədər proseslərin qanunauyğun inkişafı olmuşdur.

Mövcudluq uğrunda mübarizə problemi ingilis biologu Çarlz Darvinin (1809-1902) yaradıcılığında mərkəzi yer tutmuşdur. Onun bioloji təkamül nəzəriyyəsinin məzmunu 1859-cu ildə nəşr olunmuş «Təbii seçmə yolu ilə növlərin mənşəyi, yaxud həyat uğrunda mübarizədə nəcib cinslərin saxlanması» kitabında açıqlanmışdır. Bu əsərin başlıca ideyası onun adında ifadə olunmuşdur: canlı təbiətin inkişafı yaşamaq uğrunda daim mübarizə şəraitində həyata keçirilir ki, bu da ən çox uyğunlaşan növlərin təbii seçmə mexanizmini təşkil edir. Sonralar Ç.Darvinin baxışları münaqişənin bəzi sosioloji və psixoloji nəzəriyyələrinə inkişaf etdirilmişdir.

XIX əsrin ikinci yarısında alman filosofu F.Nitsşe (1844-1900) insan davranışındakı təcavüzkar təzahürləri patologiya və onun təbiətindəki kənar çıxma kimi deyil, insan təbiətinin diqtə etdiyi təbii hal kimi nəzərdən keçirmişdir. Onun

fikrincə, məhz buna görə də əbədi sülhə can atan bəşəriyyət labüd surətdə müharibəyə qayıdır.

Konfliktologiyanın mahiyyətinə dair mövcud ədəbiyyatlarda müxtəlif təriflər, şərtlər verilsə də əksəriyyəti nəticə etibarilə eyni məzmun təşkil edir.

Konflikt latınca "conflictus" sözündən götürülmüşdür "toqquşma" deməkdir. Ən sadə şəkildə konflikt əks mənafeələrin, fikirlərin, görüşlərin toqquşması, ciddi ixtilaf, hər iki qarşılıqlı tərəfləri üçün mürəkkəb vəziyyət yaradan ciddi mübahisə deməkdir.[4.10]

Konfliktologiya, elm kimi hal-hazırda tədricən kompleks xarakterə malik müstəqil elmi fənn statusu kəsb etməkdədir. Lakin konfliktologiyanın müstəqilliyi nisbidir. O, münaqişələrin öyrənilməsinə kömək göstərən istənilən elmi məlumatlarından, nəzəri modellərdən, metod və üsullarından istifadə edir. Bu, elm ayrıldığı bilik sahələri – sosiologiya və psixologiya ilə sıx surətdə bağlıdır. Eyni zamanda digər elm sahələri – politologiya, tarix, kulturologiya, iqtisadi elmlər, hüquqşünaslıq, pedaqogika, hərbi elmi ona faktiki material verir və onun konsepsiyalarının tətbiq sahəsi kimi çıxış edir.

Problemlə bağlı nəzəri ədəbiyyatın analitik təhlili nəticəsində konfliktologiyanın məzmunu və təsnifatı aşağıdakı qaydada müəyyənləşdirilir:

- 1) sosial konfliktlər;
- 2) siyasi konfliktlər;
- 3) beynəlxalq konfliktlər.

Amerika politoloqlarının dediyi kimi, cəmiyyət daim, özünün daxili konfliktlərinin kərpiclərindən "tikilir".

Münaqişələrin neqativ funksiyası da mövcuddur. Məsələn, konflikt cəmiyyətin inteqrasiyasına təhlükə törədə bilər, hakimiyyətə olan münasibətlərin dəyişilməsinə mənfi təsir göstərə və ya sabit qruplarda parçalanma yarada bilər.

İqtisadi, ideoloji və siyasi xarakterli konfliktlər də mövcuddur. İctimai həyatın təşkili səviyyəsindən asılı olaraq, fərdlər, sosial qruplar, təbəqələr, siniflər, həmçinin regional və qlobal səviyyədə iri sənaye sistemləri arasında ixtilafı da konfliktlərə aid etmək olar.

Münaqişələri qarşılıqlıda iştirak edən tərəflərin tərkibi və sayından asılı olaraq əsas və qeyri-

əsas məsələlər üzrə antoqonist və qeyri-antoqonist ziddiyyətlərdə çıxış etmələrinə görə də tipologiyaya bölmək mümkündür. Nəzərə alınmalıdır ki, bütün konfliktlərin vahid universal sxemə malik olduğunu söyləmək məqbul deyil. Müzakirə tipli konfliktlər də mövcuddur: belə halda mübahisə maneəvi nümayiş etdirilsə də, prinsipcə, hər iki tərəf kompromisə gəlməsi də mümkündür. Oyun tipli konfliktləri də göstərmək olar. Burada hər iki tərəf eyni qaydalar çərçivəsində hərəkət edirlər, ona görə də belə halda münasibətlər strukturu pozulmur, məhv edilmir. Konfliktlər nəzəriyyəsinə bu halın beynəlxalq münasibətlərdə, yaxud cəmiyyət daxilində olması önəmli deyil.

ABŞ sosial psixoloqu M. Doyçun fikrincə, aşağıdakı konflikt tiplərini fərqləndirmək olar:

1) Əsl konflikt – bu zaman mənafeələrin toqquşması obyektiv baş verir, iştirakçılar tərəfindən dərk olunur və heç bir dəyişən amildən asılı deyildir;

2) Təsadüfi, yaxud şərti konflikt – təsadüfi, dəyişikliyə asan məruz qalan vəziyyətlərdən asılı olur, iştirakçılar tərəfindən dərk edilmir, 1 mövcud təsir qüvvəsinə malik alternativlər dərk olunduqda kəsilir;

3) Qarışıq konflikt – bu zaman konfliktin obyektiv səbəbləri dolay yolla onun əsasında yerləşən səbəblərlə bağlı olur. O, həqiqi konflikt kimi, lakin hər hansı simvolik formada ifadə oluna bilər;

4) Tərəf olmayanlara aid edilmiş konflikt – aralarında həqiqi konfliktin olduğu tərəflərə aid edilmir. Bu ya bilməyərək, ya da bilərəkdən edilir, bundan məqsəd isə rəqib qrupda toqquşma yaratmaq, bununla da qrupu zəiflədib konfliktin əsas tərəfləri arasında mövcud konfliktləri pərdələməkdir;

5) Gizli konflikt – bu, bir qayda olaraq obyektiv səbəblər üzündən baş verməlidir, lakin aktualaşdırılmır;

6) Yanlış konflikt – bunun obyektiv əsası yoxdur, yanlış təsəvvürlərdən meydana gəlir; konflikt "yanlış" kimi meydana çıxa bilər, lakin iştirakçılarda yeni motivlər və məqsədlər formalaşdırmaqla həqiqi konfliktə çevrilə bilər.

Ədəbiyyatların araşdırılması zamanı aydın oldu ki, siyasi konflikt siyasi mənafeələrin, maraq və məqsədlərin toqquşmasıdır. Siyasi konfliktlərin

subyektləri, yaxud siyasi mənafehlərin subyektləri, dövlətlər, siniflər, sosial və etnik qruplar, siyasi partiyalar və hərəkatlar, həmçinin ayrı-ayrı şəxsiyyətlərdir. Siyasi konflikt subyektlərin şüurunda və davranışında müxtəlif səviyyələrdə və formalarda aşkar olunan sosial ziddiyyətlər kimi də xülasə edilir. Siyasi konflikt anlayışı özündə bütöv cəmiyyətlərin, ictimai-siyasi formasiyaların qarşılıqlı mübarizəsini ehtiva edir.

Münaqişələrin məzmunu və təsnifatı problemini öyrənərkən müəyyən etdik ki, cəmiyyətsünaslıqda ən çox təsadüf olunan millətlərarası münaqişədir.

Etnik münaqişələrin yaranmasının əsas səbəblərindən birini millətlərin qarşılıqlı ərazi iddiaları təşkil edir. Belə münaqişələr dövlətlərarası, regionlararası, yerli səviyyədə yaranır. Ərazi iddialarının motivləri müxtəlif ola bilər. Məsələn:

1) Millətlərin tarixi keçmişi ilə şərtlənmə, məsələn, ərazidə milli, tarixi, mədəni və sair abidələrin mövcud olması;

2) Mövcud sərhədlərin demarkasiyasının qeyri-dəqiqliyi, əvvəl sərhəd olmadıqda millətlər arasında demarkasiyanın keçirilməsi;

3) Əvvəllər deportasiya olunmuş millətin tarixi vətəninə köçürülməsi;

4) Sərhədlərin özbaşına dəyişdirilməsi;

5) Hər hansı millətin qonşu dövlətin ərazisinə zorla daxil edilməsi;

6) Millətin müxtəlif dövlətlər arasında bölünməsi və s.

Siyasi münaqişələrin yaranma səbəbləri və nəzərdə tutulan məqsədləri də çox müxtəlifdir. Məsələn:

a) Bütün səviyyələrdə (yerli, regional dövlət) müxtəlif etnik-qruplar arasında hakimiyyət uğrunda siyasi mübarizə; b) Millətin vahid dövlət çərçivəsində öz statusunu itirmək mübarizəsi; c) Tam dövlət müstəqilliyi (siyasi müstəqillik uğrunda mübarizə) və s.

Millətlər arasında iqtisadi münaqişələr aşağıdakı səbəblərdən irəli gələ bilər:

1) Maddi ehtiyatlara sahib olmaqla, onların bərsində sərəncam verilməsində və istifadədə millətlərin bərabərsizliyi;

2) Mərkəzlə eyni millətdən ibarət region (məsə-

lən, Federasiyanın subyekti) arasında iqtisadi mənafehlər balansının pozulması;

3) Malların və xidmətlərin istehsalının, bölgünün və istehlakının siyasi struktur-funksional sistemində dəyişikliklər məsələn, mülkiyyətin yenidən bölüşdürülməsi, yaxud əhalinin miqrasiyası nəticəsində ənənəvi fəaliyyət növləri bir millətdən başqasına keçir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Əliyev Q.O., Dayızadə H.M. Konfliktologiyaya giriş. Bakı. Təbib, 1998

2. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию. М., 1999, 2009

3. Дмитриев А.В. Конфликтология. Москва. 2000

РЕЗЮМЕ

СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ

КОНФЛИКТОЛОГИИ

А. ГУСЕЙНОВ

В статье обоснована актуальность проблемы. В связи с проблемой проведен аналитический анализ литератур, связанных с содержанием, сущностью и классификацией конфликтов в науке обществознания. Внесена ясность в характерные черты социальных, политических и международных конфликтов.

SUMMARY

THE ESSENCE AND CLASSIFICATION

OF CONFLICTOLOGY

A. HUSEYNOV

The urgency of problem was grounded in the article. The literatures associated with the content, essence and classification of conflicts were analytically analyzed in the science of sociology related to the problem. The characteristic features of social, political and international conflicts clarified.

STİNGER ATMA SİSTEMİ

Stinger atma sistemi (SAS) müxtəlif qurğularla təchiz edilmiş və bütün funksiyaları kompyuterlə idarə edilən HHM sistemidir. SAS müharibə meydanında yerləşən sabit və ya hərəkətli birlik, konvoy və taktiki sitemlərin havadan təhdidlərə qarşı müdafiəsi üçün təyin edilmişdir. Dəqiq nişanalma, atış və stabil funksiyaları sayəsində hərəkət halında olanda belə hədəfəxtarma, təsbit və təqib imkanlarına malikdir. SAS-ın avtonom istifadə funksiyalarından başqa verilən əmrə nəzarət sistemi və ya digər HHM sistemləri ilə birlikdə koordinasiya edilərək istifadə olunma imkanları var. Sistemin atışa nəzarət kompyuteri təchizat və ortaya çıxan yeni vəzifələrin öhdəsindən asanlıqla gəlir. Stinger və bir çox idarə edilən mərmilərin uyğunlaşdırıla biləcəyi SAS eyni zamanda müxtəlif platformalara da uyğunlaşdırıla bilər. Daşıyıcı kimi, zirehli Fennek maşınının istifadə olunduğu SAS-ın ekipajı atıcı, atıcı köməkçisi və sürücü olmaqla 3 nəfərdir.

SAS-ın taktiki-texniki xüsusiyyətləri:

– 4-cü nəsildən olan hava-hava sistemi; atışa hazır 4 ədəd Stinger mərmisi; termal və gündüzgörmə kameralarından ibarət passiv hədəfəxtarma və müşahidə sistemi; hədəfə qədər məsafəni ölçmək üçün təyin edilmiş lazer məsafəölçmə cihazı; bütün sistem funksiyalarının uyğunluğunu təmin edən atışa nəzarət kompyuteri; əmrə nəzarət sistemindən alınan hədəf koordinatlarına avtomatik istiqamətləndirmə; avtomatik hədəfəzləmə; hədəf tipini (təyyarə, helikopter və s.) avtomatik təyinetmə; mərmninin atış sahəsinə girən hədəf üçün “Hədəf sahədədir” xəbərdarlığı; mərmninin atış anında avtomatik olaraq

verilən önləmə və kəskin yüksəliş imkanları; fərqli platformalar və mərmilərlə atışa uyğunlaşdırıla bilər; atıcı silahlara davamlı zirehə malikdir; öyrədici simulyatoru da var; C 130/C160 nəqliyyat təyyarələri ilə daşına bilən qabaritlərə malikdir.

İnternet materialları əsasında hazırladı:
Vüqar MUSTAFAYEV

ELMI MƏQALƏNİN TƏRTİBATI ÜÇÜN İRƏLİ SÜRÜLƏN TƏLƏBLƏR

Elmi məqalə MS Word mətn redaktorunda (97, 98, 2003, 2007) Azərbaycan dilində, Times New Roman şrifti ilə yığılmalıdır. Məqaləyə cədvəllər, qrafiklər, diaqramlar, fotolar daxil edilə bilər. Mətn şriftinin ölçüsü 12, sətirarası məsafə 1,5 olmalıdır. Səhifə, cədvəl, diaqram, şəkil və qrafiklər nömrələnməli, istinad mənbələri göstərilməlidir.

Məqalə 6-8 səhifədən az olmamalı, axırda yazıldığı dildən başqa 40-50 sözdən ibarət rus və ingilis dillərində xülasə (резюме, summary) yazılmalıdır. Məqalənin əvvəlində müəllifin işlədiyi müəssisə, onun ünvanı, e-mail ünvanı, 4-5 sözdən ibarət açar sözlər, axırda istifadə edilən ədəbiyyat siyahısı olmalıdır. Elmi mənbələrə edilən istinadlar məqalənin içində, sitat gətirilən cümlənin sonunda, nömrəsi və səhifəsi dördkünc mötərizənin içərisində verilməlidir: [1] və ya [1.119]. Məqalənin başqa bir yerində təkrar istinad olarsa, həmin ədəbiyyat əvvəlki nömrə ilə göstərilməlidir.

Elmi məqalənin sonunda elm sahəsinin və məqalənin xarakterinə uyğun olaraq, müəllifin gəldiyi elmi nəticə, işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti, iqtisadi səmərəsi və s. aydın şəkildə verilməlidir. Məqalənin sonunda yazılan ədəbiyyat sırasında kitabın müəllifi, adı, çap edildiyi şəhər və nəşriyyat, çap tarixi göstərilməlidir. İstifadə edilən ədəbiyyat siyahısında son 5-10 ildə çap olunmuş elmi məqalə, monoqrafiya və yeni elmi-texniki mənbələrə üstünlük verilməlidir.

Müəlliflərin sayı üçdən çox olan hallarda birinci üç müəllifin adı göstərilməli və mötərizə içində kollektiv müəlliflər qrupunun olması öz əksini tapmalıdır. Rus, ingilis və ya digər dillərdə olan ədəbiyyat elə həmin dildə göstərilməlidir. Elmi məqalə müəllifləri kafedra və ya təşkilatın iclas protokolundan çıxarış, məqalənin elmiliyi və dövrün tələblərinə cavab verməsi, toxunulan məsələnin aktuallığı ilə bağlı iki rəy təqdim etməlidirlər.

NÜMUNƏ:

1. Петухов С.И., Степанов А.Н. Эффективность ракетных стрельб. Москва, 1976

2. Sadiqova S. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı. Bakı, 2005

Səhifənin ölçüləri: vərəqin formatı – A4, sağ tərəfdən məsafə – 20 mm, sol tərəfdən məsafə – 30 mm, yuxarıdan və aşağıdan məsafə – 20 mm. Səhifələrin nömrəsi aşağıda və sağ tərəfdə qoyulmalıdır.

MƏQALƏNİN ƏVVƏLİNDƏ AŞAĞIDAKILAR GÖSTƏRİLMƏLİDİR:

- məqalənin sərlövhəsi (qara şrift, ölçüsü – 14);
- müəllifin adı, rütbəsi, vəzifəsi, elmi dərəcəsi (şrift – 14);
- təşkilatın adı, şəhər, ölkə, e – mail (şrift – 14);
- açar sözlər (üç dildə).

Şəkil, foto, qrafik və diaqramlar ağ-qara rəngli olmalı, mətnin daxilində yerləşdirilməlidir. Qrafik, cədvəl və şəkillər*.jpg formatında verilməli, mətnin çap variantı ilə birlikdə elektron variantı diskdə təqdim edilməlidir. Məqalənin sonunda məqalə müəllifi əlaqə saxlamaq üçün işlədiyi yeri, telefon və e-mail ünvanını göstərməlidir.

«AZİMUT»

«HƏRBİ BİLİK» JURNALININ
AYLIQ BÜLLETENİ

Redaksiyanın ünvanı:
370069 Bakı ş.,
«Qızıl Şərq»
hərbi şəhərciyi, 13,
tel: 440-99-71

Lisənziya: № 002559
Yığılmağa verilmişdir:
18.03.2014
Çapa imzalanmışdır:
28.03.2014
Fiziki çap vərəqi: 10
Kağız formatı: 60x84 1/8
İndeksi: 0317
Tirajı: 100
Sifariş: 124

Bülleten Azərbaycan
Respublikası Müdafiə
Nazirliyinin «Hərbi
Nəşriyyat»-ında ofset
üsulu ilə çap edilib.
Lisənziya: № 022042
Verilmə tarixi: 04.06.1999

NÖMRƏNİN MƏSUL
NÖVBƏTÇİSİ:
Şahin ƏLƏKBƏROV

KORREKTOR:
Nəzrin ƏSƏDZADƏ

SƏHİFƏLƏYİCİ-DİZAYNER
Nazənin BABAYEVA

Nömrədə verilmiş
materiallardan istifadə
zamanı «AZİMUT» büllete-
ninə istinad edilməlidir.

İndeks 0317

SUPER ƏSGƏR FANTASTİKA DEYİL

Döyüş əməliyyatlarının uğurla aparılması təkəcə taktika və strategiyadan yox, həm də bu və ya digər əməliyyatın komandır və generalar tərəfindən planlaşdırılmasından, hər döyüşçünün şəxsi keyfiyyətlərindən asılıdır. Bu məsələ ABŞ Milli Elmlər Akademiyasında müzakirə olunmuşdur. Sən demə, yaxın gələcəkdə silah-sursat və hərbi təchizatın effektivliyi və göstəricilərinin təkmilləşdirilməsi üzərində çalışan mühəndis və texnoloqların köməyinə adi insanlardan super əsgər düzəldən digər alimlər gələcəklər. Məsələn, tezliklə döyüşdə olan əsgərlərə xüsusi rəqəmsal köməkçilər yardım edəcəklər. Onlar təhlükədən xəbərdar edəcək, avtonom rejimdə komandanlığa əməliyyatın nəticələrini bildirəcək və dəstək qüvvə lazım gəldiyini xəbər verəcək.

Şəkildə oxu: yuxarıdan aşağı, soldan sağa dairələrdəki başlıqları: 1. mübarizəyə hazırıdır; 2. şəkil və biomarkerin beyində formalaşması; 3. dərmanlarla gücləndirilən biliklər; 4. silahın hədəf nöqtəsi; 5. güc ekzoskeleti; 6. rəqəmsal köməkçi; 7. hərbi geyim; 8. ekzoskeletin daha aşağı hissəsi; 9. çeşidləmə sistemi; 10. çəkmələr.

Bu istiqamətdə atılan perspektivli addımlardan biri də neyrobioloq və genetiklərin məlumatlarından döyüşçülərin hazırlanmasında istifadə etməkdir. İnsanların bioloji səviyyədə testdən keçirilməsi tibb işçilərinə gənc əsgərin hansı növ hərbi fəaliyyətə yararlı olduğunu təyin etməyə imkan verəcək. Məsələn, bədən və beynin iş göstəricilərinə görə əsgərdən yaxşı snayper olub-olmayacağı, onun daha çox istehkamçı və ya rəbitəçi işinə yarayıb-yaramayacağını öyrənmək olacaq.

Elmin hərbi işinə qarışmasının ən qorxunc tərəfi inkişaf edən və yeni yaradılan sistemlərin köməyiylə alimlərin əsgərlərin emosiyalarını kütləşdirərək verilən tapşırıqları sözsüz yerinə yetirtməklə insanı oyuncağa çevirməsi hesab edilir. Buna baxmayaraq, ekspertlər bunda pis bir hal görmürlər. Onların fikrinə görə alimlərin məqsədi amansız ölüm-maşınları yaratmaq yox, bu və ya digər əməliyyatın gediş imkanlarını nəzarətdə saxlamaq, əsgərlərin işini daha effektiv etməkdir.

SUGV ROBOTU

iRobot şirkəti ABŞ hərbiçilərinin SUGV robotu almaqla bağlı daha 2 sifariş verəcəkləri xəbərini yaymışdır. Fevral ayında müdafiə təchizatı şurası döyüş briqadalarının təkmilləşdirilməsi çərçivəsində bu sifarişləri təsdiq etdi. Ümumilikdə 3,84 mln. dollarlıq büdcə çərçivəsində 76 ədəd hərbi robot alınması planlaşdırılmışdır. Dövlət və sənaye yönümlü robotlar birliyinin prezidenti Robert Moses bəyan etmişdir ki, yeni versiyalı robot hərbiçilər hadisə yerindən daha geniş və aydın məlumat almağa imkan verən güclü processor və bir sıra vericilərlə təchiz edilmişdir. Arxa çantasında asanlıqla daşıyan və uşaq oyuncağına bənzər nəzarət qutusundan idarə olunan robotun çəkisi 14,5 kq-dır. SUGV pilləkənə dırmaşa və 15 sm dərinliyində su maneələrini dəf edə, çəkdiyi şəkilləri 1 km-ə qədər məsafədən ötürə bilər. Robotun ətrafdan çəkdiyi şəkil və videolar ordu monokulyarı Tac Eyenin rəngli monitoruna simsiz kanal vasitəsilə ötürülür. SUGV 300-ün texniki xarakteristikası: uzunluğu 35 sm, hündürlüyü 16,5 sm, uzunluğu 61 sm, çəkisi 14,5 kq, sürəti 10 km/saat, rabitə əlaqəsi 1000 metrə qədər, dırmanma bucağı 400°.

İşıqlanma üçün nəzərdə tutulan infraqırmızı batareyalar 6 saat iş üçün nəzərdə tutulmuşdur.

VƏTƏN DÖYÜŞƏ SƏSLƏYİR!

“HƏRBİ BİLİK” JURNALININ AYLIQ BÜLLETENİ “AZİMUT”

Ünvanımız: “Qızıl Şərq” hərbi şəhərçiyi 13, tel: 539-54-83, 440-99-71

REMUS-100 QURĞUSU

Yaponiya ordusunun mütəxəssisləri zəlzələdən sonra dəyişikliyə uğrayan dəniz dibinin xəritəsini layihələşdirmək və minalarla mübarizə aparmaq məqsədilə robotlaşdırılmış sualtı qurğulardan istifadə edəcəkdir. Pilotsuz üzən aparatı (PUA) hazırlayan Hydroid şirkətindən adıgedən qurğunun təchizatı ilə bağlı müqavilənin nə vaxt bağlanacağı barədə xəbər verilməmişdir.

Remus-100 qurğusunun texniki xarakteristikası: uzunluğu 1,6 m; diametri 19 sm; çəkisi 37 kq; dərinliyə dalməq imkanı 100 m; maksimal sürəti 5 uzl. Remus-100-ə çoxlu verici, sensor və sonarlar quraşdırmaq olar. Hydroid şirkəti təxminən 300-ə yaxın robot hazırlamışdır. Bu qurğular 13 NATO ölkəsinin və digər dünya ölkələrinin silahlı qüvvələrində istifadə olunur.